

GAZDÁLKODÁS

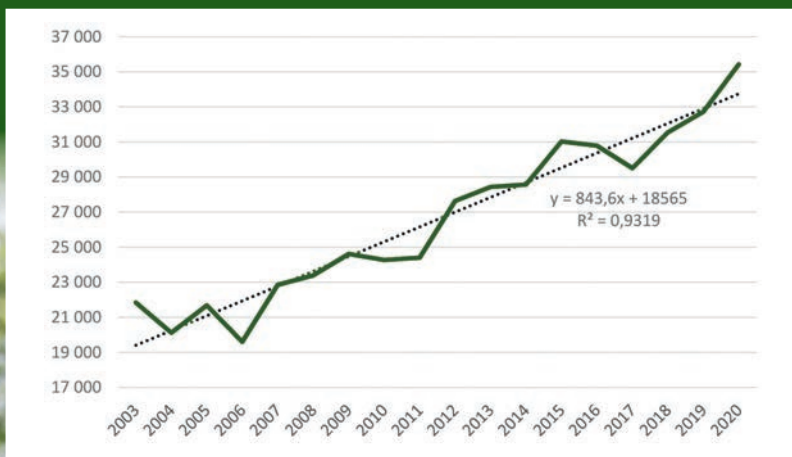
www.hermanottointezet.hu

AKI Agrárközgazdasági
Intézet

Scientific Journal on Agricultural Economics

A TARTALOMBÓL

A meghatározó ártermelő juhászatok teljes termelési költségének változása 2003–2020 között

Forrás: Madai et al. tanulmánya

Ártermelő
juhászatok üzemtani
elemzése

Fogyasztói
asszociációk és
vásárlási szokások

A frontoldali tápérték-
jelölések fogyasztói
megítélése

Gondolatok az
európai és hazai
vidékfejlesztés
dilemmáiról

Egy magyar agrár-
közgazdász életútja
– belülről

Magyarország
gabonaraktár-ellátott-
ságának alakulása

GRASSLANDHU

ÉRTÉKES GYEPEINK A BIOLÓGIAI SOKFÉLESÉG SZOLGÁLATÁBAN

A **LIFE IP GRASSLAND-HU**
(LIFE17 IPE/HU/000018) projekt
az Európai Unió LIFE programjának
támogatásával valósul meg.

TARTALOM

TANULMÁNY

<i>Madai Hajnalka – Vida Viktória – Jávor Bence – Nábrádi András: A magyarországi meghatározó árutermelő juhászatok üzemtani elemzése</i>	291
<i>T. Nagy-Pető Dorka – Szakály Zoltán – Kiss Virág Ágnes: Fogyasztói asszociációk és vásárlási szokások a rövid ellátási láncok kapcsán</i>	315
<i>Tóth Ildikó – Szakály Zoltán: A frontoldali tápértékelések fogyasztói megítélése</i>	325

VITA

<i>Szörényiné Kukorelli Irén: Gondolatok az európai és hazai vidékfejlesztés dilemmáiról.....</i>	338
---	-----

KRÓNIKA

<i>Mezőszentgyörgyi Dávid: Születésnap i köszöntés MATE Gödöllői Campusán</i>	344
<i>Kapronczai István: Egy magyar agrárközgazdász életútja – belülről</i>	346
<i>Rieger László: Magyarország gabonaraktár-ellátottságának alakulása</i>	360
<i>Előfizetői felhívás.....</i>	381

<i>Summary.....</i>	376
<i>Contents.....</i>	379

A GAZDÁLKODÁS

SZERKESZTŐBIZOTTSÁGA

SZÉKELY CSABA

a Szerkesztőbizottság elnöke

KAPRONCZAI ISTVÁN

főszerkesztő

TAKÁCSNÉ GYÖRGY KATALIN

doktori iskolák koordinátora

RIEGER LÁSZLÓ

felelős koordinátor

BARANYAI ZSOLT

BORBÉLY CSABA

GODA PÁL

HEGYI JUDIT

KÁPOSZTA JÓZSEF

LAKNER ZOLTÁN

KEMÉNY GÁBOR

MEZŐSZENTGYÖRGYI DÁVID

POÓR JUDIT

RÁKOS MÓNIKA

SZABÓ G. GÁBOR

SZALMÁNÉ CSETE MÁRIA

SZŰCS ISTVÁN

TÖRÖK ÁRON

TUDOMÁNYOS TANÁCSADÓ TESTÜLETE

ALVINCZ JÓZSEF

CSÁKI CSABA

FERTŐ IMRE

FORGÁCS CSABA

JUHÁSZ ANIKÓ

LEHOTA JÓZSEF

MAGDA SÁNDOR

NÁBRÁDI ANDRÁS

PUPOS TIBOR

POPP JÓZSEF

SZŰCS ISTVÁN

UDOVECZ GÁBOR

//////////////////////////////////TUDOMÁNYOS CIKK//////////////////////////////////

A magyarországi meghatározó árutermelő juhászatok üzemtani elemzése

MADAI HAJNALKA – VIDA VIKTÓRIA – JÁVOR BENCE
– NÁBRÁDI ANDRÁS

Kulcsszavak: vágóbárány-termelés, termelési érték, szaporulat, piaci árak
JEL-kód: O12, Q12

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A juhágazatot az EU csatlakozás óta negatív jövedelmezőségi és versenyképtelen technológiai mutatók, egypiacos, exportértékesítés és stagnáló állománylétszám jellemzik. A 2020–2022 években a bárány értékesítési árának emelkedése kiemelkedő lehetőség lehetett volna a jó színvonalú üzemek számára, ha az inputárak nem emelkedtek volna még nagyobb mértékben. Az Agrárközgazdasági Intézet (AKI) Ágazati Költség- és Jövedeleminformációs Osztályán készült, valamint a juh-kecske ágazat termelési és export-import egyedszámra vetített adataira alapozva az volt a célunk, hogy megvizsgáljuk, hogy az elmúlt 18 évben elért eredményeket mely tényezők befolyásolták. A vizsgált üzemek hazai viszonylatban jó színvonalúnak számítanak, ezért az adatok értékelése révén az eredmények megalapozottnak tekinthetők. Az elemzés során meghatároztuk 18 év átlagában a teljes termelési költség meghatározó elemeit, így a takarmányozási költséget, a munkabér költséget, a tenyészállatok értékesítkökenési értékét, valamint az állategészségügyi költségeket, melyek a teljes termelési költség 81%-át jelentették. A közölt módszertani megközelítés szerint kimutattuk a takarmányozási, a munkabér-, a tenyészállatértékkülönbözet és az állategészségügyi költségek változásának hatásait. A takarmányköltségek 18 év átlagában a teljes termelési költség közel 53%-át, a munkabérek és járulékei átlagosan 15,25%-át, míg az állategészségügyi költségek 4,47%-át tették ki. A bevételekre ható tényezők ismeretében megvizsgáltuk, mely területeken lehetséges az ágazati eredmény javítása, ami elsődlegesen a termelőn és nem a szabadpiaci mechanizmuson alapszik. *Hipotézisünk, hogy* a hazai juhászatok jövedelmezősége alacsony, a vizsgált évek átlagában veszteséges, ami elsősorban az alacsony szaporasági mutatók és a magas termelési költségek aránytalanságára vezethető vissza. Ennek megfelelően fedezeti számításokat végeztünk, amelyekkel azt vizsgáltuk, hogy legalább mekkora százalékkal kellene növekednie a bevételeknek – külön kiemelve a szaporulati mutatót –, hogy az ágazat ne legyen veszteséges (támogatással vagy anélkül). 18 év átlagában kimutattuk, hogy a termelési értéket befolyásoló tényezők esetében az élő bárányok után számított érték adta a bevételek 67,44%-át. A támogatások után elszámolt bevétel a második legnagyobb, meghaladta a teljes termelési érték 16%-át. Az eredmények alakulásánál azt tapasztaltuk, hogy 18 év alatt csupán 2006-ban volt az eredmény-támogatás nélkül pozitív, akkor is csupán 295 Ft/anya értékben. Az elvégzett érzékenységvizsgálat és a fedezeti számítások alapján az adatok azt mutatják, hogy a veszteség elkerülése érdekében a szaporulati

mutatót átlagosan legalább 23%-kal kellene növelni, ami az 1,03 bárány/anya mutató helyett minimum 1,27-nek felel meg. Ennél magasabb arányt kell elérni, ha az árak nem emelkednek, ha a támogatás nem változik, vagy éppen csökken, egyben feltételezve azt, hogy a termelési költségek sem változnak. A gazdaság állapota miatt a költségtényezők esetében is indokolt mérlegelni a növekedési igényt, vagyis a számadatok ismeretében valószínűsíthetjük, hogy az 1,5-ös szaporulati mutató az az érték, amelyet a juhászatoknak átlagosan el kellene érni azért, hogy a bővített újratemelést elkezdhessék, majd azt meg is tudják valósítani.

BEVEZETÉS

Az állattenyésztésre ható kritikus globális faktorok a juhágazat jövedelemtermelő képességét is befolyásolják. Ezek a faktorok (Colby, 2015): a népesedés növekvő élelmiszerigénye és az átalakuló fogyasztási trendek, a világ gazdaságra ható politikai, kereskedelmi, vallási problémák, az élelmiszerbiztonsági és állategészségügyi helyzet negatív és pozitív hatásai, a klímaváltozás anomáliái (aszály/áradások), energia- és gabonaárak növekedése, extenzív-intenzív állattartás és ezekből adódó környezetvédelmi intézkedések szigorodása.

A felsorolt tényezők az ágazat sajátoságaiból adódóan alapvetően pozitívan érintik a juh- és bárányhústermelést, ami a globális állománynövekedés, a kereslet és a kereskedelem bővülésében is megmutatkozik (Madaí et al., 2023). Az OECD-FAO (2022) hosszú távú előrejelzései alapján a világ juhhústermelése 14%-kal 17,2 millió tonnára emelkedhet 2029-re a 2017–2019 közötti évek átlagához viszonyítva. A fejlődő országok juhhúskibocsátása 16%-kal 13,4 millió tonnára bővíthet, míg a fejlett országokban ennél kisebb (+8%) mértékű növekedést könyvelhetnek el. A globális juhhús-kereskedelem élénkülésére számítanak a szakértők a következő évtizedben: az export 7%-kal, az import 11%-kal emelkedhet, amiben továbbra is Új-Zéland és Ausztrália szerepe lesz a meghatározó (Madaí et al., 2023).

Annak ellenére, hogy a más országba irányuló kereskedelem a hazai juhágazat

esetében is elsődleges – mivel a 80% feletti exportértékesítés dominál –, és a nagyobb súlyú bárányok iránti piaci igény hatására nőtt az értékesítési súly, valamint jelentősen nőttek piaci árak is, a hazai juhállomány nem bővült. Ennek oka a jövedelemnövekedés elmaradásában keresendő. Vizsgálatunk tárgyát az képezi, hogy a milyen módon javítható a meghatározó juh- és bárányhústermelő gazdaságok gazdasági teljesítménye az elmúlt 18 év technológiai és gazdasági adatainak elemzésére alapozva. Mi a jövedelemzőség kulcsa a hozamok, a költségek és bevételek alakulásának függvényében?

MÓDSZERTAN

A hazai juhászat gazdasági számadataiból készített adatbázist érzékenységvizsgálatoknak vetettük alá. Az alapadatok forrása a tesztüzemi ágazati adatok alapján az AKI Ágazati Költség- és Jövedeleminformációs Osztályán készült számítások, továbbá a juh-kecske ágazat export-import egyedszámra vetített adatai, havi, illetve éves bontásban. Felhasználásra került további dokumentumok: dr. Kukovics Sándor az EU Juhhús és Kecskéhús Előrejelző Munkabizottság részére készített jelentései, az AKI (Stummer Ildikó), a KSH (Tóth Péter) és a Juh Terméktanács (JTT, dr. Kukovics Sándor) együttműködése alapján az AKI, a KSH, a JTT, valamint a Magyar Juh- és Kecsketenyésztő Szövetség adataira épülő 2003–2020-as kimutatások.

A felmért időintervallum 2003–2020,

vagyis összességében 18 év adataira épült az elkészített tanulmány. Az elemzés kiinduló alapadatai a következők voltak (1. táblázat).

Az elemző munka során a *leíró statisztikai módszereken* túl (átlag, min.-max. stb.) eseti jelleggel felhasználásra kerültek egyszerűbb összefüggés-vizsgálatok (Pearson-féle korrelációs számítás, trendszámítás, r^2 próba).

Az érzékenységvizsgálatok elvégzésére a *Debreceni Üzemtani Iskola* által javasolt számítási metódust alkalmaztuk. Az idősoros adatokból képzett fontosabb alapadatokat *standardizáltuk*, azaz %-os értékben fejeztük ki. Ilyen módszerek eredményesen alkalmazhatók a stratégiai elemzések során is (Bittner et ., 2018). A standardizálás hatására eredeti dimenziójukat elvesztő mutatók éves szinten, valamint a teljes vizsgálati időszakra is – nagyságrendi eltéréseket kiszűrve – összehasonlíthatóvá váltak.

Költségelemzések

A vizsgálat kiválasztott költségelemei, kategóriái

Először is 18 év átlagaiból kiválasztottuk a *teljes termelési költség 80%-át* meghatározó elemeket, így a takarmányozási költséget, a munkabérlétséget, a tenyészállatok értékcsökkenési értékét, valamint az állategészségügyi költségeket. A többi költségelem, pl. általános és gazdasági általános költség stb., elemzésére nem tértünk ki. Hasonló számításmenettel elemezték az ágazatot egy korábbi publikációban (Nábrádi et al., 2020).

Standardizálás, megoszlási viszonyszámok képzése

Ezt követően évente meghatároztuk a főbb költségelemek (kategóriák) éves átlagaiból képzett megoszlási viszonyszámokat:

1. Takarmányozási költség éves átlagai, % =

$$= \sum_{i=1}^{18} (T) / \sum_{i=1}^{18} \Sigma TK * 100$$

2. Munkabérlétség éves átlagai, % =

$$= \sum_{i=1}^{18} (M) / \sum_{i=1}^{18} \Sigma TK * 100$$

3. Tenyészállatok értékcsökkenése éves átlagai, % =

$$= \sum_{i=1}^{18} (TÉcs) / \sum_{i=1}^{18} \Sigma TK * 100$$

4. Állategészségügyi költségek éves átlagai, % =

$$= \sum_{i=1}^{18} (Áe) / \sum_{i=1}^{18} \Sigma TK * 100$$

ahol:

T = takarmányozási költség,

M = munkabérlétség,

$TÉcs$ = tenyészállatok értékcsökkenése,

$Áe$ = állategészségügyi költségek,

TK = teljes termelési költség.

Érzékenységvizsgálat választott módozata

Az átlagok kiszámítását követően mind a négy kategóriában (T , M , $TÉcs$, $Áe$) meghatároztuk a kategóriák *minimum és maximum* százalékos értékeit. A kategóriákban (18 év alatt) fellelhető minimum- és maximumértékek kellő, egyben biztos alapot jelentettek ahhoz, hogy milyen, illetve mekkora intervallumban mozoghattak, valamint a jövőben hogyan változhatnak az egyes költségtényezők százalékos adatai.

Minimális kategória hatás, % =

$$= (X_{\text{átlag kategória}} - X_{\text{átlag kategória min}}) / X_{\text{átlag kategória}} * 100$$

Maximális kategória hatás, % =

$$= (X_{\text{átlag kategória}} - X_{\text{átlag kategória max}}) / X_{\text{átlag kategória}} * 100$$

ahol:

a *kategória*: takarmányozási költség, munkabérlétség, tenyészállatok értékcsökkenése, állategészségügyi költségek.

A tényszámok ismeretében közelebb kerültünk a *változások valós bekövetkezésének* szélső értékeihez, így nem volt indokolt további extrapoláció, sem pedig interpoláció. Ezzel a determinisztikus vizsgálatok (min.-max.) valós szélsőértékeit is rögzítettük.

I. táblázat
Az anyajuhartás, báránynyelés költsége és jövedelme a meghatározó árutermelő gazdaságokban
(Cost and income of rearing ewes and lambs on the dominant production farms)

Sorszám	Megnevezés	Mértékegység	2003	2008	2012	2016	2020
1.	Termelési érték	Ft/anyajuh	16 432	19 778	30 446	36 251	37 073
2.	A bárány értékesítési átlagára	Ft/kg	598	587	797	810	972
3.	A növendék juh értékesítési átlagára	Ft/kg	492	496	783	639	1 013
4.	A gyapjú értékesítési átlagára	Ft/kg	144	131	249	289	247
5.	A tej értékesítési átlagára	Ft/l	158	215	200	165	220
6.	Közvetlen állami támogatás	Ft/anyajuh	1 385	2 355	3 485	7 723	11 151
7.	Az ágazat egyéb bevételei	Ft/anyajuh	0	10	0,00	0	28
8.	Az ágazat összes árbevétele	Ft/anyajuh	13 545	14 979	23 072	23 823	22 200
9.	Tenyészállatok értékcsökkenése	Ft/anyajuh	1 618	2 368	1 548	2 488	3 190
10.	Takarmányköltség összesen	Ft/anyajuh	13 815	12 185	15 630	15 049	17 033
11.	ebből: saját termelésű abraktakarmány	Ft/anyajuh	3 482	2 572	3 770	3 089	3 801
13.	vásárolt abraktakarmány	Ft/anyajuh	2 562	3 999	4 091	4 049	3 969
14.	saját termelésű tömegtakarmány	Ft/anyajuh	3 294	2 918	4 590	5 774	5 565
15.	vásárolt tömegtakarmány	Ft/anyajuh	4 435	2 610	3 132	2 078	3 606
16.	egyéb takarmányok	Ft/anyajuh	41	86	47	60	92
17.	Állategészségügyi költség	Ft/anyajuh	560	965	1 051	1 578	1 840
18.	Természetes és mesterséges termékenyítés költsége	Ft/anyajuh	2	2	78	76	30
19.	Teljesítményvizsgálat költsége	Ft/anyajuh	24	12	39	3	23
20.	Közvetlen marketingköltség	Ft/anyajuh	97	96	10	0	0
21.	Közvetlen biztosítási költség	Ft/anyajuh	21	10	96	111	110
22.	Egyéb közvetlen változó költség	Ft/anyajuh	642	1 349	1 249	2 140	1 790

Sorszám	Megnevezés	Mértékegység	2003	2008	2012	2016	2020
23.	Közvetlen változó költség összesen	Ft/anyajuh	16 780	16 987	19 700	21 444	24 016
24.	Gépköltségek (változó)	Ft/anyajuh	239	524	1 035	1 178	1 287
25.	Fenntartó tevékenységek költsége	Ft/anyajuh	61	38	33	61	63
26.	Idegen gépi szolgáltatások költsége	Ft/anyajuh	14	21	44	29	0
27.	Munkabér	Ft/anyajuh	2 115	2 525	3 145	3 917	5 080
28.	Munkabér közterhei	Ft/anyajuh	627	879	815	1 177	963
29.	Értékcsökkenési leírás	Ft/anyajuh	338	890	1 018	1 090	1 145
30.	Egyéb költség	Ft/anyajuh	443	0	143	117	55
31.	Tevékenység általános költsége	Ft/anyajuh	826	617	361	615	1 106
32.	Gazdasági általános költség	Ft/anyajuh	400	909	1 341	1 156	1 714
33.	Termelési költség összesen	Ft/anyajuh	21 842	23 389	27 635	30 785	35 428
34.	Fedezeti hozzájárulás	Ft/anyajuh	-348	2 791	10 746	14 807	13 057
35.	Ágazati eredmény	Ft/anyajuh	-5 411	-3 611	2 811	5 465	1 645
35.	Átlagos ágazati méret ^{a)}	anyajuh/üzem	372	360	401	126	354
36.	Átlagos főtermék-kibocsátás	bárány db/üzem	356	348	440	130	293

Forrás: AKI, 22004–2021

A modellezéshez determinisztikus szimulációs modellt szerkesztettünk. Tanulmányunkban a minimum- és maximumértékekhez tartozó százalékos elemeket vizsgáltuk, illetve mutattuk be. Betartva az ilyenkor használatos alapszabályt – minden más tényezőt módosítás nélkül hagyva –, azaz használva a ceteris paribus elvet, csak egy-egy költségelem (kategória) változásának hatásait vizsgáltuk a teljes termelési költségre.

Érzékenységvizsgálat ceteris paribus elven:

Minimumérték esetében például:

$$\begin{aligned} VTK \min\% \text{ kat.} = & \sum_{i=1}^{18} (Tmin) / \sum_{i=1}^{18} \Sigma TK * 100 + \sum_{i=1}^{18} (M) / \sum_{i=1}^{18} \Sigma TK * 100 \\ & + \sum_{i=1}^{18} (TÉcs) / \sum_{i=1}^{18} \Sigma TK * 100 + \sum_{i=1}^{18} (Áe) / \sum_{i=1}^{18} \Sigma TK * 100 \end{aligned}$$

Maximumérték esetén például:

$$\begin{aligned} VTK \max\% \text{ kat.} = & \sum_{i=1}^{18} (Tmax) / \sum_{i=1}^{18} \Sigma TK * 100 + \sum_{i=1}^{18} (M) / \sum_{i=1}^{18} \Sigma TK * 100 \\ & + \sum_{i=1}^{18} (TÉcs) / \sum_{i=1}^{18} \Sigma TK * 100 + \sum_{i=1}^{18} (Áe) / \sum_{i=1}^{18} \Sigma TK * 100 \end{aligned}$$

Ahol:

VTK min kat = az összes termelési költség változása (csökkenése) az eredeti átlaghoz képest a kiválasztott kategóriában,

$\sum_{i=1}^{16} (Tmin) = a$ *takarmányozási költség minimum százaléka,*

VTK max kat = az összes termelési költség változása (növekedése) az eredeti átlaghoz képest a kiválasztott kategóriában,

$\sum_{i=1}^{16} (Tmax) = a$ *takarmányozási költség maximum százaléka.*

Az érzékenységvizsgálatot mind a négy kategóriában (*T, M, TÉcs, Áe*) külön-külön elkészítettük, azokat tanulmányunkban be-

mutattuk. A közölt módszertani megközelítés szerint kimutattuk a takarmányozási, a munkabér-, a tenyészállat-értékkülönbözlet és az állategészségügyi költségek változásának hatásait. Az eredmények ismeretében javaslatokat tettünk a költségbefolyásoláson keresztül az ágazat ráfordításainak változtatására, a meglévő ellentmondások feloldására. Az elkészített determinisztikus szimulációs modell ugyanakkor alkalmas az összes tényező egyidejű és különböző szintű százalékos változás hatásának elemzésére is, amellyel ceteris paribus elv nélkül tetszőleges variációk számítása készíthető el.

A bevételek elemzése

Hasonlóan a költségelemzésben bemutatott metodikához először rögzítettük a bevételeket befolyásoló meghatározó tényezőket. Ezek közül a bárány-, a növénydékjuh-, a gyapjú- értékesítést, valamint a támogatásokból származó bevételeket elemeztük.

Ezt követően évente meghatároztuk a főbb bevételi elemek éves átlagaiból képzett megoszlási viszonyszámokat:

1. A bárányértékesítésből származó bevételek éves átlagai, % = $\sum_{i=1}^{18} (B) / \sum_{i=1}^{18} \Sigma T\acute{E}$
2. A növendékértékesítésből származó bevételek éves átlagai, % = $\sum_{i=1}^{18} (N) / \sum_{i=1}^{18} \Sigma T\acute{E}$
3. A gyapjúértékesítésből származó bevételek éves átlagai, % = $\sum_{i=1}^{18} (Gy) / \sum_{i=1}^{18} \Sigma T\acute{E}$
4. A támogatásból származó bevételek éves átlagai, % = $\sum_{i=1}^{18} (T) / \sum_{i=1}^{18} \Sigma T\acute{E}$

Ahol:

B = bárányértékesítésből származó bevétel forintban,

N = növendék juh értékesítéséből származó bevétel forintban,

Gy = gyapjúértékesítésből származó bevétel forintban,

T = támogatásból származó bevétel forintban,

TÉ = az ágazat termelési értéke forintban.

Az átlagok alapján mind a négy kategóriában meghatároztuk az egyes bevételi elemek *minimum*- és *maximum*értékeit. 18 év átlagaihoz képest az egyes évek minimum és maximum intervallumaiban történő változtatással elemeztük az egyes tényezők hatását a teljes termelési értékre. Ezzel egyidejűleg azt is vizsgáltuk, hogy a tényezők miként hatnak a sokaság minimum-, illetve maximumértékeire. Paralel kimutattuk azokat a járulékos *hatásokat*, amelyek *mérvadók lehetnek gazdasági döntések* alátámasztására, valamint mélyebb, szakmai tudományos vizsgálatok továbbvitelére.

Az ágazati eredmények elemzése

A bevételek (termelési érték) és a kiadások (termelési költség) éves átlagszámaihoz viszonyítva kimutattuk a juhászati ágazat eredményét éves bontásban. Különválasztva a támogatást a teljes bevételből meghatároztuk a támogatással és a támogatás nélkül elért ágazati eredményt. 18 év átlagában kimutattuk, hogy a termelési értéket befolyásoló tényezők milyen arányban befolyásolták a teljes bevételt.

Fedezeti számítások

A bevételekre ható tényezők ismeretében megvizsgáltuk, mely területeken lehetséges az ágazati eredmény javítása, ami elsődlegesen a *termelőn és nem a szabadpiaci mechanizmuson* alapszik. Ennek megfelelően fedezeti számításokat végeztünk, amelyekkel azt vizsgáltuk, hogy legalább mekkora százalékkal kellene növekednie a bevételeknek – külön kiemelve a szaporulati mutatót – ahhoz, hogy az ágazat ne legyen veszteséges (támogatással vagy anélkül). A fedezeti számításához heurisztikus megközelítést alkalmaztunk. A bevételek 70%-át az ágazat a bárányértékesítésből realizálja. Az értékesítés három saroktényezője határozza meg az egy anyára jutó bárányok utáni bevételt: az értékesített bárányok száma (egyed), a bárányok átlagos testtömege (kg/egyed), valamint a bárányok értékesítési ára (Ft/kg vagy EUR/100 kg vte). A három tényező szorzatösszege adja a bárányértékesítésből származó egy anyára jutó bevételt.

$$\hat{A}_{\text{bárány}} = Bsz * \hat{A}t * \hat{E}rt\acute{a}r$$

Ahol:

Á bárány = az egy anyára jutó bárányértékesítésből származó bevétel (Ft/anyajuh),

Bsz = az egy anyára jutó bárányok aránya (%),

Át = bárányok átlagos testtömege (kg/db vagy EUR/100 kg vte),

Értár = bárányok átlagos értékesítési ára (Ft/kg).

Az árbevétel sajátossága, hogy az a tényezőszorzatok eredménye alapján alakul ki. Ez azt is jelenti, hogy *bármelyik tétel százalékos változásának hatása a teljes árbevételre ugyanolyan hatással lesz*. Ennek ismeretében az egy anyára jutó bányaszám százalékos értékét alapul véve mind a 18 évben megvizsgáltuk, hogy legalább hány százalékkal kellett volna növelni az elmúlt években a bányászaporulatot, hogy az ágazat ne legyen veszteséges. Mivel a „vte” eladáskori tömege adott, a bányások értékesítési árát a termelő nem tudja befolyásolni – az a kereslet és kínálat által befolyásolt –, így az egyetlen, amit egy termelő képes befolyásolni, az az egy anyára jutó bányások egyedszáma, vagyis a bányászaporulat. A fedezeti bányászaporulat meghatározására a következő módszert alkalmaztuk:

$$FBSz \% = \sum_{i=1}^{18} T\acute{E} - \acute{A} \text{ bányány} + \left(\sum_{i=1}^{18} \acute{E}rt\acute{a}r * \acute{A}t * \right. \\ \left. * \left(\sum_{i=1}^{18} \acute{E}bsz (\%) + \sum_{i=1}^{18} Bszap (\%) \right) \right) - TK \geq 0$$

Ahol:

FBSz%: fedezeti bányászaporulat % változási igény,

TÉ= teljes termelési érték (Ft/anya),

Á bányány= az egy anyára jutó bányányértékesítésből származó bevétel (Ft/anya),

Át= bányányok átlagos testtömege (kg/db, vagy EUR/100 kg vte),

Értár= bányányok átlagos értékesítési ára (Ft/kg),

Ébsz (%)= adott évi bányászaporulat; átlagos ágazati méret (anyajuh/üzem/átlagos főtermék-kibocsátás) (bányány db/üzem),

Bszap %= bányászaporulati igény (%),

TK= teljes termelési költség (Ft/anya).

Ahol a TÉ fedezte a TK-t, ott a fedezeti bányászaporulat igénye nem merült fel. Csak ott, ahol a termelési költség nagyobb volt a termelési értéknél, határozottuk meg a *Bszap %*-ot. Ez utóbbi százalékos értékeket évenként mutattuk ki támogatás igénybevétele, illetve támogatás nélkül. A számítást iterációs módon végeztük, illetve határoz-

tuk meg. A tényszámok ismeretében erre vonatkozó javaslatokat fogalmaztunk meg.

Összefüggésvizsgálatok, trendanalízisek

Munkánkban eseti jelleggel összefüggésvizsgálatokat is végeztünk. Ennek érdekében lineáris korrelációs számításokat végeztünk.

A lineáris korrelációs (vagy Pearson-féle) együttható értékét a következő módon határozzuk meg:

$$r = \frac{\sum_{i=1}^N (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum_{i=1}^N (x_i - \bar{x})^2 \sum_{i=1}^N (y_i - \bar{y})^2}}$$

ahol:

az *x_i* értékek,

az *y_i* értékek átlagait jelöli.

Az *r* értéke dimenzió nélküli szám és a $[-1, 1]$ zárt intervallumban helyezkedik el: -1 esetén (maximális) negatív, $+1$ érték esetén (maximális) pozitív korrelációról beszélünk. Ha az $r = 0$, akkor a vizsgált két változó kapcsolatát korrelálatlannak (de nem függetlennek) nevezzük.

A korrelációs értékeket $r = 0,7$ felett mondjuk erős kapcsolatnak, de az *r* értéknek valós tartalmát a szakmai megfontolások adják meg. Lehetnek olyan vizsgálatok, amelyben kisebb értékeknek is jelentősége lehet. A képletben, a számlálóban álló kifejezést kovarianciának (közös szóródásnak) nevezzük, amelynek szabadságfoka $(N-1)$. Tulajdonképpen a változók közötti kapcsolatot jellemzésére a kovariancia értéke is megfelelő lenne, de nagyságát a változók értékei befolyásolják. Így a korrelációs együtthatók nem válnának összehasonlíthatóvá. Ezért szerepel a nevezőben standardizáló tényezőként a két szórás szorzata. Ennek eredményeként lesz az *r* értéke standardizált érték, és válik összehasonlíthatóvá. Az r^2 értéket determinációs együtthatónak nevezzük, amely két variancia hányadosaként írható fel:

$$r^2 = \frac{s_y^2}{s_y^2}$$

ahol

s_y^2 : Y varianciájának az a része, amit az x független változó megmagyaráz,

s_y^2 : Y teljes varianciája.

Hasonlóan írható fel a korreláció szimmetriája miatt x-re is:

$$r^2 = \frac{s_x^2}{s_x^2}$$

Az r^2 értéke tehát azt fejezi ki, hogy az X változó a Y varianciájának hány százalékát magyarázza (hány százalékaért felelős). Minél magasabb az értéke, annál szorosabb a két változó között a kapcsolat.

EREDMÉNYEK

Érzékenységvizsgálatok a főbb költségelemek teljes termelési költségére gyakorolt hatásáról

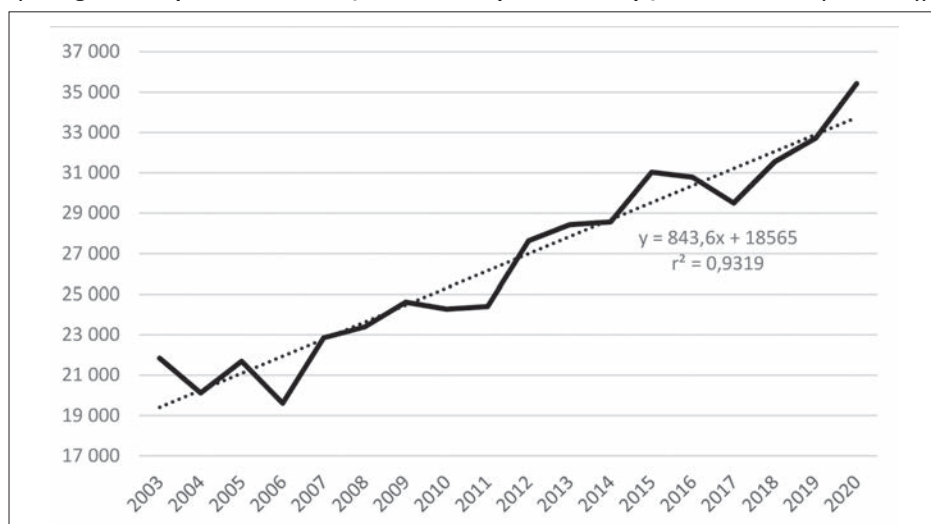
Az ágazat teljes termelési költségének változását az 1. ábra szemlélteti.

A költségek változását a vizsgált időszakban – kisebb eltérések mellett – a dinamikus növekedés jellemezte. A költségek értékeire illesztett lineáris trend magas R^2 értéke is erre utal. A trend képletében jelzett 843,6x érték az éves átlagos költségnövekedés nagyságrendjét mutatja. Az összes költségváltozás bemutatását követően az egyes meghatározó költségtényezők elemzésére került sor. Nagyságrendileg a juhászat esetében a meghatározó költségtényezőket a 2. ábra szemlélteti, amely elemek tizennyolc év átlagában a teljes termelési költség 81%-át tették ki.

A takarmány költségeinek hatása a teljes termelési költségre

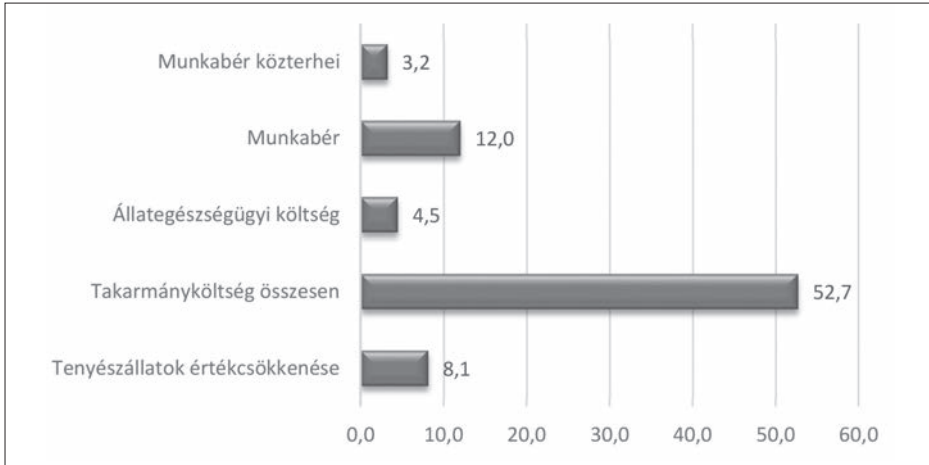
Tizennyolc év átlagában is jól szemléltető, hogy a juhászat költségeinek legmeghatározóbb tényezője a takarmány, azaz a takarmányozási költség (1. táblázat). Az évek során közel 53 %-át jelentették a teljes termelési költségnek. Pontosán ezért is indokolt megvizsgálni azt, hogy milyen intervallumhatással bírt a takarmányozá-

I. ábra
A meghatározó ártermelő juhászatok teljes termelési költségének változása 2003–2020 közötti években (Ft/anyajuh)
(Change in total production costs of the dominant producer sheep farms 2003–2020 (HUF/ewe))

2. ábra

A juhászat meghatározó költségelemi 2003–2020 közötti időszakban (%)
(Main cost elements of sheep farming for the period 2003–2020 (%))

Forrás: AKI adatai alapján saját számítás

si költségének *változása* a teljes termelési költségre. Nem lehetünk optimisták, a takarmányok ára évente hektikusan változik. Ha megvizsgáljuk az 1. táblázat ide vonatkozó részeit, tudatosulhat az is, hogy a takarmányellátásban a juhászatok meglehetősen „kítették”, azaz rákényszerülnek vásárolt abrak és tömegtakarmányra is. Abraktakarmány esetében több, mint 50%-át, míg tömegtakarmányok vonatkozásában 36–40%-át vásárolniuk kellett az állatok ellátása érdekében. Az sem hagyható figyelmen kívül, hogy a juhászatok nagyobb, mint 50%-ban kénytelenek gyepterület bérelni (Nábrádi, 2007; Monori, 2009), emiatt nemcsak a takarmánypiacnak, hanem a földpiaci-bérelti viszontagságoknak is kiszolgáltatottak. A vizsgált adatbázis éveinek adatait standardizálva meghatároztuk a takarmányozási költségek relatív, azaz százalékos értékeit az összes termelési költségből. Tízennyolc év átlagában ez 52,7%. Kimutattuk a minimum- és a maximumértékeket, is. Ezek rendre; 46,65, illetve 61,70% a 18 év alatt. A minimum- és a maximumértékek iránymutatást adhatnak olyan szempontból, hogy mekkora, illetve

milyen intervallumban mozoghatnak a takarmányozási költségek az összes költség viszonylatában.

Ezt a következő számítással határoztuk meg:

Min. takarmányozási hatás % =

$$= (X_{\text{átlag TK}} - X_{\text{átlag TK-min}}) / X_{\text{átlag TK}} * 100$$

$$\text{Min. takarmányozási hatás \%} = (52,7 - 46,65) / 52,7 * 100 = 11,48\%$$

Max. takarmányozási hatás % =

$$= (X_{\text{átlag TK}} - X_{\text{átlag TK-max}}) / X_{\text{átlag TK}} * 100$$

$$\text{Max. takarmányozási hatás \%} = (52,7 - 61,7) / 52,7 * 100 = -17,07$$

Ahol:

$X_{\text{átlag TK}}$ = takarmányozási költség átlaga a teljes termelési költségből (%), melyet egyszerű számtani átlaggal határoztunk meg:

Takarmányozási költség 18 éves átlaga % =

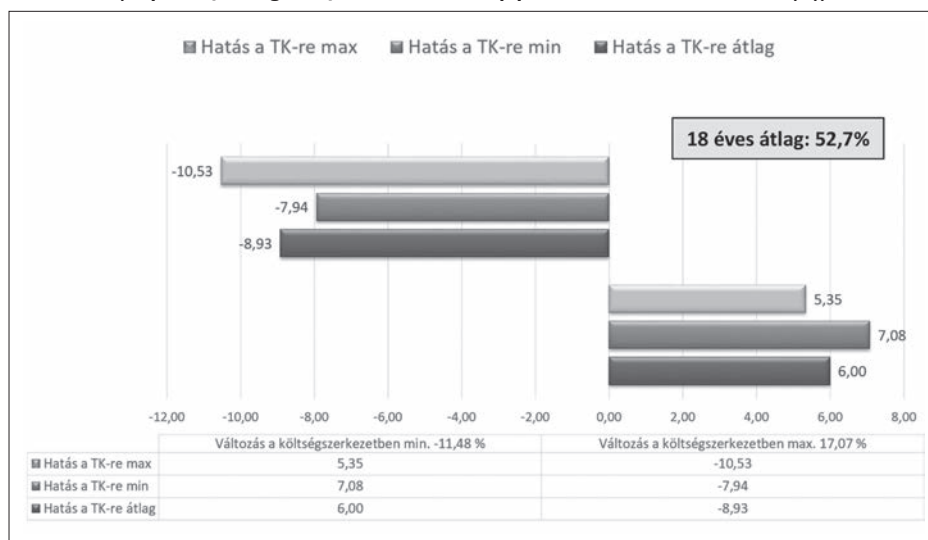
$$= \sum_{i=1}^{18} (T) / \sum_{i=1}^{18} \Sigma TK.$$

$X_{\text{átlag TK-min}}$ = takarmányozási költség minimumértéke a teljes termelési költségből (%),

$X_{\text{átlag TK-max}}$ = takarmányozási költség maximumértéke a teljes termelési költségből (%).

Az átlag (52,7%) alatt 11,48, illetve az átlag felett 17,07 százalékpontos minimum- és maximumértékek azt is mutatják, hogy

3. ábra
A takarmányköltség változásának hatása a juhászat termelési költségére 2003–2020 (%)
(Impact of changes in feed costs on sheep production costs 2003–2020 (%))

Forrás: AKI adatai alapján saját számítás

a takarmányárak ingadozása a takarmányozási költséghányadot közel 30%-os (28,55%) mértékben térítették el a vizsgált időszakban. Az értékek rögzítését követően meghatároztuk, hogy ezek a változások az összes termelési költséget milyen, illetve mekkora mértékben változtatták meg. Ezt szemlélteti a 3. ábra.

A *minimum takarmányozási költség-hányad* 11,48%-kal tér el az átlagtól (52,7%). 18 év számadatait pedig alapul véve a *teljes termelési költséget* átlagosan 6,0%-kal (intervallumban 5,35–7,08% szélsőértékek mellett) csökkenthette.

A maximumérték 17,07%-kal tér el az átlagtól (52,7%), ami szintén 18 év adatait figyelembe véve átlagosan 8,93%-kal (intervallumban 7,94–10,53% szélsőértékek mellett) növelte a termelési költséget.

A takarmányok évenkénti árának változásában megszokott az 5–15%-os árdifferencia. A feldolgozott adatok azt mutatják, hogy az átlagos takarmányozási költséghányad (52,9%) százalékában közel 30%-os eltérés mutatkozott az 18 év alatt (–11,48-tól

17,07 százalékig). A takarmányárak szezonálisitása miatt az árváltozás mértékétől függően a *teljes termelési költségük* +/-6–9 százalékponttal változhat. Az alsó pozitív érték még elviselhető akkor, ha van akkora jövedelemtartalék, ami ezt a költségnövekedést kompenzálni tudja. Elviselhetetlen lesz ugyanakkor a változás, ha nincs tartalék, vagy csak egyszerűen ez a növekedés tovább növeli az ágazati veszteséget. Bérterületet igénybe vevő juhászatok esetében a hosszú távú szerződés jelenthet megnyugtatóbb feltételeket. Abraktakarmányok vásárlására szorulók viszont teljesen kiszolgáltatottak lesznek a takarmánypiac hektikusságának, ha növekszik a vásárolt takarmányok ára. Átlagos esetben is 8,9%-os költségnövekedést kényszerűen elviselni. A 2021–22-es évek takarmányárainak szélsőséges emelkedése a korábbi 18 év átlagát is felülírta.

A tenyészállatok értékcsökkenése, hatása a teljes termelési költségre

A hatékonyság javítása érdekében fontos lenne javító minőségű tenyészállatokat

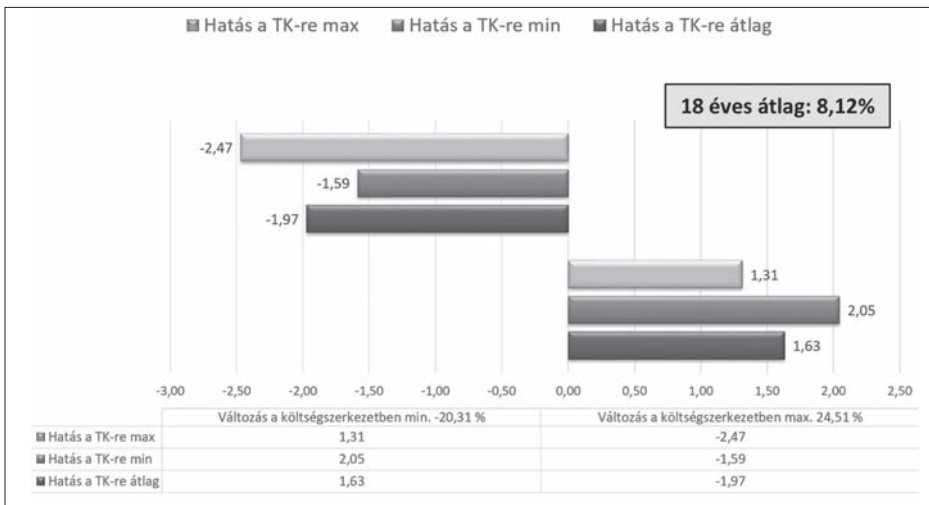
tartani, mivel a honi állomány 80%-ot meghaladó mértékben a magyar merinó alapú. Az ágazati kutatók, szakemberek folyamatosan felhívják a figyelmet, hogy a jelenlegi szaporaság alacsony – nem lehet megoldás a jövedelemtermelés szempontjából –, és ennél magasabb a hazai merinó genetikai képessége, de a tenyésztési, technológiai elmaradások és az elaprózottság akadály a képességek elérésének. Emellett, a hazai juhállomány döntő hányada mára már merinó bázison elvégzett tervezetlen keresztezések eredményeit is magában foglalja. A szaporasági mutató javítása a merinó állományban árutermelő keresztezésekkel, tudatos tenyésztői programokkal vagy állománycserével lehetséges. Sokat hangoztatott az a tény, hogy 1 alatti szaporasági mutatóval rendelkező állományok csak a veszteséget generálják (lásd később), de ennek ellenére sincs elmozdulás a juhásztársadalomban. No de mennyibe is kerülne egy új, genetikailag biztosan sikeres megoldást jelentő tenyészkos, vagy esetleg olyan anyaállomány, amely a szaporasági mutatókon javíthatna? Az ezzel kapcsos-

latos vizsgálatok eredményeit a 4. ábrán mutatjuk be. A számításmenet megegyezik a takarmányozási költségek változásának vizsgálatánál bemutatott eljárással, így erre nem térünk ki részletesen.

Tizennyolc év átlagában a tenyészállat értékkülönbözete átlagosan 8%-át (8,12%) képviselte a teljes termelési költségnek, mégsem lehet kijelenteni, hogy e téren minden világszínvonalú. Csak az egy anyárra számított szaporulati mutatót tekintve meghatározónak, egyszerűen nincs elmozdulás már vagy 30 éve. Az értékkülönbözet pedig döntően a tenyészkosokra vonatkozik. Ha nincs elmozdulás, akkor ez azt is jelenti, hogy viszonylag drága pénzen, de megmaradt a gyenge tenyészérték, nincs semmilyen fejlődés. De nézzük a százalékokat!

Az átlaghoz képest a legkevesebb volt a tenyészállat értékkülönbözetének százalékos aránya 20,31%-kal, melynek hatására a teljes termelési költség csupán 1,63%-kal csökkent. A legtöbb 24,51%-kal volt magasabb, amely viszont 1,97%-os átlagos költségemelkedést idézett elő. Nem nehéz

4. ábra
A tenyészállat értékcsökkenés-változásának hatása a termelési költségre 2003–2020 (%)
(Impact of changes in the depreciation of breeding animals on production costs 2003–2020 (%))

Forrás: AKI adatai alapján saját számítás

kiszámítani, hogy egy kétszer értékesebb (drágább) tenyészállat(ok) beszerzését követően a teljes termelési költséget ez a beszerzés ~8%-kal emeli meg a tenyészállat értékcsökkenésével kapcsolatos költségek emelkedése miatt. Kérdés az, hogy ennek milyen hatása lesz, illetve lehet a bevételre?

Valószínűsíthető a nagyobb szaporulat utáni többlet bárányszám, a nagyobb tömeggyarapodási potenciál miatt többlet felhizlalt testtömeg, talán még a hizlalási idő is csökkenhet. Nem lehet másképp ezt magyarázni: aki csak a gőzmozdonyt ismeri, ne várja, hogy 350 km/óra sebességgel fog száguldozni. Ahhoz egy más típusú mozdony, no meg új sínpálya is kell. A mozdony lesz a genetika (fajta, hibrid, keresztezés), a pálya pedig a takarmányozás és a technológia megújítása. Aki ragaszkodik a régi, jól bevált „ismereteihez”, számítson arra, hogy vagyonát vesztegeti, vagy éppen feléli „jó szándékú tudatlansága” miatt (Kukovics et al., 2017.) Az ágazat szakvezetői, kutatói számos alkalommal elmondták: a használt fajtánk jó volt addig, amíg a gyapjút is megfizették, de ez már harminc éve nem így van. A merinó pedig hármasszoros hasznosítású (húsgyapjú-tej) fajta. Mindez összességében jó, de a gyapjút leváltotta a könnyűipar más, olcsóbb, jobban eladható termékkel, fejéssel kevesen foglalkoznak, maradt csupán az értékesíthető élő testtömeg. Mint azt később látni fogjuk az országos 0,85 bárán/anya (vagy a meghatározó árutermelő juhászatok esetében az 1,03) átlagszaporulat mellett nem vagy csak alig fedezi az előállítási költségeket.

Indokolt tehát arra gondolni, hogy jobb tenyészállat-állománnyal valószínűsíthető a nagyobb kibocsájtás, növelhető a fajlagos hozam, a termelés és a gazdálkodás hatékonysága. Az erre fordított költségek nagysága, összege pedig vélhetően elmarad a várható többleteredménnyel szemben.

Munkabéreköltségek változásának hatása a termelési költségre

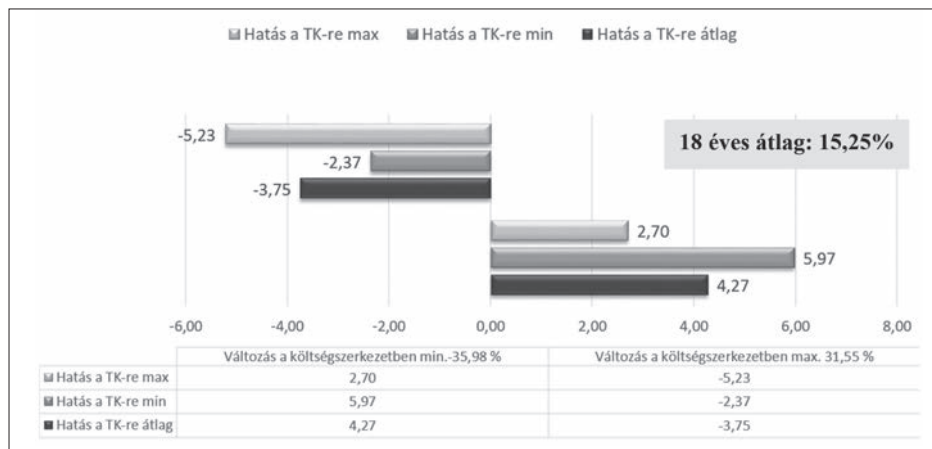
A mai napig sem mondható el, hogy a juhászat egy vonzó perspektivikus pálya, főleg a fiatal generáció előtt nem. „Lekötöttség, magányosság, egyhangúság, körmozgés és nyírás, télen sincs szabadság” nem egy üdvöztető hívó szó a „juhászbojtnak”. De ki is akar ma juhász lenni? Őszintén, senki. Még a tradicionális juhászcsaládok is problémával néznek szembe! Ki fogja átvenni a stafétabotot? A juhászzal foglalkozók számának csökkenését, majd szinten maradását tapasztalhattuk az elmúlt tíz évben. Számos strukturális tényező is felsorolható a háttérokok között: alacsony az ágazat jövedelmezősége; előregedő és nehezen megújuló a juhtartó réteg; nagy verseny folyik a földért, a munkaerőért és az egyéb erőforrásokért a többi mezőgazdasági ágazattal; a szabályozási és ellenőrzési rendszer szigorodása; valamint az anyajuh-támogatások változásai (a termeléstől történő elválasztása).

A munkabérek és járulékai a vizsgált 18 évben átlagosan 15,25%-át tették ki a teljes termelési költségnek (12,01+3,24%). Kérdés lehet az, hogy magasabb munkabér megfizetése – ezzel együtt kvalifikáltabb és fiatalabb dolgozók alkalmazása – segíthet-e az ágazat jelenlegi problémáin? Nem jelenthető ki egyértelműen, hogy a magasabb fizetés gyógymódja lehet a fejlődés elindulásának, de az biztos, hogy a növekedő munkabér az egyik legjobb ösztönző eszköz.

Az átlaghoz képest (15,25%) a legkevesebb volt a munkabéreköltségek százalékos aránya 35,98%-kal, melynek hatására a teljes termelési költség 3,93%-kal csökkent. A legtöbb 31,55%-kal volt magasabb, amely viszont 4,27%-os költségemelkedést idézett elő. Ezt szemlélteti az 5. ábra.

5. ábra

A munkabéreköltségek változásának hatása a termelési költségre 2003–2020 közötti években (%)
(Impact of changes in labour costs on production costs 2003–2020 (%))

Forrás: AKI adatai alapján saját számítás

Egy tehetséges gazdálkodó nem azért tud jobb eredményt másokhoz képest felmutatni, mert mindent tud a gazdálkodás tárházában, és mindennel képes megbirkózni, hanem azért, mert jól választja meg munkatársait, beosztottjait. Ahhoz pedig, hogy legyen választási lehetősége, a gazdálkodónak is „jobban a zsebébe kell nyúlnia”. A 2020-as minimálbér és garantált

bérminimum bruttó és nettó értékeit a 2. táblázatban láthatjuk.

A meghatározó ártermelő gazdaságokban a 2020-as adatok szerint a munkabér 5080 Ft/anya, az akkori átlagos ágazati méret – éves átlagos állatlétszámra vetítve – ~354 anyajuh/üzem volt (1. táblázat). Ezekkel az adatokkal számolva az éves nettó munkabér 1 798 320 Ft/év, ami egy hónapra

2. táblázat

A havi minimálbér és garantált bérminimum értékei Magyarországon 2020-ban (Ft)
(Values of the monthly minimum wage and guaranteed minimum wage in Hungary in 2020 (HUF))

Havi bruttó minimálbér	161 000	Havi bruttó garantált bérminimum	210 600
Éves bruttó minimálbér:	1 932 000	Éves bruttó minimálbér	2 527 200
A havi bruttó bérből levonásra kerül:		A havi bruttó bérből levonásra kerül:	
Egészségbiztosítási járulék (7%)	11 270	Egészségbiztosítási járulék (7%)	14 742
Munkaerőpiaci járulék (1,5%)	2 415	Munkaerőpiaci járulék (1,5%)	3 159
Nyugdíjjárulék (10%)	16 100	Nyugdíjjárulék (10%)	21 060
Személyi jövedelemadó (15%)	24 150	Személyi jövedelemadó (15%)	31 590
Összes levonás a bruttó minimálbérből	53 935	Összes levonás a bruttó garantált bérminimumból	70 551
Nettó garantált minimálbér havonta	107 065	Nettó garantált bérminimum havonta	140 049

Forrás: NAV, 2020

vetítve átlagosan 149 860 Ft-ot jelentett. 2020-ban a nettó (járulékokkal csökkentett) minimálbér 107 065 Ft, a garantált nettó bérminimum pedig 140 ezer Ft volt. Ezeket az adatokat összevetve megállapítható, hogy 2020-ban egy átlagos juhászat egy fő munkabérét sem volt képes fedezni, a nettó garantált bérminimumot sem érte el. Nos, ez nem tűnik anyagilag ösztönző fizetésnek. De visszatérve a kalkulációs modellhez, egy újabb képzett munkaerő garantált bérminimummal (szakmunkás) alkalmazva, vagy a meglévő munkaerő kétszeres (200%-os növelés) nagyságú munkabér fizetése mellett a teljes termelési költséget 18 év viszonylatában megközelítőleg 7-8%-kal növelné. Az eredmény elgondolkodtató, de ezen túl már csak megfontolás kérdése az, hogy megéri-e ez a többletkiadás?

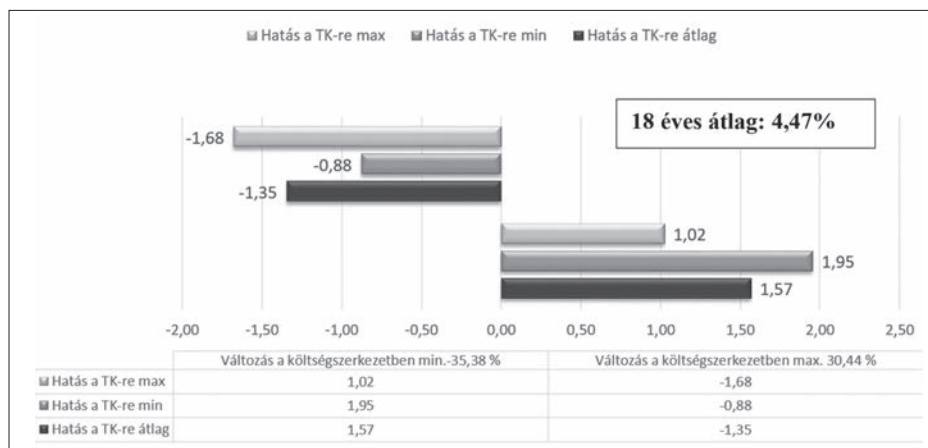
A legutolsó néhány év tendenciájában némi változást mutatkozott a munkaügyi területén. A juhtartó gazdaságoknál is elindult a generációváltás, és ez a termelésben is változásokat generált. Pozitívum az, hogy látható az igény az információ, a képzések iránt és a termelési színvonal, az eredmények javítása terén is. Egyes juhászatok

próbálkoznak új fajták és keresztezések révén javítani a hozamokat, és az értékesítés során is új utakat szeretnének követni. Nos, hogy ez általánossá is váljon, az anyagi ösztönzés, úgy véljük, elengedhetetlen.

Az állategészségügyi költségek változásának hatása a termelési költségre

Az állategészségügyi költségek 18 év átlagában a teljes termelési költség 4,47%-át tették ki. Minden juhászati vezető tisztában kell, hogy legyen az állategészségügy fontosságával. Csak az egészséges állat termel jól, a beteg visszaveti a termelési paramétereket, veszteséget okoz. Vakcinázással megelőzhető például a bárányok vírusos tüdő- és bélgyulladás, a varas szájfájás, a lépfene, kombinált oltóanyagokkal kezelhető a krosszindulatú vizenyő, a gázödémás betegségek, az enterotoxiaemiák, illetve gyógykezelhető a listeriózis, a pasteurellózis, a streptococcózis stb. A jó kondíció nem kizárólag az állategészségügy kérdése, de az is igaz, hogy prevencióval több előre látható betegséget ki tudunk zárni. A preventív állategészségügyre fordított kiadások gyakran tűnhetnek feleslegesnek,

6. ábra
Az állategészségügyi költségek változásának hatása a termelési költségre 2003–2020 közötti években (%)
(Impact of changes in animal health costs on production costs 2003–2020 (%))

Forrás: AKI adatai alapján saját számítás

főleg akkor, ha nincs fertőzés, megbetegedés. De arra is gondolni kell, hogy küllemi jelek nélkül is lehet egy állat rossz kondícióban. Ez pedig hatással lehet a vemhesülésre, szaporaságra, tömeggyarapodásra, összességében pedig a termelés gazdaságosságára. A 6. ábrán az állategészségügyi költségek változásának hatását vizsgálhatjuk a teljes termelési költségre.

Az átlaghoz képest (4,47%) a legkevesebb volt az állategészségügyi költségek százalékos aránya 35,38%-kal, melynek hatására a teljes termelési költség 1,57%-kal csökkent. A legtöbb 30,44%-kal volt magasabb, amely viszont 1,35%-os költségemelkedést idézett elő.

Ha 50 százalékponttal nagyobb kiadást eszközölnénk az állategészségügyi költségekre, a teljes termelési költség növekedése még a maximális esetben is az összköltség 3%-os növekedését eredményezné. Úgy véljük, ezek az eredmények is tovább gondolásra ösztönözhetik a döntéshozót. Valószínűsíthető, hogy a preventív jellegű kiadásokra – így például vakcinázásokra

vagy kombinált oltóanyagokra – vonatkozó többletráfordítás viszonylag alacsony költség-növekedés mellett nagyobb hozadékot jelenthet a termelőnek.

A termelési érték és a főbb árbevételadatok változása

A juhászat árbevételelemeinek százalékos megoszlását a 7. ábrán láthatjuk. Megjegyezzük, hogy a termelési érték kalkulációja során nem vettük figyelembe a tejelő juhászatok adatait. A számítások során csak a bárány-, növendék- és gyapjúértékesítéssel, továbbá a támogatások változásával kalkuláltunk.

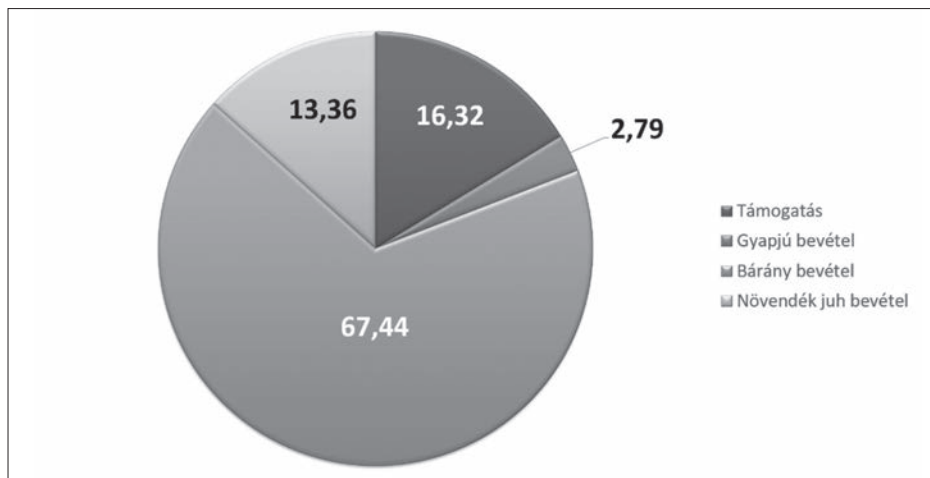
A 7. ábrán látható, hogy 2003–2020-as évek átlagában a bárányértékesítésből származó bevétel a meghatározó a termelési érték szerkezetében. Átlagosan 13% volt a növendék juh eladásából származó bevétel, vagyis *termelési érték 80%-a állatértékesítésből* származott. A gyapjúértékesítés ~3%-ban, a támogatás pedig ~16%-ban járult hozzá a termelési értékhez 18 év átlagában.

Az AKI adatközlése alapján (1. táblázat-

7. ábra

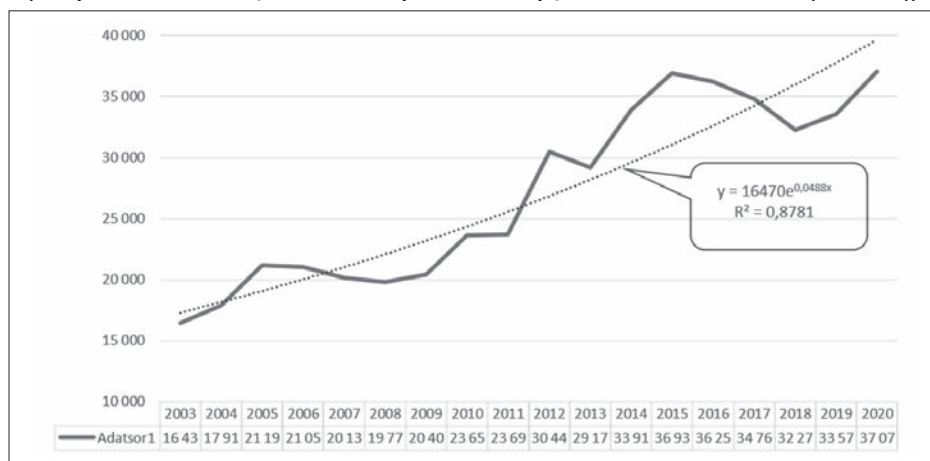
Egy anyára számított árbevételelemek megoszlása a juhászatban 2003–2020 közötti évek átlaga alapján (%)

(Distribution of income elements per ewe in the sheep sector, averaged over the years 2003–2020 (%))

Forrás: AKI adatai alapján saját számítás

8. ábra
A meghatározó ártermelő juhászatok termelési értéke 2003–2019 között (Ft/anya)
(The production value of the dominant producer sheep farms between 2003–2019 (HUF/ewe))

Forrás: AKI adatai alapján saját számítás

ból számítva) az egy anyára jutó termelési érték 2003–2020-as évek átlagában 27 148 Ft/anya volt (min. 16 432 Ft/anya, max. 37 073 Ft/anya szélsőértékek mellett). A termelési érték a vizsgált időszakban dinamikusan növekedett. A 18 év adataira a hatványfüggvény esetében találtuk a legmagasabb R^2 értéket (0,8781). A 8. ábrán látható ugyanakkor, hogy a növekedés 2015-ben megállt, majd 2018-ban a 2014-es szintre csökkent, 20-ban pedig a 18 év legmagasabb értékét mutatta.

A továbbiakban a termelési értéket meghatározó tényezőket külön-külön is megvizsgáltuk. Először az értékesítési árak, majd a támogatás mértékének változását mutatjuk be (9. ábra).

Az értékesítési átlagárak a vizsgált időszakban növekedtek, de az ötöd- és hatodfokú polinomiális trend értékei – ahol is a legmagasabb R^2 értéket tapasztaltuk – azt mutatják, hogy *rendkívül heterogén a változás mértéke*. Hullámhegyek és hullámvölgyek jelzik a hektikus változásokat. A bárányár 18 év átlagában 740 Ft/kg volt 582–972 Ft/kg szélsőértékek mellett. A növendék juh átlagára 629

Ft/kg, míg a gyapjúé 203 Ft/kg volt a vizsgált időszak átlagában. Egyedül a közvetlen támogatás mértékének változására jellemző a folyamatos növekedés, amit a 0,95 R^2 determinációs együttható is jelöl.

A főbb árbevételadatok termelési értékre gyakorolt hatásáról

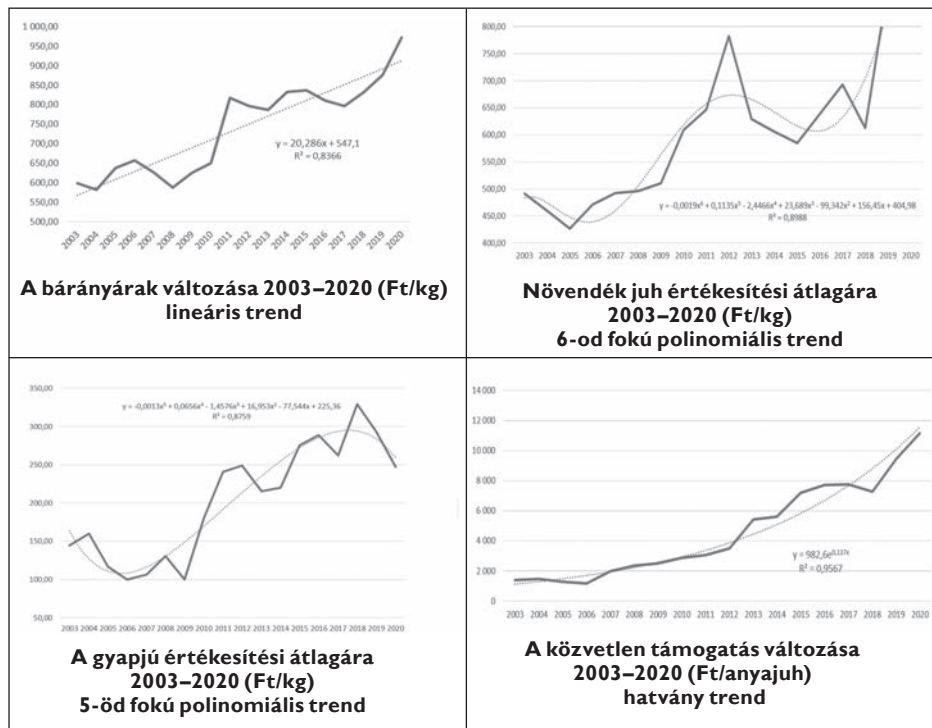
Az ágazat termelési értékét, bevételeit meghatározó tényezőket külön is nagyító alá vesszük. A bevételek meghatározó elemeit, azok nagyságrendjét és változásait itt tüntetjük fel. A 3. táblázatban azt is bemutatjuk, hogy 18 év távlatában miként hatottak az egyes tényezők az árbevételre, ezzel párhuzamosan a termelési értékre.

1. A bárányok után elszámolt bevétel. Nyilván egyértelmű, hogy az élő bárányok után számított érték adta meghatározóan 18 év átlagában is a bevételek 67,44%-át. Ennek ellenére számottevő az a tény, hogy összesen 16,78 + 19,58%, azaz együtt ~36 százalékponttal tértek el a bevétel eredményei a 67,44-es átlagtól. Azt is tudomásul kell venni, hogy a bárányok után elvárt, elszámolt bevétel nem mozgott nagyon széles intervallumban

9. ábra

Az értékesítési átlagárak és a közvetlen támogatás nagyságának változása és azok trend-függvényei 2003–2020 közötti években

(Changes in average sales prices and direct aid and their trend functions 2003–2020)

Forrás: AKI adatai alapján saját számítás

3. táblázat

A termelési érték főbb meghatározó tényezőinek alakulása 2003–2020 közötti években (%)
(Evolution of the main determinants of production value 2003–2020 in %)

A termelési érték %-os összetétele 2003–2020 évek átlaga		Eltérés az átlagtól, %		Hatása a TÉ-re, %	
		Min.	Max.	Min.	Max.
Báránybevétel	67,44	-16,78	19,58	-11,06	12,90
Támogatás	16,32	-65,41	72,67	-11,87	13,17
Növendékjuh-bevétel	13,36	-33,12	33,21	-4,46	4,10
Gyapjúbevétel	2,79	-39,76	32,96	-1,11	0,92

Forrás: AKI adatok alapján saját számítás

a 18 év alatt. Bár közel 20 százalékpontos (19,58) eltérést számolhattunk ki a vizsgált időszakban, de ennek hatása a termelési értékre nem érte el a 13%-ot (12,9). Mindenesetre a legfontosabb bevételi tényező az ágazatban az élő bárány,

amit úgy jellemezhetünk, mint a legfontosabb vezértermék, erre kell mindenkinek hazánkban a legnagyobb figyelemmel összpontosítani.

2. A támogatások után elszámolt bevétel. Egy közgazdász csapat számára meglehe-

tősen furcsának, különlegesnek, kihívónak számít az, hogy egy olyan ágazatban, ahol több terméket értékesítenek, mégis a második legnagyobb bevételnek a támogatás számít. Nagysága meghaladja a következő (növendék juh, gyapjú) termékek bevételeit, és 18 év átlagában felülmúlta a teljes termelési érték 16%-át. Szomorú a következtetésünk: ha nem lesz támogatás, ki fog birkával foglalkozni? Nyilván eltérő országok más-más módon ítélik meg ezt a tényt. Látjuk majd később, hogy támogatás nélkül ellehetetlenül az ágazat Magyarországon.

3. *Növendék juh utáni bevétel.* E bevételi forrás sohasem volt a magyar juhászati ágazat zászlóvivője. Az itteni állomány értékesítése vagy úgy lehetett, hogy az egyed túlsúlyos, vagy éppen ellenkezőleg, az birkák, aki/amely nem érte el a szállítási súly alsó értékét, vagyis kicsi volt, nos, azok kerültek ebbe a kategóriába. Persze az átvételi ár rapszodikusán változott. Volt, amikor megközelítették a bárányárakat (2019 vagy

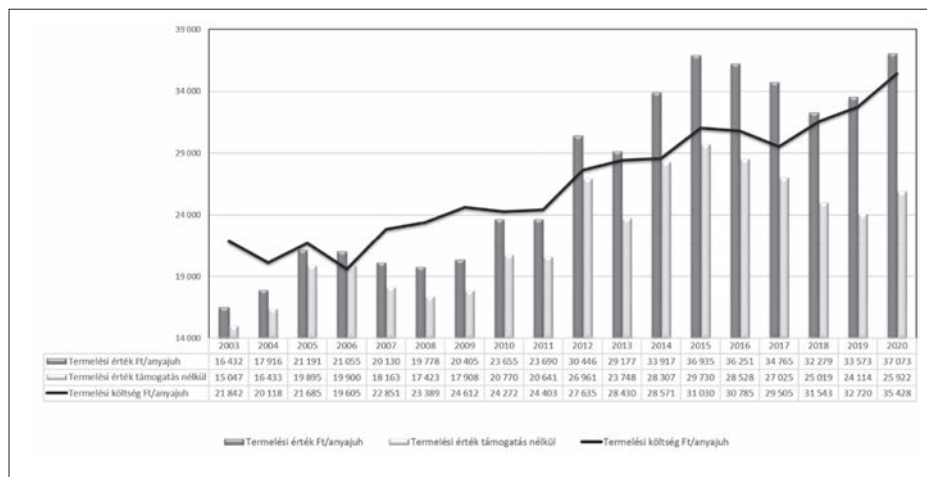
2020), de ezek előtt az évek előtt erről nem lehetett beszélni.

4. *A gyapjú utáni árbevétel.* A vizsgált 18 évben nem volt, most sem meghatározó az ágazat termelési értékében. Az összes bevétel 3%-át sem érte el. De tudatosítani kell magunkban: a birkát meg kell nyírni, már ha az gyapjas. Gazdasági értelemben a nyírás kiadás és emiatt költség. A gyapjúnak akkor lenne jó az ára, ha az extra minőségű lenne, és iránta valamilyen okból fokozott kereslet jelentkezne. De ne reménykedjünk. Évről évre azt tapasztaljuk, hogy ez a legkisebb bevételi hányad az ágazatban, emiatt az érdeklődés is a legkisebb iránta. Tetszik, vagy nem, a gyapjú iránti kereslet stagnál, vagy csökken.

Összefoglalva: a termelési érték meghatározó tényezői közül a bárányértékesítés az, ami hosszú távon fenntarthatja az ágazatot akkor, ha racionálisan használják a hízalás erőforrásait, olcsóbb takarmányozást valósítanak meg, igyekeznek a bárányzaporulatot növelni.

10. ábra

A meghatározó ártermelő gazdaságok termelési értékei (közvetlen támogatással és közvetlen támogatás nélkül), valamint azok termelési költségei (Ft) 2003–2020-as években (Production values (with and without direct subsidies) and production costs (HUF) of the dominant producer sheep farms in 2003–2020)

Forrás: AKI adatai alapján saját számítás

Az ágazat eredményeinek értékelése

A termelési költségek és az árbevétel főbb meghatározó tényezőinek elemzését követően az elmúlt 18 év eredményeit, annak változását mutatjuk be. Az eredmény a termelési érték és a termelési költség különbségével határozható meg. Ennek szemléltetésére mutatjuk be a 10. ábrán a vizsgált időszak eredményeit.

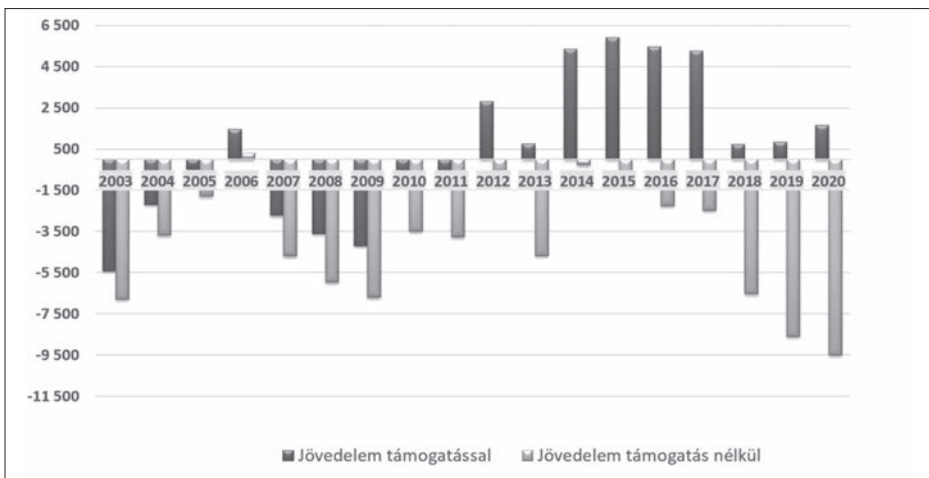
A termelési érték, valamint a termelési költség változásait már korábban bemutatuk, de ezek összevetése csak a 10. ábrán látható. A helyzet a vizsgált időszakban cseppet nem üdvözítő. A termelési költségek rendre meghaladják a termelési értéket, csupán 2012-től látható az, hogy a közvetlen támogatás összegével megnövelt bevételek felülmúlják a teljes termelési költséget. Még szemléletesebb a 11. ábra, ahol a két érték eltéréseit mutatjuk be a vizsgált időszakra.

A szomorú tény az, hogy 18 év alatt csupán 2006-ban volt az eredmény – támogatás nélkül – pozitív, akkor is csupán 295 Ft/anya értékben. A számadatokban jelentős változás nem tapasztalható a ko-

rábban bemutatott eredményekhez képest (Kukovics et al., 2017; Nábrádi et al., 2020; Cehla et al., 2022). A jövedelem pedig az a meghatározó tény, ami a termelőt, legyen az juhász vagy cukrászmester, az adott tevékenység fejlesztésére, bővített újratermelésre ösztönzi. A támogatás, mint azt a 12. ábra is szemlélteti, 2003–2011 években arra sem volt elegendő, hogy a termelési költségeket kompenzálja. Csupán 2012-ben indult el az a folyamat, melynek eredményeképp a juhászok érdemben tudtak pozitív eredményeket felmutatni. Ez a merinó fajtacsoport elsősorban húshasznosításban elért előrehaladásának is köszönhető (Zsolnai et al., 2023). A juhászok támogatása nagy valószínűséggel nem fog növekedni, a BREXIT miatt várhatóan még csökkeni is fog (Jávor et al., 2018). Az igazán elszomorító tény pedig az, hogy a támogatás összege úgy feloldódott a termelési költségekben, hogy csak 2014–2017-ben volt számottevő jövedelemnövelő hatása. Támogatás nélkül azonban még ezek az évek is veszteséges lettek volna. Sok kétség merült fel, hogy a támogatási rendszer átalakítása vajon mennyire szolgálta az ágazat helyzeté-

11. ábra

A meghatározó ártermelő juhászok jövedelme (Ft/anya) 2003–2020 közötti években
(Income of the dominant producer shepp farms (HUF/ewe) 2003–2020)

nek javulását, mivel a gazdasági mutatók romlottak. Továbbra is jelentős lehet a nem ágazatspecifikus támogatások bevonása az ágazatba, elsősorban a gyepgazdálkodással összefüggésben, a főként legelőre alapozott technológia miatt (Póti et al., 2022).

A támogatások szétválasztása előtt sok juhtartónál megrekedt az innováció és a piaci változásokra való gyors reagálás. A támogatások szétválasztása óta pozitív változásként értékelhető, hogy sok helyen fajta- és technológiaváltás történt, míg másutt a tapasztalatok szerint nőtt a juhtartók érdekeltsége és hajlandósága az állategészségügyi problémák, fertőző betegségek kezelésében, megelőzésében, az állománykezelések terén, a legelő- és takarmánygazdálkodásban, a réspiácok feltárásában.

Jelenleg ezért az Unió juhágazatában kétféle tendencia fedezhető fel, ami a támogatási rendszer alternatívái szerint alakult. Ahol a támogatások termeléstől való elválasztása mellett döntöttek, a jövedelmező, kedvező termelési és piaci adottságokkal rendelkező gazdaságok jelentős fejlesztéseket hajtottak végre, és az innovatív lehetőségeket kihasználva növelték hatékonyságukat, illetve bevételeiket. Míg a továbbra is termeléshez kötött támogatási rendszerben működő tagállamok juhtartói a hagyományos termelési rendszerben gondolkodva jövedelmük jelentős részét még mindig a támogatásokból nyerik és remélik, így a fejlesztésekre nem nyitottak, valamint a termeléshez kötött támogatások nélkül nem lennének versenyképesek. A magyarországi tények még az EU tendenciáinál is rosszabbak. Veszteségből nem lehet fejleszteni, márpedig az AKI adatai erről a tényről számoltak be.

Fedezeti számítások

Kérdés az, hogy van-e, lehet-e megoldás a veszteségek csökkentése, a jövedelem elérése vagy növelése területén? Az 1–3. pontokban leírtakon túl, hiszen az ott jelzett

javaslatok mindegyike ezekről az elemekről szólt, de talán indokolt számszerűsíteni azt, hogy minimum milyen mértékű előrehaladást kell elérni ahhoz, hogy az ágazat *ne legyen veszteséges*.

A szaporulati mutató (egy anyára jutó bárányszaporulat növelése) mint láttuk *az egyetlen olyan kulcstényező*, amely a juhászat vezetőjétől, azaz a juhásztól függ. (Az árak esetében a juhászat árelfogadó, maradt tehát az egyedszám növelésének lehetősége, de ez alapvetően a szaporulati mutatótól függ).

Kérdés az: mégis legalább hány százalékpontos növekedés szükséges a szaporulati mutató esetében ahhoz, hogy ne képződjön veszteség?

Jelenleg a szaporulati mutató 0,85 bárány/anya érték körül mozog (a meghatározó árutermelő gazdaságokban a 18 éves átlag 1,03) évek óta.

A százalékpontos növekedési igény, amit e tanulmányban bemutatunk, azt jelzi, hogy ennek a mutatónak hány százalékponttal (nem az egy anyára jutó bárányszám százalékával) kell növekednie ahhoz, hogy az ágazatban ne keletkezzen veszteség.

A bevételek 70%-át az ágazat a bárányértékesítésből realizálja (Cehla et al., 2022). Az értékesítés három saroktényezője határozza meg az egy anyára jutó bárányok utáni bevételt:

1, az értékesített bárányok száma

(egyed),

2, a bárányok átlagos testtömege (kg/egyed), valamint

3, a bárányok értékesítési ára (Ft/kg vagy EUR/100 kg vte).

Az árbevétel sajátossága, hogy a tényezőszorzatok eredménye alapján alakul ki.

Ez azt is jelenti, hogy bármelyik tétel %-os változásának hatása a teljes árbevételre ugyanolyan hatással lesz. Például az értékesítési ár 10 százalékponttal történő növelésének hatása megegyezik az átlagos

testtömeg 10 százalékponttal történő növelésével. Ezek alapján egyetlen modellszámítással is elemezhetjük a szaporulati mutatóban beálló változások hatását is. (Az átlag testtömeg módosulásával nem számolunk, mivel az árak kiszámításának alapja vágott test egyenértékben kifejezett [vte]).

A rendelkezésre álló adatbázis számadataira építve évenként mutatjuk be ennek igényét. A 12. ábrán közölt diagram azt mutatja, hogy támogatás nélkül, illetve támogatással milyen mértékű százalékos elmozdulás szükséges a szaporulati mutatóban, hogy az eredmény (jövedelem) o, azaz nulla legyen. Ha ettől nagyobb mértékű pozitív elmozdulást várunk, nyilvánvaló, hogy az ábrán bemutatott %-os értékeknél sokkal magasabbat kell elérni.

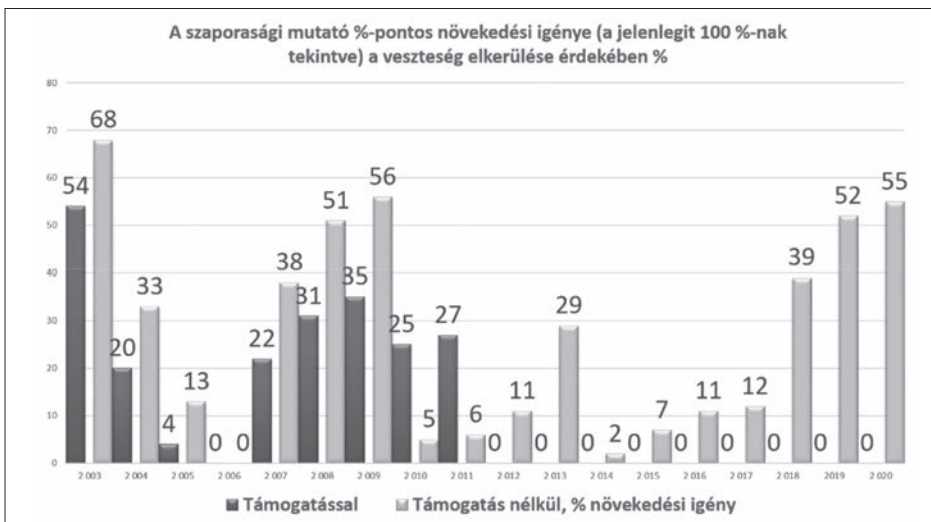
Gyakorlatilag az adatok azt mutatják, hogy a veszteség elkerülése érdekében a szaporulati mutatót átlagosan legalább 23%-kal (2–66% szélsőértékek mellett) kellene növelni, ami az 1,03 bárány/anya

mutató helyett minimum 1,27-nek felel meg. *De ez csak a veszteséghatár!*

Ahogy korábban írtuk, ennél magasabb arányt kell elérni, ha az árak nem emelkednek, ha a támogatás nem változik, vagy éppen csökken, egyben feltételezve azt, hogy a termelési költségek nem változnak. De tudjuk, a költségtényezők esetében is indokolt mérlegelni a növekedési igényt, vagyis a számadatok ismeretében valószínűsíthetjük, hogy az 1,5-ös szaporulati mutató az az érték, amelyet a juhászoknak átlagosan el kellene érni azért, hogy a bővített újratermelést elkezdhessék, majd meg tudják valósítani.

A fenti vizsgálatok a bevezetőben jelzett hipotézisünket igazolják, és azt a javaslatot is alátámasztják, hogy a jövedelmezőség javításának egyetlen útja a jelenlegi állomány genetikai potenciáljának javítása, ami elengedhetetlen a szaporaság növeléséhez, a testtömeggyarapodás javításához és a minőségi árutermelés fenntartásához.

12. ábra
Neutrális (0) jövedelemszinthez szükséges szaporulati mutató %-os növekedési igénye 2003–2020 közötti években
(The % growth requirement of the reproductive index for a neutral (0) income level in 2003–2020)

Forrás: AKI adatai alapján saját számítás

KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Feltételezhető, főleg az utóbbi évek változásait mérlegelve, hogy a bárányárok esetében marad az 1000 Ft/kg körüli átlagár, ha az utóbbi két év árnövekedése lesz az irányadó. Akkor lehetséges ennél nagyobb arányú változás, ha Európa legnagyobb juh- és bárányhústermelő országa, az Egyesült Királyság további árnövekedést tud kezdeményezni. Az inputárok növekedése miatt mindenképpen szükséges az említett árszint fenntartása a juhászat fennmaradásához és fejlesztéséhez. A magyar juhászatoknak elsődlegesen – mivel amúgy is árelfogadóak – a bevételek növelése érdekében a hatékonyság növelése lehet a cél, ami elsősorban a szaporasági mutatók javítását jelenti. Ez a takarmány- és inputárok, valamint az infláció további növekedése esetén is megoldás lehet. Az erre vonatkozó javaslatokat már több mint 20 éve folyamatosan jelzik az ágazati szakemberek a termelők és a döntéshozók felé is (Nábrádi, 1998; Jávor et al., 2001; Cehla et al., 2012, 2022; Nábrádi et al., 2020). Az ágazat jövedelemhelyzetének javítása érdekében még inkább fel kell hívni a figyelmet a tényekre és a várható változásokra. A támogatások szerepe továbbra is kulcsfontosságúnak számít a hazai juhhústermelő gazdaságokban, hiszen ahogy azt bemutattuk, ez jelenleg a második legfontosabb bevételi forrásuk. Magyarország a terme-

léshez kötött támogatásokhoz ragaszkodott ezzel biztosítva a juhtartók bevételeinek egyik fontos részét (Kukovics et al., 2017; Jávor et al., 2018). Sok kétség merült fel azonban azzal kapcsolatban, hogy a támogatási rendszer átalakítása vajon mennyire szolgálta az ágazat helyzetének javulását, mivel a technológiai és a gazdasági mutatók nem javultak. Uniós szinten jellemző volt, hogy a támogatások szétválasztása előtt sok juhtartónál megrekedt az innováció és a piaci változásokra való gyors reagálás. A támogatások szétválasztása óta pozitív változásként értékelhető, hogy több helyen fajta- és technológiaváltás történt, míg másutt a tapasztalatok szerint nőtt a juhtartók érdekeltsége és hajlandósága az állategészségügyi problémák, valamint a fertőző betegségek kezelésében, megelőzésében, az állománykezelések terén, a legelő- és takarmánygazdálkodásban, a rés piacok feltárásában. Ezek a tendenciák elsősorban azokban a tagállomokban jellemzőek, ahol megfelelő és átgondolt stratégiával nem a termeléshez kötött támogatásokat tartották meg. Hazánkban a támogatások megtartása mellett nagy szükség lenne a technológiai fejlesztésekre a tartás, a takarmányozás, az állategészségügy és a szaporodásbiológia terén is. A generációváltás ebben az ágazatban is megtörtént, és a gazdálkodók részéről is egyértelmű az igény, illetve a hajlandóság a meglévő jó színvonalú juhászatok fejlesztésére.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- AKI Tesztüzemi Információs Rendszer: A főbb mezőgazdasági ágazatok költség- és jövedelemhelyzete, 2003-2020, <https://www.aki.gov.hu/tesztuzemi-informacios-rendszer/>
- Nábrádi, A. (szerk.), (2018). *A stratégiai tervezés gyakorlata*. Debreceni Egyetem.
- Cehla, B., Kovács, S. és Nábrádi, A. (2012). Analysis of the influential factors on gross value added in the Hungarian sheep sector. *Applied Studies in Agribusiness and Commerce*, 6(1-2), 107–112. <https://doi.org/10.19041/APSTRACT/2012/1-2/14>
- Cehla, B., Nábrádi, A. és Buzás, F. (2022). Gazdasági döntések megalapozása a juhtenyésztésben. In: Jávor, A. (szerk.), *Juhtenyésztés haladóknak: az extenzívától a precízióig* (pp. 316–358.). Debreceni Egyetem, Juh és Kecse TermékTanács és Szakmaközi Szervezet.

- Colby, Lionel (2015). *World Sheep Meat Market to 2025.*, AHDB Beef & Lamb and the International Meat Secretariat.
- Jávor, A., Nábrádi, A., Kukovics, S., Békési, G., Hajduk, P., Sáfár, L., Ráki, Z., Bedő, S., Póti, P., Molnár, A., Molnár, G., Székelyhidi, T., Szűcs, I. és Ábrahám, M. (2001). Strategic Steps in the Sheep and Goat Branches. *Acta Agraria Debreceniensis*, (1), 61–68. <https://doi.org/10.34101/actaagrar/1/3613>
- Jávor, B., Nábrádi, A. és Kukovics, S. (2018).: Subsidies are Potential Sources of Profitable Management – Their Payment Between 2010 and 2016. *Applied Studies in Agribusiness and Commerce*, 12(1-2), 97–120. <https://doi.org/10.19041/APSTRACT/2018/1-2/13>
- Kukovics, S., Jávor, A., Oláh, J., Kusza, Sz., Vass, N., Nagy, L. és Nábrádi, A. (2017). A juhkutató-intézetek évfordulóinak tükrében. *Magyar Juhászat és Kecsketenyésztés*, 26(9), 4–8.
- Madai, H., Szűcs, I., Kovács, K. és Vida, V. (2023). A juh hústermelés jövedelmezősége változó gazdasági környezetben. *Gyepgazdálkodási Közlemények*, megjelenés alatt
- Madai, H., Bittner, B. és Vida, V. (2023). A juh- és bányahúsfogyasztás globális tendenciái. *Táplálkozásmarketing*, megjelenés alatt.
- Monori, I. (2009). Saját tulajdonú és bérelt területek az alföldi juhászati gazdaságokban. *Gyepgazdálkodási Közlemények*, 7(1-2), 39–43. <https://doi.org/10.55725/gygk/2009/7/1-2/10271>
- Nábrádi, A., Kukovics, F., Jávor, B. és Kukovics, S. (2020). A juhászat gazdasági elemzése. *Magyar Juhászat és Kecsketenyésztés* 29(7), 2–8.
- Nábrádi, A. (1998). Az európai szintű juhtartás gazdasági feltételei és lehetőségei. *AGRO-21 Füzetek*, 5(21), 76–87.
- Nábrádi, A. (2007). The economic value of grassland products. *Applied Studies in Agribusiness and Commerce*, 1(1), 19–28. <https://doi.org/10.19041/APSTRACT/2007/1/2>
- OECD-FAO. (2022). „Meat”. In *OECD-FAO Agricultural Outlook 2022–2031*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/ab129327-en>.
- Póti, P., Vertséné Zándoki, R. és Gyuricza, Cs. (2022). Global importance and appreciation of grassland based animal husbandry. *Hungarian Agricultural Research*, 32(1), 4–17.
- Zsolnai, A., Egerszegi, I., Rózsa, L., Mezőszentgyörgyi, D. és Anton, I. (2023). Position of Hungarian Merino among other Merinos, within-breed genetic similarity network and markers associated with daily weight gain. *Animal Bioscience*, 36(1), 10–18.

Fogyasztói asszociációk és vásárlási szokások a rövid ellátási láncok kapcsán

**T. NAGY-PETŐ DORKA – SZAKÁLY ZOLTÁN –
KISS VIRÁG ÁGNES**

Kulcsszavak: helyi termékek, rövid ellátási lánc, vásárlási szokások

JEL-kód: Q13

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Az etnocentrikus gondolkodásmód és a helyi termékek minőségének és népszerűségének javulása hatására hazánkban is kezd felértékelődni a rövid ellátási láncok szerepe, fontossága. Azt, hogy egy helyi termék saját közösségében ismertté és elismertté váljon leginkább ezen értékesítési formákon keresztül és/vagy védjegyek segítségével érheti el. Jelen tanulmányban arra kerestük a választ, hogy mit tekintenek a fogyasztók helyinek és mely rövid értékesítési csatornákat ismerik, választják leginkább. Primer kutatásunkat egy 500 fős reprezentatív felmérés keretében végeztük, melynek eredményei rávilágítottak arra, hogy a fogyasztóknak konkrét elképzeléseik vannak arról, mit tekintenek helyi élelmiszereknek. Legfontosabb hívószavak (elvárások) ezekkel kapcsolatban a magyar gyártó és munkaerő, illetve a hagyományos gyártási technológia voltak. A helyi élelmiszerek származásának távolsága kapcsán viszont már egészen eltérő számokat kaptunk. Továbbá az egyes rövid ellátási lánc típusok ismertsége is erősen szóródik, mivel csupán három típusa él a fogyasztók fejében, mint általuk használt, potenciális vásárlási opció.

BEVEZETÉS

A rövid ellátási láncok egyes formái hazánkban régi hagyományokra tekintenek vissza (termelői piac, közvetlen értékesítés). Gazdasági és társadalmi hatásukat főként a nemzetközi szakirodalom tárgyalja részletesen. Bár egységesen elfogadott neve és definíciója nincs, Renting et al. (2003) szerint a rövid ellátási lánc egy olyan rendszer, amelyben a piaci szereplők közvetlen kapcsolatban állnak egymással, illetve közvetlenül vesznek részt az élelmiszerek előállításában, feldolgozásában, terjesztésében és a fogyasztás folyamatában is. Ebből is fakad, hogy a helyi termék fogalmával szoros kapcsolatban áll. A helyi termék fogalma bár szintén nincs szigorú szabályokhoz kötve, de fő jellemzője a rövid ellátási láncban tör-

tendő értékesítése (Huszka, 2008; Peters et al., 2008; Brain, 2012; NAK, 2016; Granvik et al., 2017). A helyi termék és a rövid ellátási lánc emellett fontos hívószavai lettek a fenntartható élelmiszer-ellátási láncokat vizsgáló nemzetközi tanulmányoknak (Morgan, 2010; Granvik, 2012; Garnett, 2014; Baldy, 2019, Kotler, 2020). A kutatás legfontosabb célkitűzése a helyi termék kifejezéssel kapcsolatos asszociációk és a preferált csatornák elemzése volt.

SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

Helyi élelmiszerek, fogyasztói preferenciák – mitől helyi?

A rövid ellátási láncok esetében a közelség indokolja az elnevezést, de ez több értelmezési keretben is vizsgálható. Az egyik

a földrajzi, ami relatív, főleg a különböző fogyasztók, illetve a különböző nemzetek vagy kultúrák esetében: így például egy egyesült államokbeli állampolgár szerint lehet 40 km-en belülről vagy egy adott államból származó is helyi termék (Pirog és Rasmussen, 2008). A hivatalos törvényi szabályozás megengedőbb az amerikai termékek esetében, és az állam területétől függően akár 644 km távolságról is érkezhettek, ha az adott államban készültek (Benedek és Balázs, 2014). A hazai szabályozás alapján 40 km-en vagy megyehatáron belüli távolság a megengedett a helyi elnevezés megtartásához (kivételek alól a budapesti értékesítés, aminek keretében bármely magyarországi helyi termék megtarthatja helyi státuszát) (2005. évi CLXIV tv., 4/2010. (VII. 5.) törvény; Benedek és Balázs, 2014). A Cetelem 2019-es nemzetközi kutatásában azt állapította meg, hogy az európaiak 64%-a gondolja, hogy az számít helyi terméknek, amely az adott régióban készült, míg a magyarok 58%-a a hazai gyártású termékeket tekinti helyi árúnak (Cetelem Körkép, 2019).

A másik megközelítés a kis társadalmi távolság, azaz a közvetlen értékesítési keret (Juhász, 2012), melyben az értékesítési láncban szereplők száma alacsony, vagy nincs közvetítő a termelő és fogyasztó között (zéró szintű csatorna). Jellemző lehet a kis üzemméret, a környezettudatos termelés, a biogazdálkodás (akár minősítés nélkül is, mert a közvetlen kapcsolat miatt a fogyasztók ezt az igazolást nem igénylik) (Jarosz, 2008; Benedek és Balázs, 2014).

A harmadik értelmezés a környezeti közelség, mely a szállítás és raktározás környezeti terhére csökkent, ezáltal téve azt fenntarthatóbbá a hagyományos kereskedelemmel szemben (Benedek és Balázs, 2014).

Különböző értékesítési módok

A rövid ellátási láncoknak számos fajtája létezik, amelyek három értékesítési rendszer, felfogás alapján csoportosíthatók.

Ezek a közvetlen értékesítés (zéró szintű csatorna), a közösségi marketingalapú értékesítés, illetve a kiterjesztett ellátási lánc (Renting et al., 2003; Benedek és Balázs, 2014).

A közvetlen kapcsolatra épülő értékesítésnél a szoros kapcsolatból fakad a magas fokú termékeredet-ismeret, a vevőlojalitás és a törzsvendégkör, még az online térben is (Benedek és Balázs, 2014). Így itt kiemelten fontos a minőség és a bizalom fenntartása.

A közösségi marketing használatával egy intézményesült kapcsolati rendszer alakul ki (Benedek és Balázs, 2014), amiben a termelők olyan „eszközökhöz” juthatnak, amelyekre önállóan nem tudnának megfizetni, kifejleszteni, értékeiket kommunikálni. Ilyen lehet a közös begyűjtés, szállítás és értékesítés (például a termelői boltokban), legújabb termelési technikák megismerése vagy a közös médiakampány. Ezzel gyorsabbá, kiszámíthatóbbá és kényelmesebbé válik az értékesítés mind a fogyasztó, mind a termelő számára. Itt viszont már gyakrabban fordul elő, hogy egy plusz közvetítő kerül a csatornába (Benedek és Balázs, 2014). Ilyen szerveződésre számos nemzetközi példát találhatunk, mint például a Food Hub (Kurnia et al., 2018). A Food Hub a fenntartható fejlődés előmozdítása és a kisvállalkozások segítése okán jött létre az ausztráliai Open Food Network támogatásával, és célja, hogy a helyi termelőknek lehetőséget biztosítson a fejlődésre, hogy a globális vállalatokkal szemben versenyképesek maradhassanak. Leveszi a minőségfejlesztés, az értékesítés, a vevőkeresés, a marketingkommunikáció, a brandépítés és a kiszállítás terhére a termelők válláról. Az egységes kommunikációban a magas tápanyagtartalmat, a környezetbarát termelést, az eredet követhetőségét és a helyi értékek védelmét emelik ki. A vevő pontosan tudja és online követheti, hogy melyik termelőtől kapja a kiválasztott termékeket. Természetesen ez a rendszer is számos problémával küzd (kö-

zős ármeghatározás, bizalom, növekedés problémája stb.), de főleg a nagyvárosokon kívül jól működik az Egyesült Államokban és az alapító Ausztráliában is. Elsődleges fogyasztói oktatási intézmények, helyi éttermek, közösségek és élelmiszerboltok (Kurnia et al., 2018). Ennél hozzánk (földrajzi szempontból) közelebb álló példa az osztrák Agrarmarkt Austria (AMA) szervezet, mely 1992 óta létezik, és a közösségi agrármarketing eszközeivel elsősorban az osztrák fogyasztók hazai termékek iránti elköteleződésének növelését tűzte ki célul (Törzsök, 1998). Ezzel védekezni tudtak az EU más országaiból beáramló importtal szemben (Jankuné és Tikász, 2016). Pár éven belül számos védjegy került bevezetésre ennek keretében, melyek az eredet és a minőség megkülönböztetésére irányultak szigorú ellenőrzési keretek között (Klauser és Reeh, 2012; Jankuné és Tikász, 2016). Hazai szinten az üzletláncok már felfedezték a fogyasztói igényt a helyi termékekre, így egyre több áruházlánc igyekszik a termelői szövetkezetekkel (termelői értékesítő szervezetekkel) együttműködve ezen termékeket polcain elhelyezni. A termelői csatlakozás feltétele szigorú minőségi ellenőrzéshez kötött, és az áruházlánc például a hűtésben és a csomagolásban is segíti a termelőket (Lidl Magyarország, 2019).

A kiterjesztett ellátási lánc esetében már nincs közvetlen kapcsolat a fogyasztó és a termelő között (Benedek és Balázs, 2014), hanem egy szervezet igazolja a helyi jelleget. A hazai gyakorlatban ennek törvényileg szabályozott rendszere van, melyek keretét az iparvédelmi oltalom adja. Ennek formái a védjegyoltalom, az eredetmegjelölés, a földrajzi jelzés oltalom és a formatervezési mintaoltalom. Ezek közül marketing szempontból különösen a védjegy szerepe kiemelkedő, hiszen a piaci versenyben egyes árúkat vagy szolgáltatásokat azonosít a lajstromozott megjelölés segítségével, így segítve a fogyasztót további vásárlásai során (NAK, 2016). Továbbá

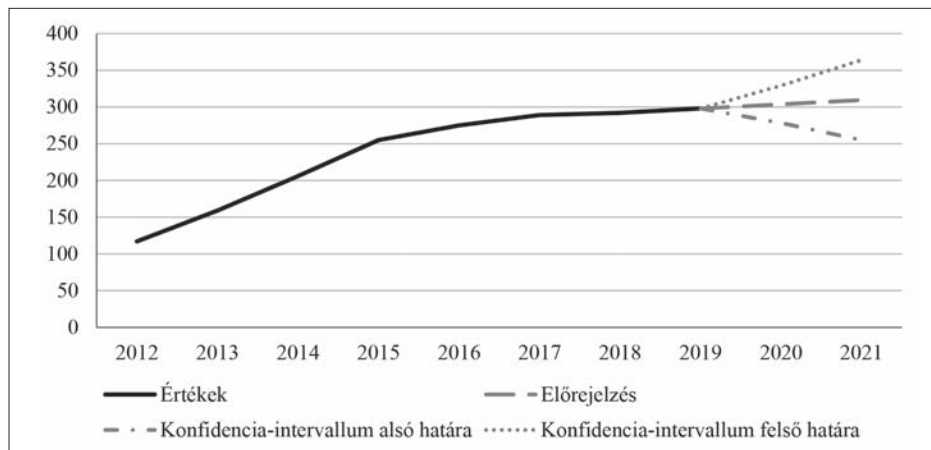
többletinformációt ad az áru eredetével vagy előállításával kapcsolatban. Azon vállalkozások esetében, amelyek csak hazai piacra értékesítenek, a magyar területekre kiterjedő nemzeti oltalom lehet ideális, de az exporttevékenységet folytatóknak az EU valamennyi tagállamára kiterjedő közösségi védjegyet célszerű használni. A védjegyek esetében beszélhetünk egyedi termékre vonatkozó védjegyről, tanúsító védjegyről vagy együttes védjegyről (NAK, 2016). A védjegy azonban önmagában nem elég. Szükséges a bizalom kiépítéséhez és a hazai termék iránti érzékenység növeléséhez a megfelelő minőségbiztosítás, az élelmiszer-biztonság, a jobb minőség, sőt napjainkban már a környezetbarát termelés igazolása, illetve az állatjóléti előírások betartása is. Ezek járulnak hozzá a pozitív imázs, a bizalom és a jól kommunikálható arculat megteremtéséhez (Szakály et al., 2010; Grohsebnér, 2014).

Termelői piacok

A helyi termelői piacok létrehozásának alapvető célja a kistermelők piaci helyzetének segítése volt azáltal, hogy a megtermelt alaptermékeiket és az azokból előállított élelmiszereket könnyebben értékesíthessék a fogyasztóknak. A termelői piacok nyitása, üzemeltetése és az itt történő értékesítés törvényileg szabályozott (Nébih, 2018). Termelői piacnak tekinthetők azok a piacok, ahol *a kistermelők a termelésük helyszínénél szolgáló megye határain belül vagy az előállítás 40 km-es körzetében értékesíthetik áruikat*. Kivételek alól ez esetben is Budapest, ahova az ország területén belül bárholnan érkehetnek a helyi termékek (NAK, 2016, Nébih, 2018). A helyi termelői piacon való értékesítés további feltétele, hogy kizárólag kistermelők lehetnek az eladók, és csak saját gazdaságukból származó mezőgazdasági és élelmiszeripari terméket adhatnak el ott. Termelői piac létesítése történhet önkormányzat, civil szervezet, magánszemély által vagy együtt-

I. ábra

**Termelői piacok száma és növekedésük előrejelzése
(Number of producer markets and their growth forecast)**

Forrás: Nébih (2018) és Agrárszektor (2020) alapján saját összeállítás

működéssel ott, ahol erre a szabályoknak megfelelő helyszín biztosított. A Nébih és az Agrárminisztérium adatai alapján 2012 óta a helyi termelői piacok száma folyamatosan növekszik (előtte számukról nem állt rendelkezésre megbízható adat) (Nébih, 2018, Agrárszektor, 2020). A historikus adatok elemzésével (exponenciális simítási algoritmussal) létrehozott előrejelzés szerint, 2021-ig fokozatos emelkedés várható, ami az általános fogyasztói trendeket nézve valószínűsíthetően megközelíti majd a 310-et (1. ábra).

Mind minőségbiztosítási, mind marketing szempontból fontos kitétel, hogy a hagyományos boltokhoz hasonlóan a termelői piacon áruba bocsátott termékekről minden törvényileg meghatározott információt biztosítani kell írásban a vásárló számára, beleértve ebbe a különleges – például nyers – alapanyagok vagy élelmiszerek esetében a biztonságos fogyasztáshoz kapcsolódó információkat (Nébih, 2018).

A termelői piacokon vásárlók jellemzően a valamilyen egészségügyi, igazságossági, etikai vagy egyéb okból elkötelezett fogyasztók, akik igyekeznek elkerülni a

hagyományos értékesítést. Kritikaként az áruk magas árát, kényelmetlenségét, szezonálisát, fizetési lehetőségeinek szűkösségét és a kis választékot szokták megjelölni a termelő piaccal szemben (Kezisi et al., 1998; Benedek és Balázs, 2014). Napjainkban azonban már egyre több helyi termelőnél és piacon láthatunk ezekre ellenpéldát, például mobil bankkártyaolvasó és konszolidált árak formájában.

ANYAG ÉS MÓDSZERTAN

A vizsgált téma összefüggéseinek feltárása érdekében 500 fős országos reprezentatív (nem, kor, településtípus, régió) fogyasztói kérdőíves kutatást indítottunk 2019-ben. A mintavétel során az egyes régiókban és a kijelölt településeken az ún. véletlen séta (*random walking*) elvét alkalmaztuk, amely teljes véletlenszerűséget biztosít a megfelelő válaszadók kiválasztásához. A felkeresett háztartásban lakó személyek közül az ún. születésnapj kulcs alkalmazásával választottuk ki az interjúra megfelelő személyt. Ezzel a módszerrel második lépésben is biztosítottuk a teljes véletlenszerűséget. Az adatfelvételek sztenderd kérdőív segítségével

I. táblázat

A minta bemutatása (N=500)
(Presentation of the sample, N=500)

Háttérváltozók	A minta megoszlása		Népesség- megoszlás ¹
	fő	%	%
Férfi	235	47,0	47,8
Nő	265	53,0	52,2
16–29 éves	96	19,2	18,3
30–39 éves	83	16,6	16,0
40–49 éves	93	18,5	19,6
50–59 éves	73	14,7	15,1
60+ éves	155	31,0	31,0
Budapest	90	18,0	17,9
Város	275	55,0	52,6
Község	135	27,0	29,5
Nyugat-Dunántúl	51	10,2	10,1
Közép-Dunántúl	54	10,8	10,8
Dél-Dunántúl	46	9,2	9,0
Észak-Magyarország	74	14,8	14,8
Közép-Magyarország	152	30,4	31,0
Észak-Alföld	58	11,6	11,5
Dél-Alföld	65	13,0	12,8
Maximum 8 általános	64	12,9	
Szaktunskáképző, szakiskola	154	30,7	
Érettségi	202	40,5	
Felsőfokú diploma	80	15,9	
Nagyon jól megél(nek) belőle és félre is tud(nak) tenni	35	7,0	
Megél(nek) belőle, de keveset tud(nak) félretenni	175	35,0	
Éppen elegendő, hogy megéljen(ek) belőle, de félretenni már nem tudnak	241	48,2	
Néha arra se nagyon elég, hogy megéljen(ek) belőle	22	4,4	
Rendszeresen napi megélhetési gondjai(k) vannak	1	0,2	
Nem tudja/nem válaszol	26	5,2	

KSH, 2019a; 2019b alapján.

Forrás: saját szerkesztés

vel, személyes interjúk keretében a megkérdezettek lakásán készültek úgy, hogy a kérdezőbiztos a kiválasztott személynek egy ún. kártyaszettet adott át, amely

tartalmazta az egyes kérdésekre adható válaszlehetőségeket. A megkérdezett által adott válaszokat a kérdezőbiztos írta be a kérdőívre.

A minta megoszlását és a reprezentativitást igazoló KSH-adatokat az 1. táblázat szemlélteti.

A kapott adatokat leíró statisztikai mutatókkal és keresztábra-elemzéssel vizsgáltuk.

EREDMÉNYEK ÉS ÉRTÉKELÉSÜK

A kutatás első kérdése: vajon milyen jellemzői vannak a helyi élelmiszereknek az interjúalanyok szerint? A felsorolt szempontok közül maximum három választ jelölhettek be a válaszadók. Az eredményeket a 2. táblázat szemlélteti.

Jól látható, hogy a válaszadók megközelítőleg fele három jellemzőt emelt ki. A legtöbben a hagyományos módszerrel történő gyártást nevezték meg (51,3%), amit a magyar tulajdonos megléte (49,0%) és a helyi munkaerő alkalmazása követ. Viszonylag

sokan jelölték meg a kis földrajzi távolságot (39,6%) és a helyi védjegygaranciát (28,9%). Úgy tűnik, hogy a kis volumenben történő gyártás a fogyasztók szerint nem feltétlenül jellemző a helyi termékekre.

A leírtak alapján összefoglalóan megállapítható, hogy a helyi élelmiszereket *három fő jellemzővel* azonosítják a fogyasztók: hagyományos módszer, magyar tulajdonos, helyi munkaerő. Ez alapján a fogyasztók elvárják, hogy a helyben előállított élelmiszer magyar tulajdonostól származzon, aki kizárólag helyi munkaerőt alkalmaz. Más szavakkal, a helyi gazdaság erősítése lényeges szempont a lakosság számára. A hagyományos feldolgozási módszerek ugyancsak fontos részét képezik a koncepciónak, ami a tradicionális szemlélet jelenlétére irányítja a figyelmet.

A továbbiakban a helyi élelmiszerek származására kérdeztünk rá, a kérdés a

2. táblázat

A helyi élelmiszerek jellemzői a fogyasztók szerint (N=500)
(*Characteristics of local foods according to consumers, N=500*)

Válaszlehetőség	Válaszok megoszlása	
	fő	%
Hagyományos módszerrel kerülnek feldolgozásra	257	51,3
Magyar tulajdonos a gyártó	245	49,0
Helyi munkaerőt foglalkoztatnak a feldolgozásuk során	234	46,8
A termékek kis földrajzi távolságból származnak	198	39,6
A termékek helyi jellegét valamilyen védjegy garantálja	145	28,9
A termékek kis volumenben kerülnek értékesítésre	89	17,7

Forrás: saját szerkesztés

3. táblázat

A helyi élelmiszerek származási helye a fogyasztók szerint (N=500)
(*The place of origin of local food according to consumers, N=500*)

Válaszlehetőség	Válaszok megoszlása	
	fő	%
Az adott településről származó	150	29,9
A szomszédos településekről származó	38	7,6
Az adott megyéből származó	89	17,8
Az adott régióból származó	94	18,8
Az adott országból származó	107	21,5
Nem tudja/nem válaszol	22	4,4

Forrás: saját szerkesztés

4. táblázat

A helyi élelmiszerek származási helye kilométerben kifejezve (N=500)
(The place of origin of local foods expressed in kilometers, N=500)

Válaszlehetőség	Válaszok megoszlása	
	fő	%
5 km-nél kevesebb	74	14,7
6–10 km	96	19,3
11–25 km	67	13,4
26–50 km	98	19,6
51–100 km	55	11,0
100 km-nél több	67	13,5
Nem tudja/nem válaszol	43	8,5

Forrás: saját szerkesztés

következő volt: Ön szerint honnan eredő élelmiszer számít helyiinek? A vonatkozó eredményeket a 3. táblázatba foglaltuk.

A legtöbben úgy gondolják, hogy a helyi élelmiszereket egy adott településhez kell kapcsolni. Viszonylag nagy arányban társtítják a fogyasztók a helyi élelmiszereket az adott országhoz, régióhoz, illetve megyéhez. A legkevesebb szavazatot a szomszéd település kapta, a megkérdezettek mindössze 7,6%-a köti össze a helyi élelmiszereket a „szomszédvárral”. A bizonytalanok és a választ megtagadók aránya viszonylag alacsony, 4,4%.

A továbbiakban arra voltunk kíváncsiak, hogy milyen távolságból eredő élelmiszer számít helyiinek a fogyasztók szerint. A 4. táblázat a válaszok gyakorisági megoszlását mutatja be részletesen.

Ahogy látható, a fogyasztók becslései erőteljesen szóródnak. A legtöbben a 6–10 és a 25–50 kilométer távolságból származó élelmiszereket tekintik helyiinek, mindkét esetben 20% körüli aránnyal. A válaszadók bizonytalanságát jelzi a skála szóródó arányai mellett a bizonytalanok és a választ megtagadók közel 10%-os aránya is.

Ezen eredmények összefoglalásaként megállapítható, hogy a fogyasztóknak határozott elképzeléseik vannak a helyi élelmiszerek főbb jellemzőiről, ugyanakkor viszonylag bizonytalanok a származási hely konkrét meg-

határozását illetően, illetve nagyon bizonytalanok a helyi élelmiszerek kilométerben kifejezett beszerzési körzetével kapcsolatban.

A továbbiakban megkérdeztük a fogyasztókat, hogy mely helyi értékesítési formát vagy formákat vették már igénybe a felsoroltak közül. A listán szereplő értékesítési módok közül a fogyasztók többet is megjelölhettek (5. táblázat).

Az eredmények szerint a helyi értékesítési módok jelentős része a fogyasztók számára teljesen ismeretlen, így nem is veszik igénybe ezeket a formákat. Ezek közé sorolható a vásárlói közösség, a közösség által támogatott mezőgazdaság, a dobozrendszer, a szociális szövetkezet és a részes gazdálkodás. A leggyakoribb, szinte egyedülálló értékesítési forma a termelői piac és/vagy a termelői részleggel kibővített piac, ezt a megkérdezettek 72,5%-a veszi igénybe. Viszonylag ismert és kedvelt vásárlási megoldás a szedd magad mozgalom és az út menti értékesítés, a válaszadók közel 30%-a használja ezeket a helyi értékesítési formákat. Megemlíthető még a gazdaudvari értékesítés és a webáruház, de ezen formák látogatottsága nem éri el a 10%-ot.

A közeljövő egyik fontos feladata lesz a különböző helyi értékesítési formák népszerűsítése a potenciális fogyasztók körében. Ehhez természetesen szükség van a rövid ellátási láncok (és módok) fejlesztésére is,

5. táblázat

Különböző helyi értékesítési formák igénybevétele (látogatottsága) (N=500)
(Use of different local sales forms (visits), N=500)

Értékesítési forma	Válaszok megoszlása	
	fő	%
Termelői piac és/vagy termelői részleggel kibővített piac	363	72,5
Szedd magad mozgalom	140	28,0
Út menti értékesítés	139	27,9
Gazdaudvari értékesítés	46	9,1
Webáruház	28	5,6
Vásárlói közösség ¹	17	3,4
Közösség által támogatott mezőgazdaság ¹	5	0,9
Dobozrendszer: „Helyi szatyor”, Szatyorközösségek ¹	3	0,7
Szociális szövetkezet ¹	2	0,4
Részes gazdálkodás ¹	1	0,2
Egyiket sem veszi igénybe	106	21,1

Megjegyzés: ¹ A megjelölt értékesítési módokhoz kapcsolódóan megadtuk azok pontos definícióját. *Dobozrendszer*, „Helyi szatyor”, *Szatyorközösségek*: a vásárló a gyűjtőponton veszi át az előre megrendelt összetételű élelmiszerdobozt. *Közösség által támogatott mezőgazdaság* lényege, hogy a fogyasztók szerződést kötnek egy vagy több termelővel, és egy közösen megállapított összeg befizetése után a szerződési idő alatt hetente friss árut kapnak. *Vásárlói közösség*: a fogyasztók együtt szerzik be az élelmiszert közvetlenül a termelőtől. *Részes gazdálkodás*: a vásárló megrendeli egy évre a szükséges terményeket, és a termelő az igényeinek megfelelően állítja össze a vetéstervet. *Szociális szövetkezetek*: kisebb gazdaságok szövetkeznek és közösen végzik a beszerzéseiket és értékesítik terményeiket.

Forrás: saját szerkesztés

amihez sok esetben nélkülözhetetlen a termelői összefogás.

A kereszttábla-elemzéseink alapján a három legnépszerűbb értékesítési módot a következő szociodemográfiai csoportok veszik igénybe a leggyakrabban. A három típussal kapcsolatos összefüggéseket külön-külön mutatjuk be.

A termelői piac és/vagy termelői részleggel kibővített piac a nők körében lényegesen kedvezőbb, így gyakrabban látogatott vásárlási forma a termelői piac (nők: 80,8%, férfiak: 63,4%; $p < 0,001$). Az idősebb korosztályokba tartozó fogyasztók nagyobb arányban keresik fel a piacokat, mint a fiatalabbak (két szélsőérték: 16–29 évesek: 53,1%, 40–49 évesek: 83,7%; $p < 0,001$). A különböző tevékenységi csoportok közül elsősorban a valamilyen szellemi munkát végzők (74,8%) és a nyugdíjasok (78,5%) körében népszerű ez az értékesítési forma ($p < 0,05$). A család elsődleges élelmiszer-beszerzői lényegesen

nagyobb arányban veszik igénybe ezt az értékesítési formát, mint a vásárlásban kevésbé aktívak (82,3, illetve 58,2%; $p < 0,001$). Az egészség- és környezettudatosság erősödésével párhuzamosan egyre kedvezőbb a piac a fogyasztók körében (mindkét esetben $p < 0,001$). Ugyanígy kapcsolat tapasztalható a magyar termékek iránti elkötelezettség mértéke szerint is. Azok körében, akik egyáltalán nem keresik a magyar élelmiszereket, a látogatási arány mindössze 54,5%, szemben a nagyon elkötelezett fogyasztókkal, akiknél ez már 84,9%.

A szedd magad mozgalomra igaz, hogy az iskolai végzettség növekedésével párhuzamosan egyre nagyobb arányban jelölték meg a válaszadók ezt az értékesítési formát (a két szélsőérték: maximum nyolc általánost végzetek – 10,8%, felsőfokú végzettséggel rendelkezők – 44,3%; $p < 0,001$). A szedd magad mozgalom kifejezetten népszerű az aktív szellemi dolgozók (38,7%)

és a GYES-en/GYED-en lévők (45,5%) körében ($p < 0,05$). Ahogy az várható volt, a városi lakosság gyakrabban veszi igénybe az értékesítési módot, mint a községek, falvak lakói (Budapest – 42,2%; megyei jogú város – 23,7%; egyéb város – 32,3%; község – 17,2%; $p < 0,001$). A mozgalom lényegesen népszerűbb Közép-Magyarországon és a Dunántúlon, mint a Tiszántúlon ($p < 0,001$).

Út menti értékesítés esetében azt találtuk, hogy minél nagyobb a háztartás havi nettó jövedelme, annál gyakrabban veszi igénybe az értékesítési formát (néha arra se nagyon elég, hogy megéljen(ek) belőle – 27,3%; nagyon jól megél(nek) belőle és félre is tud(nak) tenni – 57,1%; $p < 0,05$).

KÖVETKEZTETÉSEK

Mindenekelőtt megállapítható, hogy a fogyasztók konkrét elképzelésekkel rendelkeznek a helyi élelmiszerek jellemzőiről. A potenciális célcsoport körében a helyi termékek a magyar gyártó – magyar munkaerő páros mentén értelmezhetők leginkább, amihez társul a hagyományos gyártási technológia. Problémát jelent viszont az, hogy a védjegy kevésbé ismert és elismert a fogyasztók körében, ezért ennek erősítése mindenképpen indokolt a minőség, a származás és az élelmiszer-biztonság garantálása érdekében. Érdekes eredmény, hogy a vásárlók a legkevésbé a szomszédos településről származó élelmiszert tekintik

helyinek, miközben a megye, a régió vagy az ország már inkább lehet helyi. Valószínűsíthető, hogy sokan a szomszédból származó termékeket konkurenciának tekintik, amit „le kell győzni” a saját termékeinkkel. Ha ez a következtetés helytálló, akkor ez egy rosszul értelmezett „lokálpatriotizmus”. A helyi élelmiszerek észlelt beszerzési körzete kilométerben kifejezve erősen szóródik, ami ismételten felhívja a figyelmet az információátadás fontosságára. A vásárlók alig ismernek rövid ellátási láncokat. Szintén kizárólagos a termelői piac, amit kisebb aránnyal követ a szedd magad mozgalom és az út menti értékesítés. Szintén teljesen ismeretlen a vásárlói közösség, a közösség által támogatott mezőgazdaság, a dobozrendszer, akárcsak a szociális szövetkezet és a részes gazdálkodás. Ezek a formák ugyanakkor feltételezik a termelők (és a fogyasztók) aktív együttműködését, ami közismerten az egyik leggyengébb „láncszeme” a termelői (és a fogyasztói) gondolkodásmódnak.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A tanulmány elkészítését az EFOP-3.6.2-16-2017-00001 azonosítószámú, „Komplex vidékgazdasági és fenntarthatósági fejlesztések kutatása, szolgáltatási hálózatának kidolgozása a Kárpát-medencében” című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

2005. évi CLXIV. törvény a kereskedelemről.
4/2010/VII. 5. VM rendelet a kistermelői élelmiszer-termelés, -előállítás és -értékesítés feltételeiről.
Agrárszektor (2020). Brutálisan megnőtt a termelői piacok száma Magyarországon. Letöltve 2020. március 12. <https://www.agrarszektor.hu/agrarpenzek/brutalisan-megnott-a-termeloi-piacok-szama-magyarorszagon.19153.html>
- Baldy, J. (2019). Framing a Sustainable Local Food System – How Smaller Cities in Southern Germany Are Facing a New Policy Issue. *Sustainability*, 11(6), 1712. <https://doi.org/10.3390/su11061712>
- Brain, R. (2012). The local food movement: Definitions, benefits, & resources. *Utah State University Extension, Sustainability*, 09pr.
- Benedek, Zs. és Balázs, B. (2014). A rövid ellátási láncok szocioökonómiai hatásai. Kézirat MTA KR TK. Letöltve 2019. február 12. https://www.researchgate.net/publication/266944133_A_roidv_ellatasi_lancok_sociooekonomiai_hatasai

- Cetelem Körkép (2019). Helyből való, helyén való! Nagyító alatt 17 európai ország. Letöltve 2019. szeptember 13. https://www.cetelem.hu/sites/default/files/korkep/Cetelem_Korkep_2019.pdf
- Garnett, T. (2014). Three perspectives on sustainable food security: Efficiency, demand restraint, food system transformation. What role for life cycle assessment? *Journal of Cleaner Production*, 73, 10–18. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2013.07.045>
- Granvik, M. (2012). The Localization of Food Systems – An Emerging Issue for Swedish Municipal Authorities. *International Planning Studies*, 17, 113–124. <https://doi.org/10.1080/13563475.2012.672796>
- Granvik, M., Joosse, S., Hunt, A. és Hallberg, I. (2017). Confusion and Misunderstanding – Interpretations and Definitions of Local Food. *Sustainability*, 9(11), 1981. <https://doi.org/10.3390/su9111981>
- Grohsebner, C. és Beer, R. (2014). Ministerium für ein Lebenswertes Österreich. Data, Facts & Figures.
- Huszka, P. (2008). Vásárlási szokások és döntések az élelmiszerpiac egyes területein. In Kemény, G. (szerk.), Versenyképesség – Változó Menedzsment: Marketing Konferencia, Székesfehérvár, Kodolányi János Főiskola (KJF) 310 p.
- Jankuné Kürthy, Gy. és Tikász, I. E. (2016). Az osztrák élelmiszer-gazdaság működésének és sikereinek elemzése. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest, 29–38.
- Jarosz, I. (2008). The city in the country: Growing alternative food networks in Metropolitan areas. *Journal of Rural Studies*, 24(3), 231–244. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2007.10.002>
- Juhász, A. (2012). A közvetlen értékesítés szerepe és lehetőségei a hazai élelmiszerek piacrajutásában. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest.
- Kezis, A., Gwebu, T., Peavey, S. és Cheng, H. T. (1998). A study of consumers at a small farmers' market in Maine: Results from a 1995 survey. *Journal of Food Distribution Research*, 29(1), 91–99. <http://doi.org/10.22004/ag.econ.27442>
- Klauser, E. és Reeh, M. (2012). Österreich Agrarmärke: Erfolg durch Wandel. Bundesministerium für Land- und Forstwirtschaft, Umwelt und Wasserwirtschaft.
- Kotler, P. (2020). The consumer in the age of coronavirus. *Journal of Creating Value*, 6(1), 12–15. <https://doi.org/10.1177/2394964320922794>
- Kurnia, S., Rahim, M. M., Hill, S., Larsen, K., Braun, P., Samson, D. és Singh, P. J. (2018). Supporting regional food supply chains with an E-commerce application. In J. Choudrie, P. Tsatsou és S. Kurnia (Eds.), *Social Inclusion and Usability of ICT-Enabled Services* (1st ed., pp. 209–228.). Taylor & Francis. <https://doi.org/10.4324/9781315677316-11>
- Lidl Magyarország (2019). Zöldség-gyümölcs kínálatunkról. Letöltve 2022. november 10. <https://www.lidl.hu/termekinalatunk/zoeldseg-gyumoelcs-kinalatunkrol>
- Morgan, K. (2010). Local and green, global and fair: The ethical food scape and the politics of care. *Environment and Planning A*, 42(8), 1852–1867. <https://doi.org/10.1068/a42364>
- NAK (2016). *Helyi termék kézikönyv*. Nemzeti Agrárgazdasági Kamara.
- Nébih (2018). Helyi termelői piac nyitásával, üzemeltetésével kapcsolatos tudnivalók. Élelmiszer értékesítés feltételei a helyi termelői piacon. Letöltve 2019. szeptember 10. <https://www.nak.hu/kiadvanyok/tisz/2618-nak-piac-forum-nebih-20181204/file>
- Peters, C.J., Bills, N., Wilkins, J. és Fick, G. (2009). Foodshed analysis and its relevance to sustainability. *Renewable Agriculture and Food Systems*, 24(1), 1–7. <https://doi.org/10.1017/S1742170508002433>
- Pirog, R. & Rasmussen, R. (2008). Food, fuel and the future: Consumer perceptions of local food, food safety and climate change in the context of rising prices. Leopold Center For Sustainable Agriculture, U.S.A.
- Renting, H., Marsden, T. K. & Banks, J. (2003). Understanding alternative food networks: exploring the role of short food supply chains in rural development. *Environment and Planning A*, 35(3), 393–412. <https://doi.org/10.1068/a3510>
- Szakály, Z., Pallóné, K. I. és Nábrádi, A. (2010). *Marketing a hagyományos és a tájjellegű élelmiszerek piacán*. Kaposvári Egyetem.
- Törzsök, É. (1998). *Ausztria agrárgazdasága az Európai Unióban. Egy integráció pillanatképei*. Vas Megyei Agrár Közhasznú Társaság.

A frontoldali tápértékjelölések fogyasztói megítélése

TÓTH ILDIKÓ – SZAKÁLY ZOLTÁN

Kulcsszavak: élelmiszer-marketing, tápértékjelölés, élelmiszer-választás
JEL-kód: R20

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Az egészséges életmód egyik legfontosabb pillére az egészséges tápérték, melyben az FOP-tápértékjelölések támogatják a fogyasztókat a helyes döntés meghozatalában. A táplálkozással összefüggő civilizációs betegségek világszerte problémát jelentenek. Az egészséges táplálkozás elengedhetetlen az általános jó közérzethez és számos krónikus betegség megelőzéséhez. Különös figyelmet kell fordítani az FOP-tápértékjelölések használatára a krónikus betegségek megelőzése és az egészséges döntéshozatal érdekében. Fontos, hogy az emberek a lehető legegyszerűbben tudják értelmezni az élelmiszerek tápértékét. A csomagolásnak valós és pontos információt kell nyújtania a termékről. A csomagoláson elhelyezett tápértékjelölési rendszereket a lakosság támogatja a fogyasztók tájékoztatásának módjaként, hiteles információforrásként fogadják el. Kutatások alapján az élelmiszerek csomagolásán elhelyezett tápértékjelölési rendszerek ösztönzően hatnak a fogyasztókra, hogy az „egészségesebbnek” vélt változatot részesítsék előnyben, ezzel támogatva az egészséges táplálkozást és életvitelt.

A fókuszcsoporthoz tartozók alapján kijelenthető, hogy a különböző egészségmagatartású fogyasztók eltérő véleménnyel rendelkeznek nemcsak a táplálkozásról, hanem az élelmiszerekről, azok csomagolásáról és a jelölésekről. Az egészségprevenzív csoport tagjai már a vásárlások alkalmával is tudatosabban viselkednek, több időt fordítanak az élelmiszer-jelölések megtekintésére, számukra a csomagolás elején elhelyezett tápértékjelölések ismerősek, megbízható forrásnak találják. A nem tudatos csoportban kevesebb időt fordítanak a jelölések megvizsgálására, számukra a csomagolás elején elhelyezett, FOP-tápértékjelölések nem ismeretek, azonban pozitívan értékelik a jelöléseket. A fókuszcsoporthoz tartozók alapján megállapítható, hogy a csomagolás elülső részén elhelyezett jelölési rendszerek bevezetését széles körű fogyasztói oktatási kampánynak szükséges kísérnie, hogy tájékozottabbá a nyilvánosságot a címkék megértésének és használatának mikéntjéről.

BEVEZETÉS

Az úgynevezett civilizációs betegségek száma az elmúlt évtizedekben világszerte egyre nőtt, és sajnos egy ideje már a vezető halálozási okok közé tartozik (ILSI Europe, 2018). Napjainkban a közegészségügy egyik legnagyobb problémájává nőtte ki magát az elhízás (Schmidhuber, 2004), és a helyzet

évről évre romlik (Wang és Lobstein, 2006; ILSI, 2018). Az elhízás, a dohányzáshoz hasonlóan fontos tényezőjének számít a halálesetek elkerülésében (Mehta-Chang, 2009). A túlsúly és az elhízás előfordulása világszerte nőtt az elmúlt 40-50 évben, ami a magas testtömegindexhez kapcsolódó betegségteher jelentős növekedéséhez vezetett (Afshin et al., 2015). A fogyasztói kényelem

fokozására irányuló legújabb tendencia a feldolgozott élelmiszerek számának emelkedéséhez vezetett, amely hatással volt az étkezési szokásokra. A kényelmes és egyben ülő életmód előtérbe kerülésével az emberek energiafelhasználása csökken, ennek ellenére egyre nagyobb adagokat fogyasztanak. A feldolgozott és előrecsomagolt élelmiszerek példátlan hozzáférhetősége és megfizethetősége az elhízás és az étrenddel összefüggő, nem fertőző betegségek, többek között a cukorbetegség, szív-ér rendszeri betegségek és bizonyos dagadt betegségek fő mozgatórugója (Panyor, 2019). Kijelenthető, hogy napjainkban az egészséges táplálkozás rendkívül aktuális, hiszen az említett civilizációs betegségekkel szoros összefüggésben áll. Az egészségesebb étrend előmozdítása és a nem fertőző betegségek megelőzésére irányuló átfogó szakpolitikai válasz részeként a WHO azt javasolja a csomagolás elején feltüntetett (FOP) tápértékjelölés bevezetését (WHO, 2013). Ezek az FOP-tápértékjelölések egyszerűek, gyakran csak grafikus jelek, amelyek egy pillantás alatt áttekinthető információkat biztosítanak a fogyasztónak az adott élelmiszer összetételéről már a csomagolásának az elülső oldalán, kiegészítve a hátoldalon található részletes jelölést. Az FOP-tápértékjelölés jól látható formátumban nyújt kulcsfontosságú táplálkozási információkat, jellemzően kalória-, telített zsír-, só- és cukortartalomra vonatkozóan.

SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

Az egyszerű, könnyen érthető, a csomagolás elején található címkék tájékoztatják a fogyasztókat az élelmiszerek tápanyagtartalmáról, és segítik őket abban, hogy az egészséggel kapcsolatos kulcsfontosságú információkra koncentrálnak a csomagolás egyéb marketing információi helyett. Bár az élelmiszerjelölési rendszerek elsődleges célja a fogyasztók tájékoztatása, valós bizonyítékok állnak rendelkezésre arra vonatkozóan, hogy a jól megtervezett, a

csomagolás elején található tápértékre vonatkozó információk elősegíthetik az egészségesebb választást (Hobin et al., 2017). A tápértékcímkék arra is ösztönözhetik az élelmiszeripart, hogy az élelmiszereket egészségesebb táplálkozási profillal alakítsák át (Griffith et al., 2017).

A fogyasztók folyamatosan küzdenek az „egészségtelen” fogyasztással kapcsolatos problémákkal, beleértve az elhízást, a cukorbetegséget, valamint a szív-és koszorúér problémákat (WHO, 2018). A csomagolás elején elhelyezett tápértékjelölés (FOP) célja, hogy érthetőbb formában közzölje az élelmiszer tápértékkel kapcsolatos információkat, segítve ezzel a fogyasztót „egészségesebb” döntés meghozatalában, ezzel támogatva az egészségesebb életvitelt. A táplálkozással és az étrenddel kapcsolatos egészségügyi problémák kezelése mind az élelmiszerforgalmazók, mind a politikai döntéshozók számára komoly gondot jelent. Általánosan javasolt megközelítés a fogyasztók egészségesebb élelmiszerfogyasztásra történő ösztönzésre az, hogy egyértelműbb tájékoztatást szükséges nyújtani az élelmiszerek tápanyagtartalmáról. A cél, hogy javítsák a fogyasztók azon képességét, hogy feldolgozzák az összes tápanyag-információt, amelyre szükségük van az egészségtudatos élelmiszerválasztáshoz (Balasubramanian és Cole 2002). Azonban az megfigyelhető, hogy az értékesítés konkrét helyszínén a fogyasztók az idő nyomásának vannak kitéve, és nehezen értik meg a csomagolás hátoldalán található információkat. Az FOP tápértékjelölések olyan szimbólumokat és minősítési rendszereket tartalmaznak, amelyek egyszerűsített formátumban foglalják össze az élelmiszerek kulcsfontosságú táplálkozási szempontjait és jellemzőit. Ezeknek, a csomagolás elülső oldalán elhelyezett tápértékjelöléseknek a célja, hogy növeljék azon fogyasztók arányát, akik könnyen észreveszik, megértik és felhasználják a rendelkezésre álló információkat, hogy megfelelő döntést hoz-

zanak saját maguk és a családjuk számára, és ezáltal megelőzzék vagy csökkentsék az elhízást és az egyéb, étrenddel összefüggő krónikus betegségeket.

Az FOP-tápértékjelölések elterjedése együtt jár a különböző területeken folyó kutatások növekvő mennyiségével.

Tápértékjelölések

Az élelmiszerek csomagolására kiemelt figyelem fordul: mind a csomagoláson megtalálható információkra, továbbá a kötelező és az önkéntes FOP-tápértékjelölések használatára.

Korábbi kutatások azt mutatják, hogy az FOP-tápértékjelölési rendszerek tartalma és szerkezete eltérő (Kanter et al., 2018). Az FOP-tápértékjelölések feloszthatók az alábbiak szerint: „tápanyag-specifikus” rendszerek, amelyek egyes tápanyagokról részletes információkat adnak, „összesített mutatóval” rendelkező rendszerek, amelyek általános minőségi és „egészségügyi” áttekintő értékelésnek számítanak (Savoie et al., 2013). Az első csoport („tápanyag-specifikus”) rendszerek csoportjai feloszthatók: színkóddal ellátott és numerikus jelölést tartalmazó kategóriákra. Utóbbi tovább osztható ajánlást kifejező logókra, amelyek a „pozitív” jelzést kizárólag azoknál az élelmiszereknél engedélyezik, amelyek megfelelnek bizonyos tápérték-kritériumoknak. Valamint vannak olyan rendszerek, amelyek „osztályozó” jelöléseket használnak, amelyeket minden élelmiszeren fel lehet tüntetni, ugyanis átfogó és besorolást tartalmazó információt nyújtanak a termékről (Julia és Hercberg, 2017).

Egy másik tipológia azt veszi alapul, hogy az FOP-tápértékjelölési rendszer mennyire közvetlenül utal arra, hogy a fogyasztó számára az élelmiszer tápérték szempontjából kedvező vagy sem (Hodgkins et al., 2012). Newman és társai (2014) egy másik besorolása szerint két kategória létezik: a „reduktív” kategória, amely a csomagolás

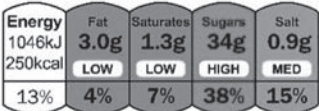

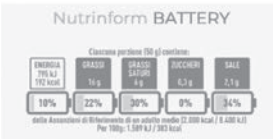
hátdoldalán található tápértékre vonatkozó információk rövidített változata, és az „értékelő” kategória, amely értékeli a fogyasztó számára a tápérték-információkat.

A reduktív tápanyag-specifikus *címkek* kevés értelmezés mellett nyújtanak tápanyagszintű információkat (Newman et al. 2014, 2018). Ilyenek például a kalóriacímkek és az irányadó napi mennyiségek. Ezek a címkek objektív információt nyújtanak a termék tápanyagtartalmáról, a csomagolás hátdoldalán elhelyezett információknál kevésbé összetett és sűrítettebb módon, és ezt könnyebben hozzáférhető helyen jelenítik meg (a csomagolás elején, nem pedig hátulján). Ezen előnyök ellenére a reduktív címkéket még mindig időigényesnek és nehezen értelmezhetőnek tartják a fogyasztók számára (Hawley et al. 2013; Talati et al. 2016).

Az értelmező tápanyag-specifikus címkek nem csak információkat mutatnak be bizonyos tápanyagokról, hanem egy értelmezési réteget is hozzáadnak, értékelve, hogy egy termék „jó” vagy „rossz” pontszámot kap-e ebből a szempontból (Andrews et al. 2011). Ilyenek például a közlekedési lámpák címkéi, a figyelmeztető címkék, a tápanyagtartalomra vonatkozó állítások és az egészségre vonatkozó állítások. Ez az értelmező ábrázolás (pl. vörös, sárga és zöld színt ad a tápanyagok különböző szintjeihez) megkönnyíti a fogyasztók számára az üzenet megértését (Roberto et al., 2012), de továbbra is megköveteli a fogyasztóktól, hogy több információt integráljanak a termék általános állapotának meghatározásához (Talati et al., 2016). A fogyasztók azonban túl általánosíthatják ezeket az állításokat, amelyek minőségét jelzik, és például arra számíthatnak, hogy egy alacsony zsírtartalmú termék más tápanyagokból is több előnyös mennyiséget tartalmaz (Andrews et al. 2000). A kutatásban szereplő négyféle FOP-tápértékjelölés az 1. számú ábrán látható.

I. ábra

**A kutatásban vizsgált FOP-tápértékjelölések
(FOP nutrition labels included in the research)**

1.		Svéd Kulcslyuk tápértékjelölés (zöld szín)
2.		Brit Jelzőlámpa tápértékjelölés (zöld-borostyánsárga-vörös színek)
3.		Francia Nutri-Score tápértékjelölés (sötétzöld-zöld-sárga-borostyánsárga-vörös színek)
4.		Olasz NutrInform Battery tápértékjelölés (kék szín)

Forrás: saját szerkesztés

CÉLOK

Jelen kutatás legfőbb célkitűzése, hogy feltárja, hogy az FOP-tápértékjelölések milyen hatással vannak a fogyasztói magatartásukra, mennyire befolyásolja a véleményüket, illetve a döntésre milyen hatást tudnak gyakorolni. Jelen tanulmány célja, hogy feltárja a fogyasztói attitűdöket és azokat a tényezőket, amelyek befolyásolhatják a fogyasztókat az egészségesebb választás meghozatalában.

ANYAG ÉS MÓDSZER

A primer adatgyűjtés két fókuszcsoportos interjút foglalt magában, amelyeket 2023. márciusban végeztünk el. A minta, a tanulmány feltáró jellegének megfelelően nem reprezentatív. Mindkét interjú alkalmával 8-8 fogyasztót kérdeztünk meg. Az interjúk a termékcímkék használatával kapcsolatos fogyasztói szokások, az önkéntes

FOP-tápértékjelölés fogyasztói megítélése, az egészséges, vagy annak vélt élelmiszerek megítélése, valamint a címkézésnek a fogyasztói választásra gyakorolt hatása témaköröket érintették. Az interjú bevezetéseként általános, az élelmiszerek csomagolására és a jelölésekre vonatkozó kérdésekre adtak választ az interjúalanyok. Ezt követően mind a négy tápértékjelölést megnézték, és mind a négyről általános jellemzést adtak, azaz például az első benyomásukat, az értelmezhetőségről, a csomagoláson való elhelyezésről mondták el a véleményüket. Az általános jellemzés után bővebb információkat osztottunk meg az interjúalanyokkal a négyféle FOP-tápértékjelölésről. Mindkét fókuszcsoportos interjúban 2-2 főnek osztottuk ki a jelölések vizsgálatát, vagyis mind az egészségprevenzív, mind az egészséggrizikó csoporton 2 fő véleményezte a svéd kulcslyuk jelölést, a francia Nutri-Score jelölést, az olasz NutrInform Battery

jelölést, és szintén 2 fő a brit jelzőlámpa tápértékjelölést. Végül, a fókuszcsoporthoz interjúk zárásaként, amikor már bővebb információkkal rendelkeztek mind a négy FOP-tápértékjelölésről, általános kérdéseket tettünk fel a jelölésekre vonatkozóan. Ezeknél a kérdéseknél több tápértékjelölést is megadhattak a válaszukban. Az interjúk során elhangzottak elemzéséhez kvalitatív tartalomelemzést alkalmaztunk.

EREDMÉNYEK

A fókuszcsoporthoz interjúkban részt vevő két csoport számos területen ellentétes nézőpontot képviselt. Ez nem meglepő, mivel az egyik csoport tudatos fogyasztóknak mondható az étrendjét illetően, tehát egészségprevenzív, míg a másik csoport nem mutat tudatosságot ebben a témában, egészséggrizikó csoportnak mondható.

Az interjú bevezetéseként rövid bemutatkozással oldottuk a hangulatot, majd rövid válaszokat igénylő, inkább eldöntendő kérdésekkel tértünk át az FOP-tápértékjelölések témakörére. Az élelmiszerek csomagolásával kapcsolatban felmerült kérdés, hogy milyen gyakran nézik meg a címkéket, továbbá, hogy csak új vagy már korábban vásárolt termékek esetén is megvizsgálják-e, mennyi időt töltenek el a termékcímké tanulmányozásával. Az egészségtudatos csoport esetében szinte egyhangú válasz volt, hogy megnézik a címkéket és a csomagolást vásárláskor, mind az új, mind a korábban vásárolt termékek esetében is. A tanulmányozásra szánt idő átlagosan hatvan másodperc. Ezzel szemben a nem tudatos csoportban nem volt egységes a válasz, tehát a fókuszcsoporthoz tartozó tagjai közül nem mindenki nézi meg a termék csomagolását és a címkét. A nem tudatos csoportban is többségben vannak, akik nem csak az új termék, hanem a már vásárolt termék esetében is megvizsgálják a csomagolást, azonban az erre fordított idő jelentősen kevesebb, átlagosan huszonöt másodperc. A termékcímké tartalmának vizsgálatára

vonatkozó kérdésre a tudatosan táplálkozó csoport esetében megjelentek a saját részen vagy a családban felmerülő különböző érzékenységek, például a laktózérzékenység, vagyis, hogy bármilyen tejszármazékot tartalmaz-e a termék. A legtöbben az összetétel, a származási hely és a szavatossági idő miatt fordítják meg az élelmiszert és vizsgálják meg a csomagolás hátoldalán található részletes információkat.

A következőkben a termék címkék használatával kapcsolatosan érzékelt hasznokra, akadályokra, a címke értelmezésének könnyűségére, valamint arra kérdeztünk rá, hogy az egészséges étkezési szokások mennyire jelennek meg a címkék használatakor. A tudatosságot mutató fókuszcsoporthoz a címkéknek a hasznát abban látja, hogy bővebb információt tud meg az adott élelmiszerről, információt kap az allergén anyagokról (például: laktóztartalom), a szénhidrát- és cukormennyiségről. Az egészségprevenzív csoportban egy fő megemlítette, hogy figyeli a csomagolás első oldalán a Nutri-Score jelölést. A másik, azaz a nem tudatos csoportnál is a bővebb információk megszerzése volt az elsődleges, azaz, hogy első ránézésre meg tudja ítélni a terméket. A címkék olvasásakor és használatakor felmerülő problémákat illetően mind a két csoport egységesen a kis betűméretet, a nem megfelelő szint és elhelyezést emelte ki. Javaslatként a csomagolás egyszerűségét, a könnyebb olvashatóságot, figyelemfelkeltőbb piktogramokat (például: allergén összetevők vagy úgynevezett mentes élelmiszerek esetén) használatát hangsúlyozta ki. A tudatos csoportban felmerült a gyártó jobban észrevehetőbb jelölése, és további információk a gyártásról is felmerülő lehetőségként jelentek meg. A csomagoláson feltüntetett információkat egységesen hitelesnek ítélték meg a fókuszcsoporthoz tartozó résztvevői. Ajánlás felsorolásánál az egészséggrizikó fókuszcsoporthoz tartozó mentes termékek jelölését (például gluténmentes – áthúzott búza), vegán, bio termékjelölésre

lést emelte ki, míg az egészségprevenzív csoportban ezeken kívül, konkrét termékhez kapcsolódó jelölés is felmerült, amely a koleszterin káros hatásaira figyelmeztet, illetve az étrend kiegészítők felhívása, mely szerint „Az étrendkiegészítők nem helyettesítik a kiegyensúlyozott, vegyes étrendet és az egészséges életmódot!”. Továbbá egy fő említést tett ebben a vonatkozásban is a Nutri-Score jelölésről.

A következőkben mind a négy FOP-táértékjelölést meg tudták tekinteni a fókuszcsoportok tagjai: a francia Nutri-Score, az olasz NutrInform Battery, a svéd kulcslyuk és a brit jelzőlámpa táértékjelölést. Kíváncsiak voltunk arra, hogy mi az első benyomásuk az FOP-táértékjelölésekről: az egészségprevenzív fogyasztói csoport jelmezte a jelöléseket, hogy melyiket mennyire könnyű vagy bonyolult értelmezni, melyikre mennyi időt szükséges fordítani. Összességében pozitív véleményt nyilvánítottak a táértékjelölésekről, az ábrákat és színeket illetően. A nem tudatos csoportnál is felmerült a színek jelentősége, de hangsúlyosabb volt, hogy nem ismerik a jelöléseket, illetve számukra nehezen értelmezhetőek. Mindkét csoport egységesen vonzónak emelte ki, mint figyelemfelkeltő részt, a színeket és az ábrákat, ezen kívül a csomagoláson könnyen észrevehetőnek is tartják ezeket. Az értelmezhetőségre vonatkozó kérdésre az egészségrizikójú csoport egységesen nemmel válaszolt, mely szerint nem ismerik a jelöléseket vagy nem mindegyik értelmezhető a számukra könnyen. Ezzel szemben az egészségprevenzív csoportban többnyire könnyen értelmezhetőnek vélik a jelöléseket. A nyolc főből három fő emelte ki az olasz NutrInform Battery táértékjelölést, hogy nehezebben értelmezhető, elsősorban az elemek töltöttségének jelentése nem egyértelmű, több időt kell fordítani az értelmezésre. Emellett a svéd kulcslyuk került több főtől is kiemelésre, hogy nem egyértelmű számukra az üzenete, kevésbé figyelemfelkeltő,

mint a többi jelölés. A nem tudatos csoport tagjainál az általánosnak mondható kevés információ az FOP-táértékjelölésekről azt eredményezte, hogy további információkra kíváncsiak, amely a későbbi fogyasztói magatartásukra is hatással lesz.

Brit jelzőlámpa FOP-táértékjelölés megítélése

A közlekedési lámpának nevezett FOP-táértékjelölések azért kapták ezt az elnevezést, mert a közlekedési lámpák tipikus színeit használják (zöld, sárga/borostyánsárga, piros) az előíró és tiltó jellegű tápanyagtartalmak jelölésére. A jelzőlámpa FOP-táértékjelölések kevésbé népszerűek, csak három ország (Egyesült Királyság, Ecuador és Dél-Korea) vezette be, és csak egy országban kötelező jellegű (Díaz et al., 2017).

Mind a két fókuszcsoportban 2-2 fő vizsgálta meg jobban a brit jelzőlámpa táértékjelölést. Az egészségprevenzív fókuszcsoportban mind a két fő pozitívan értékelt a jelölést, az egyik fő könnyen értelmezhetőnek találta, a másik fő számára nem teljesen egyértelmű a jelölés. Véleményük megoszlik abban is, hogy a hátoldalon található táérték táblázatot megnéznék, ugyanis az egyik fő szerint elegendő az FOP-táértékjelölés információtartalma, míg a másik mindenképpen megfordítaná a csomagolást. A termék „egészséges” besorolásában és az íz összefüggésében nem találtak összefüggést, vásárlási szándékra azonban mind a két fő esetén pozitív hatása van a brit jelölésnek. Továbbá megfelelő információforrásnak tartják, hogy a boltban, amikor idő szűkében nem tudnak sok időt fordítani a csomagolás átnézésre, első pillantásra is meg tudják ítélni a terméket, hiszen színekkel és adatokkal is illusztrálva van a beltartalom, ennek ellenére azonban az adott termékből sem többet, sem kevesebbet nem fogyasztanak.

A nem tudatosan étkező csoport tagjait ösztönzi a jelölés, hogy a hátoldalt is meg-

vizsgálja. Egyik fő sem ismerte a jelölést, de mind a ketten könnyen értelmezhetőnek találták. Az íz és a termék „egészséges” szintje véleményük szerint nem függ össze. Összességében véve kifejezetten pozitívan ítélték meg a jelölést, ők is ugyanúgy vélekedtek, mint a tudatos csoport tagjai, hogy első pillantásra meg tudja ítélni a terméket. Mind a két fő szívesebben vásárolna olyan terméket, amelyen ilyen jelöléssel találkozna, és ösztönöznék is őket arra, hogy az egészségesebbnek ítélt terméket válassza ki, amelyből egy diéta esetén többet is vásárolna.

Svéd kulcslyuk FOP-tápértékjelölés megítélése

A „kulcslyuk” jelölés egy zöld szimbólum formájában, a tápanyag-tartalomtól függő kritériumok, mint például zsír-, cukor-, sótartalom alapján jelzi az egészségesebb választást. Célja, hogy segítse a fogyasztókat egészségesebb táplálkozási döntések meghozatalában, anélkül, hogy forradalmasítaná a szokásaikat, de arra is ösztönzi a termelőket, hogy olyan élelmiszereket készítsenek, amelyek megfelelnek a címkézési kritériumoknak (Livsmedelsverket, 2021; Van Der Bend és Lissner, 2019).

Mindkét fókuszcsoportban 2-2 fő vizsgálta meg a svéd kulcslyuk FOP-tápértékjelölési rendszert. Az egészségprevenzív csoportban pozitív megítélése volt a jelölésnek, de nem volt számukra ismert a jelölés, nem találkoztak még vele élelmiszerek csomagolásán. Segítségükre lenne abban, hogy felismerjék és megkülönböztessék az egészségesnek vélt termékváltozatokat a kevésbé egészségesektől. Továbbá ösztönző hatása lenne abban a tekintetben is, hogy másik termék helyett a svéd jelöléssel ellátott változatot vegyék le a bolt polcairól, de sem többet, sem kevesebbet nem fogyasztanának a megszokottnál. Arra a kérdésre, hogy a jelöléssel ellátott termékek íze kevésbé lehet jó, mind a két csoport tagjai azt válaszolták,

hogy nincs összefüggés, továbbá, hogy a kevesebb só- és cukortartalom eredményezhet egy natúr ízvilágot, amelyet pedig nem minden fogyasztó kedvel.

Az egészséggrizikójú csoport tagjai nem ismerik a svéd FOP-tápértékjelölést, amely azt eredményezte, hogy számukra ez a jelölés semleges, nem tudja megítélni, de ösztönző hatása lenne, hogy a jelöléssel ellátott terméket vásárolják meg. Véleményük szerint a jelölés nagy segítség lenne a döntéshozatalban, a vásárlási szándék megfogalmazására konkrét termékkel kapcsolatban.

Francia Nutri-Score FOP-tápértékjelölés megítélése

A francia „Nutri-Score” rendszer a háztartási gépek energia-osztályokba történő besorolásához hasonlítható leginkább. A Nutri-Score az élelmiszer általános tápértékét jelzi, és az Egyesült Királyság Élelmiszerbiztonsági Hatósága által használt tápanyagprofil-modellből fejlesztették ki. Ez az FOP-tápértékjelölés egy öt színű skálát használ, amelyen a sötét narancssárga a legalacsonyabb tápértékkel rendelkező élelmiszereket, a sötétzöld pedig a legmagasabb tápértékkel rendelkező élelmiszereket jelöli, kiegészítve ezeket a színeket E-től (narancssárga) A-ig (sötétzöld) terjedő betűkkel. A tápérték pontozására szolgáló algoritmus figyelembe veszi a pozitív (fehérje, rostok, gyümölcsök, zöldségek, hüvelyesek és magvak) és negatív (kalória, só, cukor és telített zsírsavak) komponenseket.

Mindkét fókuszcsoportból 2-2 fő mondott véleményt a francia Nutri-Score FOP-tápértékjelölésről, amelynek összességében a legpozitívabb a megítélése. Mindkét csoport tagjai, a jelölés alapján képesek könnyen dönteni a termékről, hogy megfelelő alapanyagokat tartalmazhat, „egészségesebbnek” vélik. Ízvilágot illetően ebben a két csoportban is a kevésbé ízesített, úgy mond natúr ízek merültek fel, melyek nem lehetnek minden fogyasztó számára von-

zók. Egyhangú a véleményük abban, hogy a jelölés segít azonnali véleményt alkotni, anélkül, hogy a hátoldalon elhelyezett táblázatot végig kelljen olvasni. Ösztönző hatással bír a vásárlási szándéokra konkrét termék kapcsán, azonban mennyiségbeli változtatásra ez a jelölés sem ösztönözné őket.

Olasz NutrInform Battery FOP-tápértékjelölés megítélése

A NutrInform Battery jelölési rendszernek az a célja, hogy a fogyasztók számára világos, de tömör áttekintést nyújtson az adott élelmiszer tápanyagtartalmáról, ami segíthet abban, hogy az élelmiszer kiegyensúlyozott és változatos étrendbe illeszkedjen, amely képes az elhízást és a szív-ér rendszeri betegségeket tudományosan megalapozottan és hatékonyan megelőzni. A NutrInform nem az értékelő címkék közé tartozik, így nem ad általános értéket az élelmiszerek egészségességének szintjéről, hanem egy kiegészítő eszköz az élelmiszerek tápanyagtartalmának bemutatására, így támogatva a kötelező összetevőlistát és tápanyag nyilatkozatot. A NutrInform tápértékjelölés két sorból és öt oszlopból áll, amelyben a felső sor az egyes tápanyagok adagonkénti grammjait tartalmazza, az alsó sor pedig elemkészlettel jelöli, hogy az adott adag mennyivel járul hozzá az egyes tápanyagok napi átlagos szükségletéhez, amely ajánlás az 1169/2011-es EU rendelet ajánlott tápanyagbevitelén alapszik. Az öt oszlop más-más értéket jellemez, balról jobbra: energia, zsírok, telített zsírok, cukrok, só. Az adag mérete grammban vagy milliliterben van feltüntetve, az élelmiszer táplálkozási jellemzőitől és a hagyományos étkezési szokásoktól függ. Azonban az adagok mérete nem feltétlenül az, amit a fogyasztók ténylegesen elfogyasztanak, ugyanis azokon a csomagolásokon, amelyek egynél több adagot tartalmaznak, a NutrInform tápértékjelölés egyetlen adagmértetre van feltüntetve, de a csomag

meghatározza az adagok számát (Ministero Dello Sviluppo Economico (MISE), 2021).

Az olasz FOP-tápértékjelölés megítélése mind a két fókuszcsoportban megkérdezett 2-2 fő szerint sokkal változatosabb, mint a többi jelölés esetében. Az egészségpreventív csoport tagjai nem változtatnának a termékek jelöléseinek vizsgálatán a NutrInform Battery hatására, azonban egységesen mind a kettőjüknek segítség lenne az egészségesebb termékválozat felismerésében és kiválasztásában. Továbbá az egyik fő a jelölés hatására új terméket is választana, a megszokott és vásárolt termékeken kívül. Egyik csoport esetében sem merült fel, hogy az íz és a termék „egészséges” besorolása összefüggésben lenne, csak kevésbé ízesített termékre gondolnak a megkérdezettek. Szintén mind a két csoport megkérdezettjei azt a választ adták, hogy az olasz típusú FOP-tápértékjelölés segítségükre van abban, hogy felismerjék és meg tudják különböztetni az „egészséges” termékváltozatot a kevésbé egészségestől.

Az egészségrizikójú csoport számára nem ösztönző hatású, hogy a termék hátoldali jelölését is megvizsgálja, számukra nehezebben értelmezhető a jelölés, de ennek ellenére is pozitív gondolatokat ébreszt bennük, ugyanis jól látható módon jelöli a termékben található tápanyagokat. Azonban a pozitív hatás ellenére sem befolyásolná őket, hogy a megszokott termékkörtől eltérjenek a vásárlásokat illetően, illetve több vagy kevesebb fogyasztásra sem ösztönöznék őket.

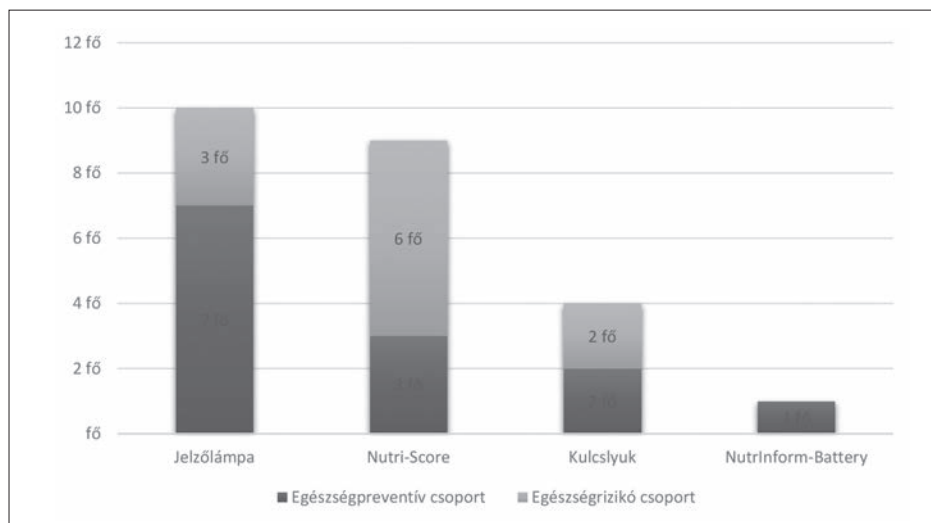
FOP-tápértékjelölések részletes bemutatása

Az interjú keretében részletesen bemutattuk a fókuszcsoport tagjainak a négyféle FOP-tápértékjelölést, azoknak az előnyeire és hátrányaira is kitérve. Ezt követően ismételtlen kérdéseket tettünk fel a jelölésekkel kapcsolatban.

A 2. számú ábráról leolvasható, hogy a két fókuszcsoport tagjai milyen válaszokat

2. ábra

Jelölés alapján „egészséges” megítélés a tudatos és a nem tudatos csoportokban
(„Healthy” judgment based on marking in the conscious and non-conscious groups)

Forrás: saját szerkesztés

adtak, hogy melyik jelölés alapján érzékelik leginkább a termék egészségességének szintjét. Mind a két csoport esetében több választ is meg lehetett adni. Látható a 2. sz. ábrán, hogy a tudatos csoportban 8 főből 7 fő választotta a brit jelzőlámpa tápértékjelölési rendszert, 3 fő említette a francia Nutri-Score-t, 2 fő a svéd jelölést és csak 1 fő az olasz NutrInform Battery tápértékjelölést. Ezzel szemben az egészség rizikó csoportnál első helyre a francia Nutri-Score jelölés került, azaz 6 fő választotta, 3 fő a brit, 2 fő a svéd jelölést, és senki sem ítélné meg az élelmiszert az olasz NutrInform Battery alapján.

Az egészségprevenzív csoportban a legtöbb kérdés esetén a jelzőlámpa választ emelték ki a résztvevők: azaz a leginkább pozitív gondolatokat kiváltó, leginkább vásárlásra ösztönző jelölésként is első helyen a brit jelzőlámpa jelölés végzett. Az „egészséges” termékek felismerésében és megkülönböztetésében, továbbá az „egészségesebb” választásban a francia Nutri-Score tápértékjelölés volt leginkább a válaszolók

segítségére (3. sz. ábra). A 3. sz. ábráról leolvasható, hogy az „egészségesebb” vásárlási szándék megfogalmazásra az olasz NutrInform Battery jelölést nem említették a fókuszcsoport résztvevői.

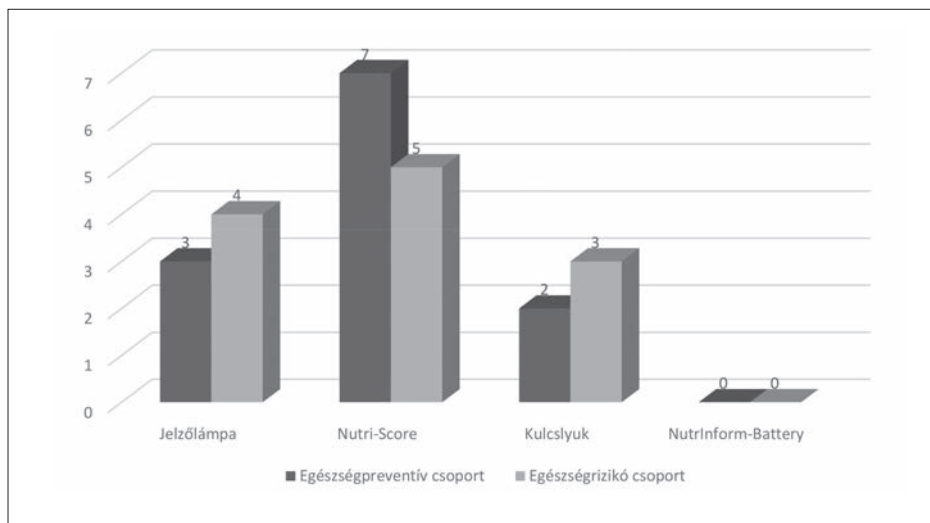
Az egészségesebbnek vélt táplálkozásra történő áttérésre a tudatos csoportból legtöbben, összesen 4 fő a jelzőlámpa FOP-tápértékjelölést, 3 fő a francia Nutri-Score rendszert, 2 fő a svéd kulcslyuk jelölést és 1 fő az olasz NutrInform Battery rendszert nevezte meg. Ezzel szemben a nem tudatos csoport tagjaiból 2 fő jelölte ugyanennél a kérdésnél a jelzőlámpát, 1-1 fő a kulcslyuk és a NutrInform Battery tápértékjelölést, míg a Nutri-Score jelölésre 4 főnek esett a választása.

KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A meglévő bizonyítékok alapján az országoknak jól megtervezett, kötelező, a csomagolás elején elhelyezett élelmiszercímkéket kell bevezetniük a fogyasztók tájékoztatása érdekében. Az ilyen címkézési rendszere-

3. ábra

Leginkább ösztönző az „egészségesebb” vásárlási szándék megfogalmazására
(It is mostly an incentive to formulate a „healthier” purchase intention)

Forrás: saját szerkesztés

ket a lakosság széles körben támogatja a fogyasztók tájékoztatásának módjaként. Ma már elegendő bizonyíték áll rendelkezésre objektív eredményeket használó valós tanulmányokból arra vonatkozóan, hogy egy jól megtervezett címkézési rendszer ösztönözheti az „egészségesebb” élelmiszerek vásárlását és csökkentheti a „kevésbé egészséges” élelmiszerek vásárlását. Ezen túlmenően csekély, de egyre növekvő számú bizonyíték azt mutatja, hogy a csomagolás elején található címkék ösztönözhetik az iparág pozitív újratervezését. Egyértelmű bizonyíték van arra, hogy a GDA-címkék (irányadó napi mennyiségek), mint például a brit jelzőlámpa rendszer, nem jól ismertek, és ezért nem valószínű, hogy befolyásolják a fogyasztókat, a valós adatok pedig nulla hatást mutatnak. Bár a korai bizonyítékok kétségbe vonják a több jelzőlámpás megközelítést, egy nagyobb, valós tanulmány szerint ez befolyásolhatja a fogyasztókat. A pszichológiai és kommunikációs elméletek azonban azt sugallják, hogy az egy lámpás összefoglaló címke

valószínűleg hatékonyabb, mivel a több jelzőlámpa megzavarhatja a fogyasztókat. A Nutri-Score rendszer ígéretes, de több valós értékelésre van szükség, és valószínűleg erősebb hatást fejt ki, ha figyelmeztető üzeneteket tartalmazna. A csomagolás elején található címkézési rendszer kötelezővé tételének kritikus és gyakran figyelmen kívül hagyott előnye, hogy megkönnyítheti más politikák és szabályozások végrehajtását. A forgalomba hozatali korlátozások például megtilthatják a gyártók számára, hogy tápanyagtartalomra vagy egészségre vonatkozó állításokat tegyenek a csomagoláson, vagy gyermekeket célzó marketinget alkalmazzanak olyan élelmiszereken, amelyek bizonyos tápanyagokban gazdagként vannak feltüntetve. Végül a csomagolás elülső rész címkézési rendszerének bevezetését széles körű fogyasztói oktatási kampánynak kell kísérnie, hogy tájékoztassák a nyilvánosságot a címkék megértésének és használatának mikéntjéről. A fókuszcsoportos interjúkból kiderült, hogy a különböző egészségmagatartású fogyasztóknak

nagyon eltérő nézeteik vannak az egészséges táplálkozásról, valamint az élelmiszerek csomagolásáról és címkézéséről. A két fókuszcsoporthoz esetében megfigyelhető volt, hogy az egészségmegőrző magatartású fogyasztók nagyobb valószínűséggel vizsgálták meg az FOP-tápértékjelölést és a csomagolás hátoldalán található tápértékjelölést tartalmazó élelmiszercsomagolásokat, több időt töltöttek ezek megtekintésével és jobban is ismerték az FOP-tápértékjelöléseket.

Ezzel szemben az egészségrizikó magatartású fogyasztók nem mutatnak ilyen tudatos viselkedést, nem ismerősek számukra az FOP-tápértékjelölések, jelentősen kevesebb időt fordítanak a csomagoláson található információk megfigyelésére és értelmezésére. Mind a két csoportnál azonban megfigyelhető, hogy a fogyasztói megatrendeknek megfelelően a bio-, a vegán- és a különböző mentességek jelöléseit ismerik, illetve elismerik, fontos és hiteles információforrásnak tekintik.

ÖSSZEFOGLALÁS

Napjainkban a feldolgozott élelmiszerek mennyiségének növekedése és az elhízás globális, járványszerű terjedése, a csomagolás elülső oldalán elhelyezett tápértékjelölések növekedéséhez vezetett. Annak érdekében, hogy a fogyasztókat az egészséges életmód felé irányítsák, számos európai országban vezettek be a csomagolás elején elhelyezhető tápértékjelöléseket, hogy az emberek minél jobban meg tudják érteni

az élelmiszerek táplálkozási minőségét és végül az egészségi szempontokat figyelembe véve, azok tudatában hozzák meg a végső döntésüket. Az élelmiszerek jelölésének az alapelve, hogy a termékekről valószínű, pontos és a fogyasztót nem félrevezető tájékoztatást tudjon nyújtani. Az úgynevezett FOP-tápértékjelölés az élelmiszercsomagolás azon oldalán kerül feltüntetésre, elhelyezésre, amelyet a fogyasztó vásárlás közben legelőször meglát, így megkönnyítve a jelölés láthatóságát.

A tanulmány fő célja az volt, hogy feltárja a fogyasztói attitűdöket és azokat a tényezőket, amelyek befolyásolhatják a fogyasztókat az egészségesebb választások meghozatalában. Az elsődleges adatgyűjtési módszer fókuszcsoporthoz interjú: két, különböző egészség-attitűddel rendelkező fogyasztói fókuszcsoporthoz. Az egyik csoportban egészségmegőrző fogyasztók, a másikban pedig egészségrizikóval rendelkező személyek vettek részt. Az elsődleges kutatás megmutatja, hogy különböző egészségmagatartású fogyasztók mennyire vélekednek eltérően ugyanazokról a kérdésekről. A tanulmány korlátja, hogy feltáró jellegű, ezért a kvalitatív információk biztosítása érdekében kis mintán végzett fókuszcsoporthoz vizsgálatot végeztünk. Az eredmények nem általánosíthatók a teljes népességre, de jó alapot nyújthatnak a jövőbeli további kvantitatív vizsgálatokhoz, ahol a feltárt összefüggések kérdőívek segítségével számszerűsíthetők.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- Roberto, C. A., Shivaram, M., Martinez, O., Boles, C., Harris, J. L., & Brownell, K. D. (2012). The smart choices front-of-package nutrition label: Influence on perceptions and intake of cereal. *Appetite*, 58(2), 651–657.
- Andrews, J. C., Burton, S., & Netemeyer, R. G. (2000). Are some comparative nutrition claims misleading? The role of nutrition knowledge, ad claim type and disclosure conditions. *Journal of Advertising*, 29(3), 28–42.
- Andrews, J. C., Burton, S., & Kees, J. (2011). Is simpler always better? Consumer evaluations of front-of-package nutrition symbols. *Journal of Public Policy & Marketing*, 30(2), 175–190.
- Michail, N. (2017). A Nestlé jelzőlámpa címkével látja el az összes brit reggeli gabonapelyhet. *Food Navigator*. Letöltve: 2019. január 18. innen: <https://www.foodnavigator.com/Article/2017/10/03/Nestle-to-add-traffic-light-label-to-all-UK-breakfast-cereals>

- Balasubramanian, SK és Cole, C. (2002). A táplálkozási információk fogyasztói keresése és felhasználása: A tápértékjelölési és oktatási törvény kihívása és ígérete. *Journal of Marketing*, 66 (3), 112–127.
- Griffith R, O'Connell M, Smith K. (2017). The importance of product reformulation versus consumer choice in improving diet quality. *Economica* 84(333):34–53
- Hobin E, Bollinger B, Sacco J, Liebman E, Vanderlee L, et al. 2017. Consumers' response to an on-shelf nutrition labelling system in supermarkets: evidence to inform policy and practice. *Milbank Q.* 95(3), 494–534
- Egészségügyi Világszervezet, Globális cselekvési terv a nem fertőző betegségek megelőzésére és ellenőrzésére 2013–2020, 2013.
- Mehta NK, Chang VW. (2009) Mortality Attributable to obesity among middle-aged adults in the United States. *Demography*, 46(4), 851–872.
- Afshin A, Forouzanfar MH et al. (2015). GBD 2015 Obesity Collaborators. Health effects of overweight and obesity in 195 countries over 25 years. *N Engl J Med*, 2017. 377(1), 13–27
- Díaz AA, Veliz PM, Rivas-Mariño G et al. (2017): Etiquetado de alimentos en Ecuador: implementación, resultados y acciones pendientes. *Rev Panam Salud Publica* 41, e54.
- Élelmiszerlánc – felügyeletért felelős Államtitkárság (2021), <https://elelmiszerlanc.kormany.hu/altalanos-informaciok>, letöltve: 2021. augusztus 14.
- Európai Bizottság COM (2020 207 final), A Bizottság jelentése az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak a tápértékjelölés további kifejezési és megjelenítési formáinak használatáról (2020.5.20.)
- World Health Organization (2014). Regional Committee For Europe 64th Session: European Food and Nutrition Action Plan 2015-2020. (2014), www.euro.who.int/data/assets/pdf_file/0008/253727/64wdo4e_foodnutAP140426pdf
- Hawley, K. L. L., Roberto, C. A. A., Bragg, M. A. A., Liu, P. J. J., Schwartz, M. B. B., és Brownell, K. D. D. (2013). The science on front-of-package food labels. *Public Health Nutrition*, 16(3), 430–439.
- Hodgkins, C., Barnett, J., Wasowicz-Kirylo, G., Stysko-Kunkowska, M., Gulcan, Y., Kustepeli, Y., Raats, M. (2012). Understanding how consumers categorise nutritional labels: A consumer derived typology for front-of-pack nutrition labelling. *Appetite*, 59(3), 806–817.
- ILSI Europe (2018). ILSI Europe Annual Report 2017. International Life Sciences Institute, Brussels, 1–48.
- Julia C. és Hercberg, S. (2017). Nutri-Score: Effectiveness of the Nutrition Label introduced in France. *Ernahrungs Umschau*, 64(12), M685–M691
- Kanter, R., Vanderlee, L., és Vandevijvere, S. (2018). Front-of-package nutrition labelling policy: global progress and future directions. *Public Health Nutrition*, 21(8), 1399–1408.
- LIVSFS 2005:9. Livsmedelsverkets föreskrifter om användning av symbolen Nyckelhålet Uppsala: Livsmedelsverket.
- LIVSFS 2021:1. Föreskrifter om ändring i Livsmedelsverkets föreskrifter (LIVSFS 2005:9) om användning av viss symbol. Uppsala: Livsmedelsverket.
- Livsmedelsverket (2021). Att märka med Nyckelhålet <https://www.livsmedelsverket.se/foretaganderegler-kontroll/regler-for-livsmedelsforetag/information-markning-och-pastaenden/nyckelhalet--foretagsinformation>]
- Ministero dello Sviluppo Economico (MISE) (2021). Avviso 19 gennaio 2021 - NutrInform Battery. Pubblicato il Manuale d'uso <https://www.mise.gov.it/index.php/it/normativa/notifiche-e-avvisi/2041921-avviso-19-gennaio-2021-NutrInform-Battery-pubblicato-il-manuale-d-uso> [3.13.21]
- Newman, C. L. L., Howlett, E., és Burton, S. (2014). Shopper Response to Front-of-Package Nutrition Labelling Programs: Potential Consumer and Retail Store Benefits. *Journal of Retailing*, 90(1), 13–26.
- Newman, C. L., Burton, S., Andrews, J. C., Netemeyer, R. G., és Kees, J. (2018). Marketers' use of alternative front-of-package nutrition symbols: An examination of effects on product evaluations. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 46(3), 453–476.
- Panyor Á. (2019): A táplálkozás és a civilizációs betegségek kapcsolata, *Jelenkori Társadalmi és Gazdasági Folyamatok* 14 (2), 99–107.

- Savoie, N., Barlow, K., Harvey, K. L. L., Binnie, M. A. A., és Pasut, L. (2013). Consumer Perceptions of Frontof-package Labelling Systems and Healthiness of Foods. *Canadian Journal of Public Health-Revue Canadienne De Sante Publique*, 104(5), E359–E363.
- Schmidhuber, J. (2004). The growing global obesity problem: some policy options to address it. *Journal of Agricultural and Development Economics* 1 (2) 272–290.
- Talati, Z., Pettigrew, S., Kelly, B., Ball, K., Dixon, H., és Shilton, T. (2016): Consumers' responses to front-of-pack labels that vary by interpretive content. *Appetite*, 101, 205–213.
- Van der Bend, D., Lissner, L. (2019). Differences and Similarities between Front-of-Pack Nutrition Labels in Europe: A Comparison of Functional and Visual Aspects. *Nutrients* 11, 626. <https://doi.org/10.3390/nu11030626>
- Wang, Y., Lobstein, T. (2006). Worldwide trends in childhood overweight and obesity. *International Journal of Pediatric Obesity* 1 (1) 11–25.
- World Health Organization (2004). *Global Strategy on Diet, Physical Activity and Health*. Geneva: WHO.
- World Health Organization (2013). *Global Action Plan for the Prevention and Control of Noncommunicable Diseases, 2013–2020*. Geneva: WHO.

Az európai és hazai vidékfejlesztés dilemmái

SZÖRÉNYINÉ KUKORELLI IRÉN

Kulcsszavak: vidékfejlesztés, vidékpolitika, KAP reformok hatása, helyi fejlesztés
JEL-kód: Q18, R11

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A vidékfejlesztés célja, hogy a vidéki lakosság életminőségét, jólétét hosszú távon biztosítsa. Visszatekintve az elmúlt bő 30 évre, megállapíthatjuk, hogy a KAP módosításai, a második pillér kialakítása, az EMVA létrehozása a fenti célokat szolgálták. Mégis látni kell, hogy időről időre felmerül a kérdés, vajon az eszköz szolgálja-e a célt? 2000–2027 között az egyes programozási időszakokban csak a társadalmat érintő célokban találunk általános vidékfejlesztésre vonatkozó intézkedéseket, különösen a 2007–2013-as időszakban. De a 2021–27-es ciklusra már hiányoznak az életminőség javítására utaló, egész vidéki társadalmat érintő intézkedések. Ellentmondás húzódik a KAP 2021–27 célrendszere és a Rural Pact dokumentumban 2040-ig megfogalmazott hosszú távú jövőkép között. Míg ez utóbbi az erőteljesebb (életképesebb) és alkalmazkodni tudó vidéki térségeket vizionál, és ehhez határozza meg a célokat, addig a KAP céljai leragadnak az agráriumnál, még a KAP II. pillére is. Úgy vélem, jelenleg a KAP vidékfejlesztési szakpolitikája nem szolgálja általánosan a vidéki lakosság életminőségének jobbítását, mert a vidékfejlesztés jelenlegi elvei, stratégiai célkitűzései és a célok megvalósításához rendelt eszközrendszer gyenge ahhoz, hogy a vidéken élők (és nem csak a gazdák) életminősége növekedjen, a vidéki jólét megvalósulhasson. A vidéki népesség életminőségének javításához szükséges a lokalitás erősítése, a multifunkcionalitás kiszélesítése, a közösségek rezilienciája, valamint a társadalmi innováció segítségével az innovációt befogadni képes rurális tér megteremtése.

BEVEZETÉS

Örvendetes, hogy érdekfeszítő, tartalmas, új kutatási eredményeket közlő tanulmányok jelennek meg a vidékfejlesztés témáról, de elszomorító, hogy kevés a diskurzus a témát művelők között. Már 2020-ban a Tér és Társadalom gondozásában megjelent Fekete G. Éva emlékszámban vitára szólított fel a „fejlesztési módszerek hatásai, eredményei” rész (Szörényiné, 2020). Majd a Comitatus Ön-

kormányzati Szemle 2022. évi különszámában (Szörényiné et al., 2022) a vidékfejlesztés szerepéről szóló cikket is vitára szántam, és vártam a reakciókat, de sajnos elmaradtak.

Jelen vitacikk célja, hogy a Gazdálkodás folyóirat 66. évfolyamának 6. számában megjelent „A vidékfejlesztés helye és szerepe a fejlesztéspolitikában” (Goda et al., 2022) című tanulmányban feltett négy vitaindító kérdésre válaszoljon, és provokatív gondolatokkal vitára inspiráljon.

* A „VITA” rovatban megjelent közlemények a szerzők véleményét tükrözik, mellyel a Szerkesztőség nem feltétlenül ért egyet.

VIDÉKFEJLESZTÉS ÉS/VAGY AGRÁRFEJLESZTÉS

A tanulmányban szereplő első kérdés így szól: lehet-e vidékfejlesztést csak agrár megközelítésből szemlélni, vagy érdemes tágitani a fejlesztéspolitika perspektíváját?

Ez a sarkalatos kérdés a „vidékfejlesztés hajnala” óta terítéken van, ami azokkal a kérdésekkel kezdődött, hogy mi a vidékfejlesztés, mi a területfejlesztés és mi a különbség a kettő között.

A KAP 1992. évi előkészítésénél MacSharry már 1988-ban felhívta a figyelmet arra, hogy nemcsak a mezőgazdaságra, hanem a rurális gazdaság egészére fókuszálni kell. Tehát nemcsak az agrárfejlesztés, hanem a rurális tér és benne a rurális gazdaság egészének fejlődését fontosnak tartotta. A szektorális fejlesztés nem hoz, nem hozhat eredményeket a rurális tér egészére, és nem teszi vonzóvá a rurális társadalom számára. Mégis a mai napig mind Magyarországon, mind a Közösség politikájában a vidékfejlesztés alatt nagyobb részt az agrárium támogatását értik. Azok a vidékfejlesztéssel foglalkozók, akik a mezőgazdaság hatóköréből válnak vidékfejlesztővé ma is túlsúlyozzák az ágazat fontosságát, amiben közrejátszik az erős érdekérvényesítő helyzetük. A másik oldalról a területfejlesztők, a közgazdászok, a geográfusok a vidékfejlesztést is a területfejlesztés részének tekintik bizonyos speciális szempontokkal, ilyen a lokalitás hangsúlyozása, mivel a vidéki térségek erős differenciáltságot mutatnak. A vidékfejlesztés társadalmi oldalát tekintve még nagyobb hangsúlyt kap a lokalitás és az alulról építkező politika, ezt az irányt főleg a szociológusok, közösségfejlesztők képviselik és erősítik.

A vidékfejlesztés komplex folyamat, a fejlesztési politika és támogatás 2000-ben az AGENDA 2000 életbelépésével vált ki a KAP-ból. A korábbi évtizedben, a 90-es években a strukturális politikának is volt vidéki, elmaradott térségekre vonatkozó

célrendszere, napjainkra a szétválás ellenére sokkal jobban összefonódott a mezőgazdaság támogatásával. A hivatkozott tanulmányban foglaltak is megerősítik, hogy a „vidékfejlesztés testet öltő” eszközrendszere túlnyomórészt olyan intézkedéseket tartalmazott, amelyek kedvezményezettjei továbbra is elsősorban a mezőgazdasági termelők voltak (Goda et al., 2022). Tehát változást aligha detektálhatunk, pedig a felhívások, deklarációk a vidék társadalmának és gazdaságának egészére fókuszáltak, a fejlesztést a térszemlélet szükségességében hangsúlyozták (The Future of Rural Society, 1988; Cork Declaration, 1996; Rural Pact, 2021). Vegyük csak példaként az EC által 1988-ban megfogalmazott Future of Rural Society kiáltványt: a hangsúlyok a vidéki lakosság életkörülményeinek javításán volt, úgymint a vidéki lakosság számára a szolgáltatások növelése, az infrastruktúra fejlesztése, az oktatás, képzés erősítése, a környezet és a kulturális örökség védelmezése. Egyszóval már 35 éve az integrált vidékfejlesztés megfogalmazásra került. Hasonlóan, a Corki nyilatkozatban, mely tíz pontban összegzi a kívánatos vidékpolitikát, s felhívja a figyelmet, miszerint a vidékpolitikát új alapokra kell helyezni, a támogatás, a finanszírozás, programozás szempontjából, és olyan megoldandó feladatokat hangsúlyoz, mint a vidékfejlesztés integrált megközelítése, a vidék egészének (nem az agrárium) preferálása.

A 2021–27-es időszakra vonatkozó módosított KAP szerint bár meg van a lehetőség a KAP-on belül a két pillér között mindkét irányba történő átcsoportosításra, sőt ennek mértéke még növekedett is, de az átcsoportosítás még nagyobb támogatási lehetőséget ad nem a vidékfejlesztés, hanem az agrárszektor számára. Valójában nem látom a fejlesztéspolitikában a multifunkcionalitás felé való elmozdulást, a vidéki térségek komplex, agráriumtól elszakadó vidéki fejlesztéspolitika szemléletét, az agráriumhoz közvetlen nem kötődő, de

vidéken élő lakosság esélyegyenlőségének megteremtését, jóllétének növelését.

A 2021-ben a Közösség által elfogadott Rural Pact dokumentum, mely az EU vidéki térségeinek 2040-ig elképzelt jövőképét taglalja, rávilágít a társadalmi nehézségekre, és vázolja azt a cselekvési tervet, mely a vidéki lakosság megmaradásához vezet, benne a következőt olvashatjuk: „Reméljük, hogy a Paktum közös keretet biztosít a szerepvállaláshoz és az együttműködéshez, és hozzájárul a szakpolitikák közötti fokozott koherenciához minden szinten, hogy elérhető legyenek a hosszú távú jövőkép célkitűzései, és választ adjanak a vidéki közösségek közös törekvéseire” (Launch of the rural pact, 2021).

A Rural Pact dokumentum a fent említett két deklarációhoz nagyon hasonlít. Ebben is a vidéki népesség egészére, és nem csak a gazdákra irányítja a figyelmet. Hangsúlyozza a vidéki területek revitalizációját, a kutatás, az innováció és az oktatás fontosságát az életerős vidékért. Kiemeli továbbá a klímaváltozás és egyéb kihívásokkal szembeni alkalmazkodó képességre, rezilienciára való törekvést.

Láthatjuk, hogy a 90-es évektől rendre felhívják a figyelmet arra, hogy a vidékfejlesztés a rurális gazdaság és népesség egészére vonatkozik, mégis a KAP forrásokból a vidéki népesség nagy hányada még közvetve sem részesül, ahogy a vidéki, nem mezőgazdasághoz köthető kis- és középvállalatok sem (Farkas és Kovács, 2018). Ennek következtében a vidéki területeken belüli egyenlőtlenség tovább nő, ami az életerős vidék ellen szól. Tehát az a véleményem, hogy a vidékfejlesztést nem lehet csak az agrárfejlesztésből szemlélni, a vidék gazdaságát multifunkcionálisan, multifunkcionalitásra törekvő fejlesztéspolitikával és finanszírozással lehet, illetve kell kezelni. Ebben az esetben a hangsúly a helyi közösségeken van, ők a multifunkcionalitás hordozói. A multifunkcionális vidéki térségeket nemcsak az élelmiszer-termelés jellemzi, hanem a vidéki közösséghez kapcsolódó környezeti és társadalmi funkciók is.

A multifunkcionalitás és a reziliencia nagyon közel állnak egymáshoz, mert a kihívásokkal szembeni rugalmassággal, az ellenállási képességekkel rendelkező vidéki közösségeket jól fejlett gazdasági, társadalmi és környezeti tőke jellemzi, mely a fejlődés záloga. Márpedig a vidéki közösség is fejlődésre törekszik, amihez a gazdasági tőke esetében a diverzifikált jövedelemforrásra, a társadalmi tőke esetében szakképzésre, elérhető, színvonalas oktatásra, jó egészségre, multifunkcionális szolgáltatásokra, jó kommunikációra és elfogadó nyitott közösségekre van szükség (Wilson, 2010).

A multifunkcionalitás megteremtésével, az érzékeny rezilienciával és a szakpolitikák koherenciájával remélhetjük, hogy a vidéki térségeink olyanná válnak, amilyenek a brit kormány által 2000-ben kiadott a Rural White Paper dokumentum fogalmazza meg a rurális térségek jövőképét, s az ahhoz vezető utat a rurális népesség életminőségének javítása érdekében. Ehhez a vidéki térségnek:

- életképesnek kell lenni (living countryside): ahol a virágzó rurális helyi közösségek és a magas színvonalú közszolgáltatások hozzáférhetősége biztosított,
- *tevékenynek kell lenni* (working countryside): ahol sokoldalú a gazdaság, magas és stabil foglalkoztatottsági szinttel,
- *védegettnak kell lenni* (protected countryside): ahol a környezet védelmét és fenntarthatóságát fokozzák az élvezhetőség érdekében,
- *energiával teli vidéknek kell lenni* (vibrant countryside): a jövője a saját kezében van, s hangját hallatni tudja a kormányzás minden szintjén (Rural White Paper, 2000), fogalmazza meg a dokumentum.

A VIDÉKFEJLESZTÉS „ALAPKÖVEI”

A Goda et al. (2022) cikkében megfogalmazott további kérdésekre, mivel ezek meg-

lehetősen összefüggenek, a továbbiakban összefoglalva mondom el véleményemet.

Az EU-s és a hazai intézményrendszer erősen összefügg a KAP folyamatos megújításával, az ebből fakadó vidékfejlesztési szakpolitikákkal és a vidéki térségek fejlődési lehetőségeivel. Már 2018-ban a Kritikai észrevételek a magyar vidékfejlesztésről című tanulmány (Farkas és Kovács, 2018) felhívja a figyelmet a vidék finanszírozási anomáliáira, ami a vidéken a társadalmi különbségek növelését és a vidéki térségek közötti különbségek erősödését eredményezte. A cím is felhívás a diskurzusra, az észrevételeiket kutatási eredményeik alátámasztják, és a kritikai hangvétel választ vár. Most, itt további észrevételeimmel kísérletet teszek arra, hogy hogyan lehetne a vidéki népesség életminőségét, jóllétét javítani, akár a vidékfejlesztési intézményrendszer újragondolásával, akár az elmúlt 30 év jó irányainak felerősítésével.

A vidékfejlesztést sokan, sokféleképpen határozták meg, ezek közül kiemelem Moseley megfogalmazását, aki a vidékfejlesztést következőképpen definiálta: „A gazdasági, társadalmi, kulturális, politikai és környezeti változásoknak egy fenntartott és fenntartható folyamata, mely szándékosan megtervezett azért, hogy az egész közösség jólétét hosszú távon elősegítse” (Moseley, 1996). Mindegyik ismert definíció, így Moseley-é is a helyi közösség, a vidéki népesség életminőségének javítását hangsúlyozza. A kérdés az, hogy ez hogyan lehetséges? Milyen intézményrendszer segíthet ebben, illetve az a KAP és nemzeti intézkedések segítették-e?

A vidékfejlesztés fogalmából (Moseley, 2003; Kulcsár, 2017) következik, hogy egy nagyon összetett fejlesztési folyamatról van szó, és mindig a térségtől függ, hogy milyen beavatkozást igényel. A vidék fejlesztése egyre inkább a helyi fejlesztéssel kapcsolódik össze azért, mert Európa és hazánk rurális terei is egyre differenciáltabbak, melyek nemcsak térben, hanem

időben is változnak, különbözőségük miatt a fejlesztések terén is szükségszerűen más eszközöket, más politikákat kívánnak. Attól függően, hogy a fejlesztés kezdeményezését mely szektor vagy a társadalom mely rétege ragadja magához, más-más megközelítést, más-más súlyozást kap a fejlesztés maga.

Egyetértek Goda és szerzőtársaival, valamint Farkas és szerzőtársával, akik kifejtik, hogy az endogén fejlesztés (EF) a tőkében és humán erőforrásban szegény vidéki térségekben nem tud folyamatos fejlődést felmutatni. Viszont mindkét szerzőcsoport rámutat, hogy az endogén erők mellé az exogén tényezőkre is szükség van, és kölcsönhatásuk katalizátorként szolgálhat a helyi fejlesztések esetén. A hangsúly a helyi fejlesztésen, a lokalitáson van. Már a 90-es évektől mind az EU-ban, mind Magyarországon – mondhatjuk – kísérletként megjelent a helyi közösségen alapuló integrált vidékfejlesztés, aminek egyik fő tényezője volt a lokalitás előtérbe helyezése (Szörényiné, 2007), mellest ezt a Corcki deklaráció is hangoztatja. Viszont EF-nek nem volt „táptalaja a hazai vidéki térségekben, hiszen ott, ahol tőkeszegénység van, ahol a társadalmi tőke gyenge, a humán tőke szintje alacsony, a civil társadalom érdekérvényesítő képessége erőtlenségre van szükség. A hierarchikus struktúráknak és a helyi kezdeményezéseknek találkozni kell, mert csak egymást erősítve hatnak a top-down és a bottom-up politikák cselekvései a fejlődés irányába.”

A másik fontos elem az életminőség javításához a rurális innováció, azon belül is a társadalmi innováció. A társadalmi innovációnak az egyik feladata, hogy a társadalmi-gazdasági változás következtében újonnan létrejött, főként társadalmi és környezeti problémákat társadalmi eszközökkel legyőzze. A másik feladata, hogy segítse az újdonságok átvételét, adaptációját a különböző társadalmi csoportok számára, javítsa az egyének és közösségek életminőségét, így segítségével létrejött új formációk, szerveze-

tek elősegítik a társadalmi elkötelezettséget, és erősítik a társadalmi tőkét. A társadalmi innováció előkészíti az újdonságokat, a gazdasági és/vagy szervezeti innovációt befogadni képes teret (Szörényiné, 2015), majd a megújulni képes társadalmi tér az innovatív gazdasági vállalkozások, akár a startup vállalkozások megjelenését és megtelepedését segítik, melyek elvezetnek a rurális tér megújulásához, fejlődéséhez, sikeréhez (Kézai és Konczosné, 2021). Ezzel az új együttműködési formával új kapcsolattrendszerek és közösségek jöhetnek létre, segítve ezzel a többnyire zárt rurális társadalomban az újdonságok, innovációk adaptációját, elfogadását. Az innováció befogadása új funkciókat hoz létre, új szolgáltatásokat, melyek növelik a vidéki térség munkahelyteremtését, vonzóképességét, jövedelemteremtő képességét. Feltehetjük a kérdést úgy is, hogy vannak-e fejlődési lehetőségei a vidéki térségeknek társadalmi innováció nélkül. Ahogy a fentiek mutatják: nincsenek, viszont ahhoz, hogy a társadalmi innováció eredményes legyen erős, sokrétű és érdekérvényesítő civil szervezetekre van szükség, amihez erősíteni kell a lokális intézményrendszert.

Jelenleg a KAP vidékfejlesztési szakpolitikája nem szolgálja általánosan a vidéki lakosság életminőségének jobbítását, mert a KAP I. pillére csak a földtulajdonosokat és/vagy a gazdákat támogatja, az előbbieket sok esetben nem is vidéken élnek (Kovács, 2013), és az átcsoportosítás mértéke a II. pillérből akár 25% is lehet. Bár a magyarázat szerint ez éppen az egyedi szükségletek kiigazítását jelentheti, ugyanakkor tovább növelheti a társadalmi egyenlőtlenséget adott térségen belül a gazdák és a lakosság többi rétege között, amit a birtokkoncentráció mértéke csak erősít.

Számos példa megerősíti a fenti állítást, kutatások bizonyították, hogy a hátrányos helyzetű térségekben a LEADER program által nyújtott támogatások – melyek nem agrár, hanem vidékfejlesztési célú támo-

gatások – nem tudták ledolgozni a lemaradásokat a hasonló mértékű vagy nagyobb támogatás ellenére sem (Finta, 2020), mert ezeknek a térségeknek az érdekérvényesítő képessége erőtlen, belső erőforrásaik gyengébbek, innovációbefogadó képességük nem elégséges (Farkas és Kovács, 2018).

Ha áttekintjük 2000-től 2027-ig a vidékfejlesztési célokat az egyes programozási szakaszokban, a célok között csak a társadalmat érintő célokban találunk általános vidékfejlesztésre vonatkozó intézkedéseket, különösen a 2007–2013-as időszakban a LEADER erősítette ezt a vonalat. Még 2014–20 között is van társadalmi befogadásra és szegénység csökkentésére kiírt cél, de a 2021–27-es ciklusra már ezek a célok hiányoznak, helyette itt is az agrárodal kerül előtérbe, hiányzik az életminőség javítására történő egész vidéki társadalmat érintő intézkedés (Goda et al., 2022). Ez visszalépést jelent a 2000-től indult, vidéki társadalmat megújító törekvésekkel szemben. A vidéki szolgáltatások, helyi, de nem agráriumhoz tartozó vállalkozások társadalmi és humán tőke fejlesztése hiányzik. Ellentmondás húzódik a KAP 2021–27-es célrendszere és a Rural Pact dokumentumban 2040-ig megfogalmazott hosszú távú jövőkép között. Míg ez utóbbi az erőteljesebb (életképesebb) és alkalmazkodni tudó vidéki térségeket vizionál, és ehhez határozza meg a célokat, addig a KAP céljai leragadnak az agráriumnál, még a KAP II. pillére is.

ZÁRÓGONDOLATOK

Úgy vélem, és ezzel több kutatótársammal is egyet értek, hogy a vidékfejlesztés jelenlegi elvei, stratégiai célkitűzései és a célok megvalósításához rendelt eszközrendszer gyenge ahhoz, hogy a vidéken élők (és nem csak a gazdák) életminősége növekedjen, a vidéki jóllét megvalósulhasson. Ennek a megteremtéséhez javaslom, hogy az agrárium fejlesztése és a vidék fejlesztése legyen szétválasztva, és ez utóbbi sokkal jobban harmonizáljon a szakpoli-

tikákkal, az oktatáspolitikával, a társadalompolitikával, a foglalkoztatáspolitikával. A fejlesztési források és a támogatások sokkal szorosabb összehangolást igényelnek, de mindezt úgy, hogy érvényesüljenek a közösségvezérelt integrált vidékfejlesztés elvei, a helyi szint jelentősége, a társadalmi innovációt befogadni képes lakosság akarata, valamint létezzenek erős civil szervezetek és erősödjön a humán tőke. Ehhez olyan intézményrendszer és fejlesztési,

cselekvési tervek szükségesek, melyek a lokális szintre támaszkodnak, valamint összhangban vannak regionális, nemzeti és EU-s tervekkel is.

A többévtizedes kutatómunkám tapasztalata szerint a vidékre való odafigyelés és az akarat a politika szintjén jelen volt, talán a hibát az jelentette, hogy a kutatási eredményekre nem figyelve, jószándékkal, de időről időre nem a ráépítkezés, hanem az originálból való újraindulás volt a jellemző.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- Farkas, J. Zs. és Kovács, A. D. (2018). Kritikai észrevételek a magyar vidékfejlesztésről a vidékfeldrajz szempontjából. *Területi Statisztika*, 58 (1), 57–83.
- Finta, I. (2020). A vidékfejlesztés lépcsői a rendszerváltástól napjainkig. *Tér és Társadalom*, 34(4), 172–177.
- Goda, P., Hamza, E., Mezei, K. és Rácz, K. (2022). A vidékfejlesztés helye és szerepe a fejlesztéspolitikában. *Gazdálkodás*, 66(6), 532–558.
- Kézai, P. K. és Konczosné Szombathelyi, M. (2021). A rurális innováció európai és hazai mintái. *Tér-Gazdaság-Ember*, 9(1), 51–75.
- Kovács, K. (2013). Területi-társadalmi hátrányok és beavatkozási politikák. In: Kovács, K. és Váradi, M. M. (szerk.), *Hátrányban vidéken* (pp. 25–56.). Argumentum Kiadó és Nyomda Kft.
- Kulcsár, L. (2017). *A vidékfejlesztés elméleti megközelítése*. Kriterion Könyvkiadó, Pro Rurális Egyesület.
- Launch of the rural pact: strengthened governance for EU rural areas EC Brussels. (2021). https://ruralpact.rural-vision.europa.eu/rural-pact_en
- Moseley, J. M. (1996). The new Localism as a Response to Rural Decline. In: Westholm, E., Moseley, J. M. és Stenlas, N. (Eds.), *Local Partnerships and Rural Development in Europe* (pp. 65–78.). Edward Elgar Publishing Ltd.
- Moseley, J. M. (2003). *Rural Development Principle and Practices*. Sage Publication.
- Rural White Paper. (2000). <https://www.daera-ni.gov.uk/topics/rural-development/rural-white-paper-action-plan> (letöltés:2023. 07. 28.)
- Szörényiné Kukorelli, I., Mezey, K. és Rechnitzer, J. (2022). Felhívás egy diskurzusra – oktatói szemmel a vidékfejlesztés szerepéről. *Comitatus*, 2022 *Különszám*, 128–133.
- Szörényiné Kukorelli, I. (2020). Kérdések, gondolatok, vélemények a vidékfejlesztésről. *Tér és Társadalom*, 34(4), 158–164.
- Szörényiné Kukorelli, I. (2007). Ruralitás, kistérségek a tizenöt éves átmenetben. Társadalomföldrajzi módszerek és elemzések a magyar rurális térségekben. MTA Disszertáció.
- Szörényiné Kukorelli, I. (2015). Vidéki térségeink innovációt befogadó képessége – Egy kutatás tapasztalatai. *Tér és Társadalom*, 29(1), 97–115.
- Wilson, G. (2010). Multifunctional „quality” and rural community resilience. *Transactions of the Institute of British Geographers NS*, 35(3), 364–381.

//////////////////////////////////// KRÓNICA //////////////////////////////////////

Születésnap i köszöntés a MATE Gödöllői Campusán

MEZŐSZENTGYÖRGI DÁVID

70. születésnapja alkalmából köszöntöttek a magyar agrárgazdaság két ikonikus szakemberét, Dr. Kapronczai Istvánt és Dr. Rieger Lászlót a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Szent István Campusán június 29-én.

Dr. Kapronczai Istvánt és dr. Rieger Lászlót ünnepelte közel száz szakmabéli a baráti hangvételű ünnepségen, melynek a MATE Tudástranszfer Központja adott otthont. A MATE mellett az esemény társ-szervezői az Agrárközgazdasági Intézet, a Debreceni Egyetem és az OTP Agrár voltak.

Az ünnepségen köszöntőbeszédet mondott *Jakab István*, a MAGOSZ elnöke, *Feldman Zsolt* mezőgazdasáért és vidék-

fejlesztésért felelős államtitkár és *dr. Mezőszentgyörgyi Dávid*, a MATE stratégiai és fejlesztési rektorhelyettese. Beszédeikben méltatták az ünnepeltek kiemelkedő szakmai elhivatottságát és hangsúlyozták, a megemlékezés a szakmai főhajtáson túl mindenképpen több évtizedes, tiszteletteljes baráti kapcsolatoknak tanúbizonysága.

A rendezvényen ismertették dr. Kapronczai István és dr. Rieger László életrajzát, és méltatták szakmai életútjuk főbb állomásait. Ezután dr. Kapronczai István, aki felsőfokú tanulmányait a gödöllői egyetemen végezte, saját szakmai pályafutásának részleteiről számolt be és taglalta életének

legfontosabb motiváló tényezőit. Beszélt az elhivatottság fontosságáról és a hazája iránt érzett mindenkori kötelességtudatról. Az újabb generációkat arra biztatta, hogy mindenképp olyan hivatást válasszanak, amit szeretnek, legyenek bátrak, ne riadjanak meg az új tapasztalatoktól és

igyekezzenek meglátni az élet árnyoldalai mellett a gyakran elrejtőzni látszó fényt.

Dr. Rieger László saját pályájának értékelésekor kiemelte, hogy szakmai tapasztalásainak meghatározó eleme a digitalizáció berobbanása volt. Ez a tényező alapjaiban formálta át a szakmai tevékenységének minden területét, legyen az agrárközigazgatás, közraktározás vagy agrárgazdasággal foglalkozó cikkek írása. Beszéde végén az elmúlt tíz év fotóiból mutatott be egy összeállítást, melyen az egybegyűlt ünneplő pályatársak is felbukkantak.

Dr. Lakner Zoltán, a MATE Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Vállalati Gazdaságtan Tanszékének tanszékvezetője dr.

Kapronczai Istvánt méltató laudációjában elmondta, a nagy szakmai példakép munkához való viszonyát és végtelen alázatát meghatározta az a tény, hogy ő egy olyan generáció tagja, akit a háború után tudatosan egy újabb háború lehetőségére készítettek fel az elődei. Ehhez járult oktatóinak személyisége, azok a karizmatikus egyetemi tanárok, akik dr. Kapronczai Istvánt elindították a szakmai útján.

Dr. Zöldréti Attila, a Milton Friedman Egyetem, az NKE és a MATE egyetemi oktatója, dr. Rieger Lászlóhoz intézett laudációjához az „Ora et labora” („Imádkozz és dolgozz”), a bencés rend jelmondatát rendelte, mint mottót. Elmondta, dr.

Rieger László egész élete példaértékű: hitről, elkötelezettségről és szolgálatról szólt. Pályafutását „segítő lámpásként” emlegette, melyet a jövő generációi mindenkor maguk előtt tarthatnak. Az esemény főbb szervezői személyre szóló ajánlékokkal is kedveskedtek az ünnepeleteknek.

Egy magyar agrárközgazdász életútja – belülről

KAPRONCZAI ISTVÁN

Talán úgy kezdődött, hogy már gyermekkoromban szenvedélyemmé vált a horgászat, valamint megfogott Fekete István Tüskevár című regényében megismert agronómus, István bácsi számomra romantikus(nak tűnő) vidéki élete. Ezzel az indíttatással, Kőbányán felnőtt fiúként jelentkeztem a Gödöllői Agrártudományi Egyetemre 1970-ben – az ichthiológussá válás ambíciójával. Ennyit a tudatos pályaválasztásról!

Igen ám, de a gimnáziumban ugyan nem voltam rossz tanuló, de kiemelkedő sem. Úgy 4,0 körüli átlagokat értem el, félévben egy-két tizeddel rosszabbat, év végén jobbat. Ez abban az időben még kevés volt az egyetemhez. Voltak keserves tárgyaim, mint például a kémia, aminél az elégséges-közepes tanári ítélettel is meg voltam elégedve. Örültem annak, hogy a negyedik évben már nem kellett kémiát tanulnunk.

Így nem volt sok reményem a sikeres felvételire, hiszen komolyan nem készültem rá, no és ott volt a kémia, mint kötelező szóbeli felvételi tárgy. Elfogadtam, hogy nem fog sikerülni, ráadásul már megbarátkoztam azzal, hogy erősáramú műszerész leszek – a szakiskolába már felvettek...

Ezt a beletörődést az zavarta meg, hogy az írásbelin, amely egy pénteki napon volt, megtetszett az egyetem légköre. Szimpatikusak voltak a felvételiző társak, a felvételiztető tanárok, tetszetek az előadótermek, ezért egyik pillanatról a másikra fontossá vált számomra, hogy bejussak. A szóbeli hétfőn volt, rendelkezésemre állt egy hétvége.

Az írásbeliről hazafelé menet a HÉV-en – csak kíváncsiságból – megkérdeztem egy elmúlt évben sikertelenül felvételizett fiútól, milyen tételek vannak kémiából. Ő azt mondta, hogy azt nem tudja, de ő a „kén

és vegyületeit” húzta tavalý. Hazamentem, elővettem a harmadikos kémia tankönyvet, és elolvastam ezt a részt. Ennyit készültem, nem többet.

Hétfőn a felvételin kihúztam a „kén és vegyületei” tételt – és bejutottam az egyetemre. Azóta eltelt 53 év, de nekem a mai napig meggyőződése, hogy mindez nem volt véletlen. Az Égiek ezzel az „apró” csodával jelezték: céljaik vannak velem. A mai napig *fel-felteszem magamnak a kérdést, és keresem a választ: vajon megfelelek annak az „elvárásnak”, amit ezen az „apró” csodán keresztül állított a Jóisten velem szemben.*

KEMÉNY MUNKÁVAL A TUDOMÁNYOS DIÁKKÖRÖKIG

Tizenegy hónap katonaság után kezdődtek az egyetemi tanulmányok. Bizony nem volt könnyű időszak pótolni a gimnáziumban összegyűjtött hiányosságokat. Míg évfolyamtársaim egy része könnyen vette az első zárthelyi dolgozatokat, majd a vizsgákat, én bizony megszenvedtem velük. Jóval több időt töltöttem a jegyzetek mellett, mint a többiek – mert rákényszerültem. Ennek azonban később az előnye is megmutatkozott. Megszoktam a kemény munkát, és ez akkor sem esett nehezemre, amikor pótoltam a hiányosságaimat. Nagy tanulság volt ez nekem: *soha sincs túl késő felismerni, hogy mi a fontos az életben, és tenni, küzdeni kell érte.*

Az egyetemi évek alatt – noha a horgászat szenvedélye mindvégig megmaradt – az érdeklődési köröm átalakult. Ebben két tantárgynak és két tanár egyéniségnek volt meghatározó szerepe. Halupa Béla a politikai gazdaságtant oktatta az 1970-es évek elején. Egy félév volt a tőkés, két félév pedig a szocialista politikai gazdaságtan. Ez utóbbit el is lehet felejteni, nem sok tudomány

volt benne. A tőkés politikai gazdaságtan viszont szintiszta közgazdaságtan volt, ami nagyon megfogott. Ráadásul Halupa tanár úr nem csupán a gazdasági liberalizmus kialakulásának legfontosabb személyeit, Adam Smith-t, David Ricardo-t vagy Robert Malthust magyarázta, de részletesen ismertette a két világháború meghatározó elméleti polgári közgazdászának, John Maynard Keynesnek – marxizmussal szemben kritikus – közgazdaságtanát, de megismerhettük az akkori időszak közgazdász óriásának, Paul Samuelsonnak téziseit is, aki nem csupán kritizálta, de el is utasította Marx tanait. Itt szembesültem először azzal, hogy *akkor is lehet szakmailag korrekt véleményt mondani, amikor az uralkodó ideológia (politika) elvárja a „pártos” véleménynyilvánítást.* Ezzel későbbi pályám során nemegyszer magam is szembesültem, amikor felelős beosztásokban „kényes” kérdésekben kellett megnyilatkozni. Az AKI vezetőjeként több miniszteremnek is elmondtam, sőt főigazgatói pályázatomban le is írtam: „Tőlem arra számítsanak, hogy mindig a – valós vagy vélt – szakmai igazam alapján adok választ a kérdéseikre. A döntés felelőssége már az övék.” A szakmai viták során azonban két dolgot feltétlenül be kell tartani. Egyrészt *meg kell értenem mások véleményének* – ugyancsak *valós vagy vélt – igazát, ezek mögötteseit,* másrészt *véleménynyilvánításom során soha nem lehetek indulatos, érvelésemet soha nem adhatom elő ingerlő stílusban.*

A másik tanáregyéniség, aki a legnagyobb hatással volt pályámra, Szénay László professzor volt az Agrárgazdaságtani Tanszéken. „Laci bácsit” – ahogy tanítványai közül a legtöbben neveztük – harmadéves koromban ismertem meg, amikor jelentkeztem a tanszéken, hogy ott szeretnék diplomamunkát készíteni. A vele való szoros szakmai és emberi kapcsolat egészen a haláláig végig kísérte az életemet. Kutatásmódszertanban, a lényeges és a lényegtelen megkülönböztetésében, a tu-

dományos kutatás gyakorlati hasznosíthatósága fontosságának felismerésében sokat kaptam tőle. Legnagyobb érdeme azonban számomra az volt, hogy perspektívát tudott adni. Nem volt „könnyű” ember, a diplomácia oktatását nem lehetett volna rábízni, így szakmai kapcsolatait konfliktusok is jellemezték, de tanítványai szerették és tisztelték. Praktikus tanácsai sokat segítettek későbbi pályám során. Első – görcsösen, botladozva kiizzadt – kézirataimat olvasva többször mondta: „Pestókám, a jó fogalmazás csak egy stampó kérdése”. Persze ez nem azt jelentette, hogy ital mellett kell tudományos műveket írni, de azt igen, hogy *az írás során törekedni kell a lazaságra, a könnyedségre.*

Szénay professzor volt az, aki a tudományos diákköri munkára biztatott. Választott témám az állóeszköz- és munkaerőgazdálkodás szabályozási kérdései voltak. E témát részben elméleti alapon közelítettem meg, részben a gyakorlati hasznosíthatóságra is törekedtem. Ez utóbbira a Tokajhegyaljai Állami Gazdasági Borkombinátnál nyílt lehetőségem, ahol nyári gyakorlataimat tölthettem. A kombinát gazdasági igazgatója, Obszut József volt a külső konzulensem, akivel időről időre megbeszéltem kutatásom eredményeit és megkaptam minden segítséget az adatokhoz való hozzájutás terén. Így készült el az első tanulmányom. Szénay László, miután elolvasta, biztatott, jelentessem meg egy folyóiratban, ő majd segít ebben. Így jelent meg első cikkem a Tudomány és Mezőgazdaság című folyóiratban. Igen ám, de a megjelenés előtt professzor úr arra kért, Obszut József neve is szerepeljen a cikk elején, méghozzá az első helyen. Ez akkor nekem igencsak rosszul esett (túl nagy volt az egom?), de elfogadtam, mert örültem első cikkemnek. Ebből is adódott azonban egy életre szóló következtetés: soha nem írtam közös cikket hallgatóimmal, doktoranduszaimmal, akkor sem, ha a konzultációk során nekem is volt szerepem a kézirat elkészültében.

A mintegy 180 publikációm közül csupán egy – többszerzős – tanulmány volt olyan, amikor nem végeztem elvárható érdemi munkát a dolgozat megírása során. Ma is bánom, hogy igent mondtam a szerzők kérésére, hogy odaírassák a nevemet.

Ez az első kutatási témám a tudományos diákkörökhöz is eljuttatott. Negyedéves és ötödéves koromban dolgozatom saját szekciójában első díjat nyert az egyetem TDK-konferenciáján, így az országos megmérettetésen is részt vehettem, ahol 1975-ben második helyezést értem el, majd két év múlva a fődíjat is elhozhattam. A sikernek talán az volt a titka, hogy a kutatás során olyan következtetésekre jutottam, amelyek rávilágítottak az eszközgazdálkodás akkori fehér foltjaira. Számításokkal igazoltam a vállalatok eszközeire megállapított értékcsökkenési leírási kulcsok, a tényleges elhasználódás alapján indokolt értékek és a nyereségképzés, valamint az adóminimalizálás kapcsolatának optimalizálási lehetőségét. Szerencsém is volt a téma aktuálissá válását illetően, hiszen 1976-ban megszüntették a nyereségmegtartás korábbi merev szabályait, és a vállalatok nagyobb önállóságot kaptak érdekeltségi alapjaik képzésében. Így kutatásaim eredményei nem csupán elméleti megállapítások maradtak, hanem az „értő fülek” számára a gyakorlatban is hasznosulhattak. Néha meglepődöm, hogy *egyres vállalkozások még ma sem ismerik ezeket a kapcsolódásokat, és racionális döntés híján mennyi forrást veszítenek.*

AZ ELSŐ MUNKAHELY A KERTÉSZETI EGYETEM AGRÁRGAZDASÁGI TANSZÉKE

1976 júniusában záróvizsgáztam, és kaptam meg a diplomámat. Az álláskeresés időszaka azonban már korábban megkezdődött. Szerettem volna Gödöllőn maradni az Agrárgazdasági Tanszéken, amelynek a munkájában mint demonstrátor ötödévesen már részt vettem, de nem volt szabad státusz. Szénay professzor ekkor az Agrárgazdasági

Kutató Intézetet ajánlotta, ahol örömmel fogadtak, és mindenben meg is állapodtam velük – szeptemberben kezdek. Július elején azonban jött egy levél az intézettől, nem tudnak alkalmazni, mert létszámstopot rendelt el a felettes minisztérium.

Ott álltam július közepén összetört ambícióval, állás nélkül. A „sors” azonban most is kegyes volt hozzám. Laci bácsi jelezte, hogy a budapesti Kertészeti Egyetemen az Agrárgazdasági Tanszék munkatársat keres, mivel júniusban mindenki felmondott, és csak Burgerné Gimes Anna tanszékvezető maradt. Javasolta, fogadjam el az állást, bár figyelmeztetett, nem fogom ott jól érezni magam. Professzor úr ebben tévedett, főnöknőmmel való kisebb konfliktusok ellenére jól éreztem magam a Kertészeti Egyetemen, holott csak másfél évet töltöttem a tanszéken.

Professzor asszony jó nevű, sokat publikáló kutató volt. Kiváló angol nyelvismereete lehetővé tette, hogy az akkori időszak meghatározó amerikai, nyugat-európai műveit eredetiben olvassa. Politikai kapcsolatai – a Nagy Imre-perben kivégzett Gimes Miklós újságírónak volt a testvére – lehetővé tették, hogy hozzájusson ezekhez a könyvekhez, illetve könyvespolcán ott sorakoztak a Kossuth Könyvkiadó által magyarra lefordított, de csak „bizalmi” körben elérhető, sorszámozott nyugati tanulmányok, amelyeket így én is elolvashattam. A tanszék oktatásának bázisát adó, 1974-ben megjelent Az élelmiszertermelés gazdaságtana című könyve a kor közgazdaságilag a leginkább megalapozott magyar nyelvű tankönyve volt. (Számomra csak 1976-ban Samuelson Közgazdaságtan című művének első magyar nyelvű kiadása után vált világgossá a két könyv közti kapcsolat.)

A tanszéken élénk kutatási tevékenység folyt, elsősorban a fogyasztás-gazdaságtan kérdéseit vizsgáltuk. A fejlett nyugati országokban akkor már több évtizede foglalkoztak ezzel a tudományággal, annak elméleti és gyakorlati oldalával. Az úgyne-

vezett „szocialista” országokban azonban csak abban az időben kezdett kibontakozni a fogyasztás-gazdaságtani kutatás, amelybe én is bekapcsolódhattam. A hazai közgazdaságtan korábban szinte kizárólag a termelés gazdaságtanával foglalkozott, a belföldi fogyasztást többnyire csak mint elosztási kérdést tárgyalták. A növekvő termékbőség és a lakosság emelkedő vásárlóképessége azonban egyre inkább serkentette a fogyasztás kérdéseinek mélyebb tanulmányozását. Burgerné kiváló érzékkel ismerte fel ezt a hiátust, és szervezett kutató csapatot ennek a kérdésnek a vizsgálatára. Ebben a csapatban részt vett a kiváló statisztikus Szép Katalin és a KSH matematikusa, Éltesztő Ödön, az eredmények pedig 1979-ben könyv formájában jelentek meg *A zöldség- és gyümölcsfélék fogyasztása és kereslete címmel* (Burgerné et al., 1979). A kutatás ma is hasznosítható eredményének tartom azokat a matematikai vizsgálatokkal megalapozott jövedelem-érzékenységi elemzéseket, jövedelem- és ár rugalmassági számításokat, illetve az ezek elvégzését lehetővé tevő módszerek kidolgozását, amelyeket a mintegy másfél évig tartó közös munka során dolgoztunk ki. Itt kutattam először csoport tagjaként, az itt szerzett ismeretek különösen akkor váltak hasznomra, amikor már az AKI munkatársaként csapatot kellett irányítanom.

Néha elgondolkodom, ma miért nincsenek, vagy csak kevés számban ilyen vagy hasonló fogyasztásokonómiai elemzések. Pedig *a piackutatás, a marketinggel kapcsolatos kutatások* ma virágkorukat élik. Mint a Gazdálkodás főszerkesztője azonban azt tapasztalom, hogy ezek *döntő része nagyon egyszerű kutatási módszerekre, az interjúkra, a kérdőívekre és az eredmények ugyancsak egyszerű statisztikai módszerekkel való feldolgozására épül – tényleges gyakorlati haszon nélkül*. Csupán annyi a változatosság, hogy a cereáliákra, a sertéshúsra, a burgonyára vagy a naspolyára vonatkoznak a vizsgálatok.

Az első munkahelyemen azonban csak másfél évet maradtam, holott intézetigazgatóm, Dimény Imre, a korábbi sikeres miniszter, akihez a tanszék tartozott, több hosszas négyszemközi beszélgetésben is marasztalt. Ennek elsősorban szakmai okai voltak. Az egyetemi évek alatt folytatott kutatásomat, amely az agrárszabályozáshoz, az agrárpolitikához állt közel, ugyanis folytatni szerettem volna, és erre a Kertészeti Egyetemen nem volt lehetőség. Burgerné ugyanis bár mély közgazdasági ismeretekkel rendelkezett, de az agrárgyakorlattal kapcsolatban nem volt ilyen jártas. Ebből több konfliktusom is adódott, amikor az előadásokon professzor asszony szájából elhangzó, néha vitatható megállapításokat a gyakorlatok során nekem kellett megmagyaráznom. Emellett oktatási filozófiájához tartozott, hogy a hallgatókkal nem szabad „jóban lenni”, mert az lazítja a fegyelmet. Nekem pedig nagyon fontos volt a hallgatók visszajelzése. Sokat jelentettek számomra az órák utáni kérdések, beszélgetések, különösen, ha a hallgató egy-egy magánéleti kérdéssel kapcsolatban kért tőlem tanácsot. *Mai napig meggyőződésem, hogy az egyetemi katedrát nem csupán tételes tudás átadására kell használni, hanem szemléletet, szakmai kultúrát és morált is kell közvetíteni a jövő szakemberei felé.*

REAGÁLÁSVIZSGÁLATOK EGY POLITIKÁVAL ÁTITATOTT KÖZEGBEN

Szénay professzor 1978 elején felhívta a figyelmemet egy álláslehetőségre a Szövetkezeti Kutató Intézetben, amelyet megpályáztam és el is nyertem. Döntésemet nem akarta befolyásolni, így csak az állás elfoglalása után mondta meg, hogy ő is itt fogja néhány hónap múlva folytatni tudományos tevékenységét.

A Szövetkezeti Kutató Intézet elsősorban szövetkezet- és gazdaságpolitikával foglalkozó kutatóműhely volt, amely mind az ipari, mind a fogyasztási, mind pedig a

mezőgazdasági szövetkezeteket vizsgálta. Vezetője Gyenes Antal volt, aki a háború alatti illegális mozgalmi tevékenysége után 1946–1948 között a Népi Kollégiumok Országos Szövetségének (Nékosz) elnöke, 1948–1949 között főtitkára volt. Később a Nagy Imre-kormány begyűjtési minisztere lett és 1956. október 31-i miniszteri nyilatkozatában ő jelentette be a kötelező beszolgáltatás és az azt bonyolító minisztérium felszámolását.

Gyeneset egy elég határozatlan, bizonytalan, de tiszteletreméltóan jó szándékú embernek ismertem meg. Azon kevesek közé tartozott, aki a vallott nézeteit igyekezett meg is élni. Szorosabb munkakapcsolatom akkor alakult ki vele, amikor az Országos Szövetkezeti Tanács kezdeményezésére, az intézet gondozásában 1981-ben létrejött a Szövetkezés tudományos tájékoztató folyóirat, amely évente két alkalommal jelent meg. A folyóirat főszerkesztője Gyenes Antal volt, aki engem választott szakmai szerkesztőnek. Ekkor kezdődött a négy éven át tartó közös munka.

A Szövetkezeti Kutató Intézet „ideológiai plafonja” sokkal magasabb volt, mint amit a hatalom abban az időben a társadalomtudományi kutatásokkal foglalkozó intézmények részéről általában eltűrt. Ez köszönhető volt Gyenes politikai tekintélyének. Még miniszteri rangú KB-tagok is évente egyszer „elzárándokoltak” a Labanc utcai épületbe. Több, abban az időben „másként gondolkodónak” minősített politikusnak, kutatónak Gyenes nyújtott menedéket a mintegy 40 fős intézetben. Itt dolgozott Donáth Ferenc, aki az illegális kommunista párt egyik vezetője volt a háború alatt, majd Rákosi titkárságát irányította. 1951-ben koncepciós perben – Kádárral együtt – 15 évre ítélték. Három év magánzárka után szabadult. 1956-ban játszott szerepe miatt népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vádjával a Nagy Imre-per másodrendű vádlottjaként 12 évi börtönbüntetésre ítélték. Kollégám volt az intézetben a közelmúlt

politikusi közül Magyar Bálint, Juhász Pál, Tellér Gyula, de a nyolcvanas évek elején az akkor minden funkciójáról leváltott Nyers Rezső és a korábbi (1955–1956-ban) miniszterelnök, akkor ellenzéki szociológus, Hegedüs András is gyakran megfordult az intézmény rendezvényein.

Ebben a politikától erősen átítatott közegben igyekeztem a kutatási feladataimra koncentrálni. Bár nem kerülhettem meg – és nem is volt ellenemre –, hogy meghallgassam Juhász Pál „szemináriumait” Polányi Károly gazdaságtörténeti munkásságáról, vagy Jánossy Ferenc gazdasági trendek elméletéről, és Magyar Bálint révén rendszeres vásárlója és olvasója voltam az illegális Beszélő folyóiratnak és egyeből származó kiadványoknak, igyekeztem a függetlenségemet megőrizni, távol tartani magam az aktív politizálástól. Példaként említhetem, hogy előttem is ott volt a magyar ellenzéki értelmiség 1979-ben Kádár Jánosnak írt felszólító levele, amely a csehszlovák Charta ’77 aláírói elleni megtorlások ellen tiltakozott. Az intézet kutatóinak mintegy fele – 12 fő – írta alá ezt a levelet. Ezt én nem tettem meg, holott a tartalmával egyetértettem.

Mi magyarázta ezt a távolságtartást? Nem elsősorban a belügy – több aláíró is érintő – megfigyelésétől, a zaklatástól, a diszkriminációtól félttem. Az okok részben a magánéletemmel, részben a szakmai munkámmal voltak kapcsolatosak. Ezekben az években – hívó katolikusként – egy egyetemistákból álló keresztény közösségnek voltam aktív tagja, amelyet az akkori hatalom megtűrt ugyan, de gyanakodva figyelt. Úgy gondoltam, talán nem is alaptalanul, nem kockáztathatom akár csak belemagyarázásra, támadásra is ürügyet adó politikai megnyilatkozással társaim, barátaim egyetemi tanulmányait, későbbi egzisztenciáját. *Az élet során mindig át kell gondolni, minek mi lehet a következménye és ezek ismeretében cselekedni. Önmagamért is felelős vagyok, a reám bízottakért pedig különösképpen!*

Az aktív politizálástól való távolságtartás – noha voltak és vannak kapcsolataim aktív politikusokkal (többüket tisztelek) – egész pályámat jellemezte. Soha nem voltam egyetlen pártnak sem tagja, tanácsadója. Ennek az is a magyarázata, hogy a *pártpolitikai elkötelezettség (vagy ellenszenv) szükségszerűen hat a szakmai gondolkodásra, gátolja a független véleményalkotást*. Ezt több kiváló felkészültségű és emberileg is példamutató pályatársam esetében is tapasztaltam.

A Szövetkezeti Kutató Intézetben eltöltött nyolc év alatt elsősorban a termelőszövetkezetek gazdálkodását szabályozó intézkedések hatásmechanizmusának elemzésével foglalkoztam. Szénay László vezetésével kidolgoztuk az úgynevezett reagálásvizsgálatok módszertanát, ami döntően mélyinterjú módszeren alapult. A vizsgálatok kiindulási alapja az volt, hogy a szabályozórendszer hatásmechanizmusának értéktételét végső soron a gazdaságok vezetésének gyakorlati reagálása jelzi. A cél az volt, hogy a statisztikai adatokon végzett számszerű elemzések tapasztalatait a vezetők közvetlen reagálásának értékelésével egészítsük ki. Kutatásaink eredményeit több intézeti tanulmányban és szakcikkekben jelentettük meg (pl.: Szénay és Kapronczai, 1980; Kapronczai et al., 1980)

A reagálási interjúk során szinte az egész országot bejártam, mintegy hatvan termelőszövetkezetben ismertem meg a szabályozás közgazdasági és vállalatgazdasági konzekvenciáit. Sokat tanultam a gyakorlatban dolgozó szakemberektől, szakmai kapcsolatokra, barátokra tettem szert. *Ajánlom minden, ma kutatói pályára aspiráló fiatal szakembernek, szánjanak egy-két évet hasonló reagálásvizsgálatok elvégzésére, amikor gyakorlati szakemberekkel konzultálva, az ő problémáikat, szemléletmódjukat megismerve szembesítik elméleti kutatási eredményeiket a valósággal.*

A Szövetkezeti Kutató Intézetnél készí-

tettem el első önállóan megírt könyvem, amely termelőszövetkezeti tapasztalatok alapján vizsgálta a beruházási döntések gyakorlatát (Kapronczai, 1985). Az eredeti tervem az volt, hogy a beruházási mechanizmus mindhárom elemének – a döntésnek, a megvalósításnak és a finanszírozásnak is – kutatni fogom a közgazdasági vonatkozásait, de erre a komplex elemzésre végül nem került sor. A beruházás könyv 1984 kora tavaszán elkészült kéziratát mentorom, Szénay László mellett Vági Ferenc, a Marx Károly Közgazdasági Egyetem Agrár-gazdasági Tanszékének vezető professzora és Donáth Ferenc is elolvasta, véleményükkel segítették annak véglegesítését. Ezt a könyv bevezetőjében meg is köszöntem nekik. Ugyanakkor a könyv megjelenését nehezítette Donáth nevének említése.

A Szövetkezeti Kutató Intézetet 1985 nyarán hagytam el. Ennek fő oka az volt, hogy Gyenes Antal két évvel korábban megbízott az agrárgazdasággal foglalkozó részleg vezetésével, mivel sem Szénay professzort, sem Magyar Bálintot, sem Juhász Pált nem akarta a másikkal szemben pozícióba helyezni (Magyar és Juhász esetében politikai szempontok is felmerülhettek). Így én kerültem előtérbe, és a feladatot – fiatalon és tapasztalatlanul – elvállaltam. Ez az új helyzet azonban számos nehézséget jelentett számomra, annak ellenére, hogy a hierarchikus viszonyok az intézetben koránt sem voltak annyira merevek, mint más munkahelyeken szokás. Ráadásul Szénay 1984-ben elhagyta az intézetet, ami a közgazdasági vonal jelentős gyengülését okozta. A szociológiai kutatások váltak meghatározókká, amelyek számomra idegen területet jelentettek. Később Gyenes is nyugdíjba ment, Zsarnóczai Sándor váltotta. Ez a helyzet számomra feszültséggel járt, noha személyi konfliktusaim nem voltak. Az sem segített, hogy az intézetbe csak egy nap jártunk be egy héten – hétfő délelőtt –, otthon dolgoztunk. Hiányoztak a napi viszszejelzések a munkámról, a napi apró sike-

rek. Elbizonytalanodtam, pszichikailag is megviselt ez az állapot. Így úgy döntöttem, radikális változtatásra van szükségem.

HÁROM ÉVTIZED AZ AGRÁRGAZDASÁGI KUTATÓ INTÉZETBEN ÉS JOGELŐDJÉBEN, A STAGEKNÉL

Szénay László baráti körében ismertem meg a MÉM Statisztikai és Gazdasági Elemző Központjának (Stagek) középvezetőit, köztük Tomka Józsefet és Szűcs Istvánt, a későbbi gödöllői professzort, doktori iskola vezetőt. Évente két-három alkalommal találkoztunk Szénay mátyásföldi házában, néha Tomkáéknál.

A Stagek a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium háttérintézményeként a minisztérium nagy tömegű adathalmazának statisztikai célból történő feldolgozását végezte, valamint gazdasági elemzéseket készített a tárca számára. Tehetséges fiatalok dolgoztak itt, Tomkán és Szűcsön kívül a nálam idősebbek közül említhető Szerdahelyi Péter, Udovecz Gábor, Hodina Péter, Juhász Éva, Gregorits Ágnes. Tomka József azt az osztályt vezette, amely a mezőgazdasági ágazatok költség-, ár-, jövedelemelemzésével foglalkozott, az ehhez szükséges adatbázist a „nagyüzemek” – akkori – II/3-as mérlegmelléklete biztosította. 1985 tavaszán ő ajánlotta fel, hogy legyek a helyettese az osztályon. Az ajánlatot elfogadtam, és 1985 nyarán beléptem harmadik és egyben utolsó munkahelyemre, ahol szinte napra pontosan harminc évet töltöttem.

Első feladatomban az volt, hogy alakítsam ki a „kisüzemek” új ágazati költség-, ár-, jövedelemelemző rendszerét, amely lehetővé teszi az adat-összehasonlítást a már működő „nagyüzemi” rendszerrel. Ez volt az a feladat, amely során kialakult az a határozott látásmódom, hogy az ágazati költségelemzés nem csupán az üzemi döntések alapja, de a gazdaságpolitikának is megkerülhetetlen segítője. Szinte minden évben volt olyan – agrárpolitikai döntésekhez kap-

csolódó – minisztériumi feladat, amelyet az ágazati adatbázison kellett és lehetett elvégezni. Ezek a feladatok a rendszerváltásig jobbra az árakhoz kapcsolódtak (költség alapú árképzés), de a rendszerváltás és a piaci mechanizmusok térnyerése után is bőven volt feladatunk a gazdaságok ágazati érdekeltségének vizsgálatával, a stratégiai célok meghatározásával, versenyképességi és hatékonysági vizsgálatokkal, a támogatási rendszer kialakításával, vagy éppen a áfa hatásvizsgálatával kapcsolatban.

E tapasztalatok miatt ragaszkodtam a későbbiekben az adatbázis Tesztüzemi Rendszerbe integrálásához, majd fennmaradásához, pedig több esetben – még napjainkban is – volt kísérlet ennek az adatbázisnak a csonkolására. Most is felhívom arra a figyelmet, hogy *az ágazati költség-, ár- és jövedelemelemzésre alkalmas adatbázis a megalapozott kormányzati és gazdasági döntések egyik fundamentuma*, az adatgyűjtés módjáról, a feldolgozás módszertanáról lehet gondolkodni, sőt vitatkozni, de a rendszer szükségessége elvitathatatlan.

A Stageknél és Tomka Józseftől lestem el, miként lehet több feladatot párhuzamosan végezni, adott esetben „pörögni”, hogy tartani lehessen a szűk határidőket. Itt tanultam meg figyelmesen olvasni mások írásait, hibát találni azokban és – nem bántóan – felhívni erre az elkövetők figyelmét. Itt tapasztaltam meg, mennyit segít ez a vezető tekintélyének erősödésében.

A rendszerváltás előtti egy-két évben munkánk egy része a világbanki tárgyalások háttéranyagainak biztosítása volt a kormány részére. Így a világbankkal folytatott tárgyalások egy-egy fordulójára bekapcsolódhattunk a minisztériumi kollégák segítésére. Ekkor szembesültem először azzal, és ez egész pályafutásom során végig kísért, hogy *a nyelvi felkészületlenség és a nem megfelelő nyelv választása mekkora hátrányt jelent*. Kőbányán, kistisztviselői családban felnőve, az ötvenes-hatvanas években sem „von Hause”, sem az iskolában

nem volt fókuszban a nyelvtudás fejlesztése. A gimnáziumban a francia nyelvet választottam az angollal szemben, ami hibás döntésnek bizonyult. Bár aktív pályafutásom során nyelvtudásom folyamatos fejlesztésére törekedtem, elsősorban középszintű francia tudásom, de az ennél gyengébb orosz nyelvismeretem is szakmai pályafutásomban korlátot jelentett.

A világbanki munkának volt még egy tapasztalata. Megdöbbenve láttam, hogy a Világbank Magyarországon tárgyaló munkatársai elsősorban arra törekedtek, hogy éljünk a hitelek felvételének lehetőségével, arra már kevésbé voltak figyelemmel, hogy a célok, amelyeket kitűztek, mennyire teszik lehetővé a hitelek megtérülését és visszafizetését. Már a rendszerváltás után alakult ki az a sejtésem, hogy ezek a világbanki programok sokkal inkább szolgálták az ország eladósítását, ezzel a változások gazdasági – és ebből adódóan politikai – előkészítését, mint jövedelemtermelő célok támogatását.

A rendszerváltást, illetve az azt megelőző eseményeket közvetlen közléről – a minisztérium Kossuth téri épületéből – élhettük át. Az osztály több szobájából is rálátás nyílt a térre, így a tüntetéseket onnan néztük. Az épület szűk udvarán álltak készenlétben a tömegoszlatásra a vizágyúk, de ezek bevetésére a téren nem emlékszem. 1989. október 23-án csak kisétáltunk a kapun, és így vettünk részt a köztársaság kikiáltásán.

A változások engem is érintettek. Tomka József – hozzám hasonlóan – nem volt tagja az állampártnak, és ő sem lépett be egyetlen akkor alakult politikai közösségbe sem. Ugyanakkor a pozicionális előrelépés lehetőségei megnyíltak előtte, így előttem is. Előbb főosztályvezető, igazgatóhelyettes, majd a Stagek vezetője lett, és én mindig az ő megüresedett helyére léptem. Sok ember gyengeségnek is tanúi lehettünk ebben az időszakban. Bizony több minisztériumi kolléga jött hozzánk és kezdett magyarázkodásba, hogy ő a rendszerváltás előtt

csak „belesodródott” a pártba – mintha mi ítések lettünk volna a régi és az új törvényekben. Közülük néhányan egy-két év múlva már valamelyik rendszerváltó párt soraiban masíroztak.

A rendszerváltás után rövidesen olyan új és izgalmas feladatok találtak meg bennünket, amelyek a további pályafutásomat alapjaiban befolyásolták. Az induló PHARE-programok keretében 1992-ben két olyan információs rendszer – a Tesztüzemi Rendszer és a Piaci Árinformációs Rendszer (PÁIR) – kidolgozása kezdődött meg a Stageknél, amelyek kötelező uniós rendszerek voltak, és amelyek ma is meghatározó elemei az agrárinformációs struktúrának. Én magam a Tesztüzemi Rendszer fejlesztését kísértem nagyobb figyelemmel, de a munka dandárját kiváló szakemberek – a Tesztüzem esetében Kovács Gábor és Keszthelyi Szilárd, a PÁIR esetében pedig Gresa Lajos és Tunyogi Vera – irányították. Több mint tíz éven keresztül publikációs tevékenységem java része erre a témakörre, illetve a létrejött adatbázisok tudományos elemzésére koncentráltam (pl. Kapronczai, 2000). Erre az ismeret-halmazra alapozva fejlesztettem ki az uniós csatlakozás időpontjára, és oktattam az Agrárinformációs rendszerek tantárgyat, amely amellelt, hogy megismertette az egyetemi hallgatókkal a makrogazdasági agrárinformációs rendszereket, az adat-használat és -elemzés csínját-bínját, agrárpolitikai kérdések tárgyalására is lehetőséget adott. A tananyagot könyv formájában is megjelentettem, amely 2009-ben nívódíjat kapott (Kapronczai, 2007).

A PHARE tapasztalatai tanulságosak voltak valamennyiünk számára. A kilencvenes évek első felének PHARE-programjai nem voltak túl sikeresek. Ennek oka részben felkészületlenségünk volt, nehéz volt leküzdeni saját addig megszokott látásmódunkat. Ugyanakkor legalább ekkora problémát jelentett, hogy az unióból jövő szakemberek egyrészt nem a legfelkészül-

tebbek közül kerültek ki, másrészt nem ismerték a magyarországi viszonyokat, volt, hogy egy hétre eljött három szakértő olyan „tananyaggal”, amely számunkra egyáltalán nem jelentett újdonságot (pl. súlyozott átlagszámítás és egyéb statisztikai alapelemek).

A rendszerek fejlesztése igazán 1995-ben kapott lendületet, amikor a program kikerült a PHARE kereteiből és német–magyar bilaterális együttműködés keretében olyan konzulenseket kaptunk, akik jól ismerték a magyarországi viszonyokat. Ekkor *már ki lehetett használni a „későn jövők előnyét”, tudtunk tanulni az előttünk járóktól.*

A német segítséggel kiépített és jól működő rendszerek fejlesztését a 2000-es évek elején „visszakapcsoltuk” a PHARE-ba azzal a céllal, hogy az uniós csatlakozási tárgyalásokon, amikor a rendszereket átvilágítják, a németen kívül a francia, holland, angol stb. ország szakembereinek is legyen érdekük jó hírét kelteni a magyar rendszernek (hiszen ők is dolgoztak rajta).

Szakmai érdeklődésem 2005-től egyre inkább a létrejött új és a statisztikában fellelhető adatbázisok agrárpolitikai fókuszú elemzésére irányult – és irányul ma is. Szakirodalmi olvasmányi emlékeim között ott voltak Fazekas Béla, majd két évtizeddel később Németi László könyvei, amelyek egy-egy korszak agrárgazdaságát és agrárpolitikáját széles adatbázisra támaszkodva, tárgyyszerűen mutatták be (pl. Fazekas, 1967; Németi, 1991). Ez a gyakorlat azonban a 2000-es évekre megszakadt, holott az agrárpolitikának és – különösen – az oktatásnak nagy szükségük van az ilyen elemzésekre. Talán ez is befolyásolta, hogy megkíséreljem átvenni ezt a stafétabotot és a 2000-es évek első két évtizedében két olyan könyvet is megírtam és megjelentettem, amelyek megkísérelték összefoglalni mindazokat az adatokat és ismereteket, amelyek a magyar agrárgazdaságot az adott korszakban jellemezték, de a tendenciák felvázolása kapcsán nem kerültem meg a

véleményalkotást sem. Az első, e témában megjelent könyvem a rendszerváltástól az uniós csatlakozásig terjedő korszakot, míg a második az uniós csatlakozást követő éveket tekintette át (Kapronczai, 2003; Kapronczai, 2011).

Ebben a témakörben – a Gazdálkodás szerkesztőbizottságának biztatására – 2016-ban még készítettem egy átfogó tanulmányt, amely a folyóirat egy teljes számát kitöltve kapott nyilvánosságot (Kapronczai, 2016). Ajánlom az utánunk jövő agrárközgazdász generációk – különösen az információs rendszerek, a statisztika és az adatelemzés területén jártasabb – tagjainak, *folytassák ezt a munkát, amelyre nagy szüksége van a magyar agrártársadalomnak, de a kutató számára is megadja a siker lehetőségét.*

A Stagek 1992-ben egyesült az Agrárgazdasági Kutató Intézettel. Tomka József röviddel ezután az állami vagyont felügyelő és működtető intézményben vezető pozíciót kapott, így elhagyta az AKI-t – én léptem a helyébe, igazgatóhelyettes lettem. Feladatom lett a korábbi Stagek tevékenységeinek irányítása, koordinálása. Ekkor érkezett az intézethez főigazgató-helyettesnek a Pénzügyminisztériumtól Udovecz Gábor, akinek az elkövetkező másfél évtizedben – 1997-től főigazgatóként – meghatározó szerepe volt az AKI sikereiben.

Udovecz és köztem jó munkakapcsolat alakult ki, több közös kutatást végeztünk, több közös publikációnk is megjelent (pl. Kapronczai és Udovecz, 1998). Miután főigazgató lett, a helyetteseként, Popp Józseffel és Dorgai Lászlóval négyesben irányítottuk az intézet munkáját. Ebben az időszakban amellet, hogy a régi, jó nevű kollégáink is – Varga Gyulával az élen – még aktívak voltak, több fiatal, napjainkban az agrárökonómiai kutatás derékhadát jelentő szakember is ott bontogatta a szárnyait. Évente 10-12 nagyívű tanulmányt jelentettünk meg, ezek tudományos vitáikon több esetben még a folyosón is ültek az érdeklődők.

A szakmai sikerek mellett, a pozícióban való előrelépés kellemetlen kihívásokkal is társult. 2000-ben az akkori minisztériumi államtitkár, Szabadi Béla és Udovecz Gábor közti addig is feszült viszony egy apró ügy miatt robbant, az államtitkár azonnali hatállyal menesztette a főigazgatót. Kaptam az üzenetet: vegyem át az intézet vezetését. Ez a pozicionális előrelépés egyáltalán nem volt ínyemre, igényeimet bőven kielégítette a korábbi pozíció. Nemet azonban nem lehetett mondani, mert azt már nem csupán személyi, hanem intézményi szabatásnak minősítette volna az államtitkár, amit meg is üzent. Átvettem tehát az intézet vezetését és nagyon nehéz két-három év következett, amikor mind anyagilag, mind szakmailag talpon kellett tartani az AKI-t. Ez nem sikerülhetett volna a kollégáim, közülük is elsősorban Popp József és Dorgai László elkötelezett támogatása nélkül.

Kívülről azonban értek támadások. Úgy lettem ugyanis az AKI főigazgatója, hogy nem volt tudományos fokozatom, csak egyetemi doktori címem. Talán a Szövetkezeti Kutató Intézetben eltöltött évek opponens látásmódjának hatására kialakítottam magamban azt a nézetet, hogy *a szakmában van 50-100 ember, akik osztogatják egymásnak a különböző tudományos címeket, rangokat*, és így jól elvannak egymással. No én ebből nem kérek – gondoltam –, és annak ellenére, hogy addigra már volt közel 100 publikációm, köztük könyvek is, a kandidátusi, majd a PhD-cím megszerzésére nem törekedtem. Ezen a *hibás gondolkodásomon* csak akkor változtattam, amikor megkeresett Pünkösdi Árpád író, újságíró: egy hosszabb cikket szeretne írni Udovecz Gáborról és az intézetnél történetekről, leülnék-e vele beszélgetni erről. Vállaltam a beszélgetést és a cikk meg is jelent. Volt azonban benne egy mondat, ami nagyon megérintett. Valahogy így szólt: „Kapronczai István bár jól vezeti az intézetet, de nincs hozzá jogosítványa”. Emiatt a néhány szó miatt készítettem el és védtem

meg PhD-értekezésemet 2003-ban. Az intézet vezetése ebben az első ciklusban komoly lelki próbatételt jelentett számomra.

2002-ben, a választások után fél évvel behívatott Németh Imre miniszter, kibontott egy üveg pezsgőt, megköszönte a munkámat és megkért arra, mondjak le Udovecz Gábor javára, álljon vissza a korábbi helyzet, legyek újra főigazgató-helyettes. Ez az ajánlat nem volt ellenemre, közvetlen munkatársaim azonban marasztaltak. Így azt a választ adtam, nem mondok le, de ha a miniszter úr felment és nyilvánosan is elismeri a korábbi munkámat – a döntést tudomásul veszem, és ha lenne negatív visszhang a sajtóban, azt igyekszem csillapítani. Így is történt, mindketten tartottuk ígéretünket. *Az AKI-nak akkor ez volt az érdeke és egy vezetőnek mindig egy tágabb közösség érdekeit kell képviselni.*

Udovecz Gábor 2011-ben nyugdíjba vonult, kiírták a pályázatot az intézet vezetésére. Ekkor már nem volt ellenemre, hogy megfogadjam a biztatást és pályázzak a főigazgatói posztra, amit el is nyertem. Ez volt az első olyan döntés szakmai pályafutásom során, amikor saját ambícióm alapján aktív szerepet vállaltam egy pozíció elnyerésében (pályáztam), bár ezt is inkább a helyzet adta. Nem jellemezte az életemet a „karriertervezés”, nem vágytam pozíciókra, nem mentem soha senkihez, hogy előléptessen vagy nagyobb fizetést adjon, *minden megadatott, néha több is, mint megérdemeltem. Elégedett ember vagyok.*

TUDOMÁNSZERVEZÉS A GAZDÁLKODÁS FŐSZERKESZTŐJEKÉNT

A Gazdálkodás agrárökonómiai tudományos folyóirat szerkesztőbizottságának 2002-ben lettem a tagja. Nagy megtiszteltetés volt ez számomra, hiszen egész szakmai pályafutásom során sokra tartottam ezt a folyóiratot. Egyetemi éveim alatt – ki egészítvén a tankönyvek dohos téziseit – szellemi muníciót adott tanulmányaimhoz,

amelyben megjelentetni egy-egy cikket „dicsőség” volt a fiatal kutató számára, majd érettebb szakemberként lehetőség egy-egy kutatás végeztével az eredmények közzétételére. A szerkesztőbizottsági tagság sok feladattal, így hozzáadott értékkel nem járt, mert a folyóirat magas szakmai színvonalának egy személyében Csete László volt a garanciája, aki több mint három évtizeden keresztül volt felelős, majd főszerkesztője a folyóiratnak.

Csete később utódjának is kiszemelt, holott közös kutatást soha nem folytattunk, és tanár-diák kapcsolat sem volt köztünk. Felkéréseit azonban néhány éven keresztül elhárítottam, részben amiatt, mert az AKI főigazgató-helyettesi feladataim, valamint folyó kutatásaim lefoglaltak, részben pedig azért, mert az AKI főigazgatója, Udovecz Gábor nem támogatta ezt az ötletet.

2011 decemberében Csete László lemondott a főszerkesztőségről, és a pozíció sikertelen pályáztatása után, amely során én nem pályáztam, – többek, köztük Magda Sándor professzor, a lap akkori fő szponzorának biztatására – elvállaltam a feladatot. Az „igen” kimondásában az motivált, hogy az agrárközgazdász szakma közös érdekének tartottam és tartom ma is, hogy a Gazdálkodás továbbra is azon a magas szakmai színvonalon jelenjen meg, mint ami a korábbi évtizedeket jellemezte. Úgy ítélt meg, mint az Agrárgazdasági Kutató Intézet – akkor már – vezetőjének kötelességem a folyóirat mellé állni azzal a szellemi potenciállal és kapcsolati tőkével, amellyel az intézet és munkatársai rendelkeznek.

A folyóirat 2012-től új kiadó gondozásában jelent meg. Egy kiadványt mindig hordoz magában új kihívásokat, veszélyekkel járhat, de a megújulás lehetőségét is tartalmazza. Ez indokolta, hogy áttekintettük a szerkesztőbizottság feladatait és összetételét, valamint a tudományos tanácsadó testületet is megújítottuk. Ekkor alakult ki az a „dolgozó” szerkesztőbizottság, amely minden tagja kapott feladatot és

lehetőséget, hogy hozzájáruljon a folyóirat fejlődéséhez. Arra törekedtünk, hogy a Gazdálkodásnak, mint a hazai agrár-közgazdaságtan legmagasabban jegyzett tudományos folyóiratának a továbbiakban is meg kell felelnie a szakmai és – közvetlen – a morális értékközvetítés követelményeinek. A tudományos tanácsadó testületben és a szerkesztőbizottságban olyan szaktekintélyek foglaltak és foglalnak helyet, akik elkötelezettek mindezen értékek, a magyar agrárgazdaság, a magyar vidék iránt. Megtiszteltetés volt számomra, hogy a megkeresett szakemberek a bizottsági és testületi felkéréseket kivétel nélkül elfogadták!

A Gazdálkodásnak, mint tudományos folyóiratnak a jövőben is az a feladata, hogy tükrözze azt a szakmai szintet, amely a mögötte lévő tudományterületet jellemzi. E fölé nem terjeszkedhet! Ugyanakkor közösségteremtőnek is kell lennie, a Gazdálkodás Baráti Körén keresztül kovásza lehet a magyar agrárökonómiai társadalomnak.

A SZAKMAI MUNKA NYUGDÍJASKÉNT IS ÖRÖMÖT OKOZ

Feldman Zsolt államtitkár 2014 végén behívott magához és közölte, a következő év tavaszán elérem a nyugdíjkorhatárt és a hatályos szabályok szerint annak ellenére el kell hagynom az intézetet, hogy a megbízásomból másfél év még hátravan. Tudtam, hogy a korom gondot okozhat, de bíztam a miniszteri ígéletben, hogy kormány elé viszi a kérést, fejezhessem be a ciklust. A kormány azonban velem sem tett kivételt. Ennek tudatában azt kértem, hogy akkor hadd mehessek el a lehető legrövidebb időn belül, mert az intézetnek a bizonytalanság, az új vezetőre való várakozás nem tesz jót. Kérésem elfogadták, és a közlés után három héttel már nem jártam be az intézetbe.

Nehezen éltem meg az AKI-tól való elválást, amire immár tudatosan törekedtem. *Nem tartom szerencsésnek* ugyanis, *ha egy korábbi vezető visszajár a vezetett*

intézménybe, hisz akaratlanul is beleszól, véleményt nyilvánít, vagy akár csak meghallgat panaszokat olyan kérdésekben, amihez már nincs köze. Az illet én sem szerettem. A személyes kapcsolatokat, a szép emlékeket azonban őrzöm.

Eltelt már néhány év nyugdíjasként, de örömmel nyugtázhatom, hogy életem egyik legszebb, legizgalmasabb időszakát élem. Nyugdíjba menetelem után alig telt el egy-két hónap, és megkeresett Csányi Attila, azután Benedek Fülöp, hogy lenne-e kedvem a Bonafarmnak vagy az OTP-nek dolgozni. Nem sokat gondolkodtam, igent mondtam és végül az OTP Agrár Igazgatóságán lettem tanácsadó. Egyrészt izgalmas volt a felvázolt feladat, másrészt *láttam idősebb kollégáimon, bármilyen komoly szakember is volt az illető, ha elhagyja a „műhelyt”, ha megszűnnek a napi impulzusok, és ha nincsenek már friss információk, akkor elsovad a szakmai tudása.* Ezt a kiesési folyamatot szerettem volna minél jobban lassítani, mert szeretem, amit csinállok.

Az OTP-nél igazi pezsgő műhelyre találtam. Az Agrár Kollégium már odaérkezéskor is működött, mégpedig kiválóan. Ennek a műhelynek a lényege, hogy a bank, illetve az agrárpolitika szempontjából releváns kérdésekben tanulmányokat készíttet, amelyet a kollégium tagjai (15 fő – tudósok, bankvezetők, vállalatvezetők) és néhány meghívott megvitát, ennek alapján pedig javaslatok készülnek részben a bank vezetői, részben a Bankszövetség, részben pedig az agrárirányítás számára. Az én feladatom a kollégium működésének szakmai koordinálása, javaslattétel a témakörökre és a tanulmányokat készítőkre, az elkészült tanulmányok szakmai véleményezése, valamint a kollégiumi ülések tapasztalatainak összefoglalása.

A kollégiummal kapcsolatos teendőim rengeteg friss információhoz juttatnak, gondolkodásra, új tézisek megfogalmazására készítetnek. Nem pótolja ugyanakkor azt a hiányérzetemet, hogy *ma már alig-*

alig vannak termékeny, széles szakmai kör számára elérhető viták agrárökonómiai kérdésekről. Sem a doktori iskolák – egyre szűkülő – agrárökonómiai témájú PhD-védései, sem az Agrárközgazdasági Intézetben, sem az egyetemi intézetekben, sem pedig az egyéb műhelyekben készülő tanulmányok nem kapnak széles körű bemutatást, megmérettetést. *Tudományterületünk érdekében ezen feltétlenül változtatni kell!*

Egész szakmai pályafutásom során fontosnak tartottam a gyakorlattal való kapcsolatot. A gazdaságokkal való szoros kontaktra mindig törekedtem. Talán kutatásaim eredményeinek gyakorlati hasznosíthatóságának, de bizonyosan a kapcsolatrendszeremnek is köszönhető, hogy a kilencvenes évek elejétől szinte folyamatosan tagja voltam valamelyik gazdaság igazgatóságának vagy felügyelőbizottságának (Törökszentmiklós, Bácsalmás, Közép-Tisza, Geodézia). Ezek is rengeteg tapasztalatot jelentettek. Nyugdíjazásom után keresett meg a Mezőhegyesi Ménesbirtok és Tangazdaság, amely felügyelőbizottságának ma is tagja vagyok. Örömet jelent számomra, hogy részese lehetek annak a gazdaság- és településfejlesztési munkának, amely ma Mezőhegyesen folyik.

Csányi Sándor elnök úr 2019-ben keresett meg, hogy kapcsolódjak be az agrártudományi egyetemek integrációjának előkészítésébe. Noha én nem sokkal korábbi publikációmban három agráregyemetet vízionáltam a hazai agrárokztatás szervezeti optimumaként (Kapronczai, 2018), almatéremnek, a gödöllői egyetemnek és az agráregyemeknek általában a folyamatos gyengülését látva, az adott keretben reméltem (és remélem) fellelni a megújulás lehetőségét. A ma meglévő minden gond ellenére a modellváltás a jövőt jelentheti a hazai agrár-felsőoktatásban.

ÚTRAVALÓ AZ UTÓDOKNAK

Úgy illik, hogy egy ilyen visszaemlékezés végén útravaló üzenetek is megfogalma-

zódjanak. Én három gondolatot ajánlok az utódok figyelmébe:

- Az első gondolat, amelyet közvetíteni szeretnék, hogy *paradigmaváltás zajlik a világban, és ebből – ha okosan élünk a lehetőségeinkkel – megerősödve kerülhet ki a magyar agrárgazdaság.* Megkezdődött a megújuló erőforrások korszaka, vagyis a megújuló energia, az édesvíz és a termőföld alapvető értékképzővé lép elő. Nyertesei lehetünk ennek a korszaknak, mert édesvízben és termőföldben gazdagok vagyunk. A lehetőségekkel azonban élni kell tudni, amit az elmúlt néhány évtizedben nem tettünk meg. A magyar agrárgazdaság drasztikus pozícióvesztést szenvedett el a világ agrárgazdaságában, részesedésünk kevesebb mint felére csökkent. *Nemzetgazdasági érdekünk, de az emberiség élelmezésbiztonsága szempontjából morális kötelességünk is Magyarország agroökológiai potenciáljának mind teljesebb, ugyanakkor fenntartható kihasználása.* A ma aktív generációnak ezzel a kihívással kell megküzdenie.
- Mint akinek életpályáját végig követte az oktatás, az egyetemi katedra, nem kerülhetem meg, hogy néhány gondolatot megosszak *a megszerzett tudás fontosságáról.* Az európai élmezőnyhöz való felzárkózásnak csak akkor van realitása, ha fejben is felkészültek vagyunk a legkorszerűbb technikák, technológiák, vállalatirányítási rendszerek alkalmazására. A világ mezőgazdaságában olyan változások történtek, amelyekhez a „magyar modell” nem alkalmazkodott. A változó világban pedig meg kell találni a kitörési pontokat. Ez csak a K+F eszközeinek segítségével lehetséges, amihez szükség van a tudományra az új technológiák kidolgozásakor, új szervezeti rendszerek kiépítésekor vagy új értékesítési csatornák megszervezésekor, de szükség van a magas tudású, a korszerű ismereteket alkalmazni képes

szakembergárdára is. Le kell vonni a megfelelő következtetéseket abból, hogy *csak azoknak az országoknak a mezőgazdasága fejlődött az elmúlt évtizedekben, ahol magas volt az oktatásra, kutatásra, fejlesztésre fordított forrás és hatékony volt annak felhasználása.* Föl kell tenni azonban a kérdést: vajon miként állunk Magyarország agrárgazdaságában ezzel a szellemi potenciállal. Sokszor halljuk, hogy ki kellene használni azt a tudástőkét, aminek birtokában vannak az agrárszakemberek – ugyanakkor az árutermelő méretű gazdaságok vezetőinek ma is mintegy fele szakképzettség nélkül irányítja a gazdaságát. Mindebből az következik, *hogy az oktatás, a szellemi képzés ma hazánk agrárgazdaságában elsődleges cél kell, hogy legyen. Ez segítheti a „tudásalapú hatékonyság” térnyerését.* Komoly kihívásokkal állunk szemben az agrár-felsőoktatási intézményekben, de a szakoktatás területén is.

- Végül engedjék meg, hogy harmadik gondolatként a *szakmán túlnyúló néhány személyes üzenetet is megfogalmazzak:*
 - o *Szeressék amit csinálnak* – pontosabban, azt csinálják, amit szeretnek. Mint az AKI vezetője tapasztaltam, hogy azok a munkatársaim voltak a sikeresebbek, testileg és lelkileg az egészségesebbek, akik nem a munkaidő végét lesték, hogy elrohanjanak (és most nem a gyermekeikért siető édesanyákra gondolok).
 - o *Próbáljanak meg időről időre kilépni a komfortzónájukból* – mindig egy kicsit többet megtanulni, megtapasztalni, mindig egy kicsit előrelépni önmagunk építésében.
 - o Törekedjenek arra, hogy sikeresek legyenek, de ne feledjék, nem feltétlen a siker hozza el a boldogságot, viszont *a boldog emberek általában sikeresebbek.*

Természetesen feltehetik a kérdést: ebben a világban annyi az árnyék, hogyan legyünk így boldogok? Ebben segíthet a pozitív gondolkodás, amikor nem a lyukat keressük a sajton, hanem élvezzük az érett

sajt ízét. Ennél azonban sokkal többről van szó: *ebben a világban valóban nagyon sok az árnyék, de ahol árnyék van, ott fénynek is kell lenni – forduljanak a fény felé.*

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- Burgerné Gimes A. – Kapronczai I. – Regius M. – Szép K. – Víg P.né (1979): A zöldség- és gyümölcsfélék fogyasztása és kereslete. Mezőgazdasági Könyvkiadó, Budapest, 180 p.
- Fazekas B. (1967): Mezőgazdaságunk a felszabadulás után. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 391 p.
- Kapronczai I. (1985): A beruházási döntések gyakorlata. Termelőszövetkezeti tapasztalatok. Mezőgazdasági Könyvkiadó, Budapest, 183 p.
- Kapronczai I. (szerk.) (2003): A magyar agrárgazdaság a rendszerváltástól az Európai Unióig. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest, 148 p.
- Kapronczai I. (2000): Az agrárinformációs rendszer elemei az EU csatlakozás tükrében. Statisztikai Szemle, április 212–224. p.
- Kapronczai István (2007): Információs rendszerek a Közös Agrárpolitika szolgálatában. Szaktudás Kiadóház, Budapest 152 p.
- Kapronczai I. (2011): A magyar agrárgazdaság a rendszerváltástól napjainkig. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest, 199 p.
- Kapronczai I. (2016): A magyar agrárgazdaság helyzete napjainkban – kockázatok és lehetőségek. Gazdálkodás, 60(5), 369–426. p.
- Kapronczai I. (2018): A hazai agrárképzés korlátai. Gazdálkodás, 62(5), 459–475. p.
- Kapronczai I. – Rideg M. – Szénay L. (1980): Szabályozás-reagálási vizsgálatok főbb tanulságai a termelőszövetkezetekben. Szövetkezeti Kutató Intézet, Közlemények, (152), 64 p.
- Kapronczai I. – Udovecz G. (1998): Connections of Agricultural Policy and Agricultural Investments. Studies in Agricultural Economics, 1, 89–102. p.
- Németi L. (1991): A magyar élelmiszertermelés és a piacgazdaság. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 260 p.
- Szénay L. – Kapronczai I. (1980): Termelőszövetkezetek a jövedelemérdekeltségről és a szabályozásról. Közgazdasági Szemle, (3), 306–314. p.

Magyarország gabonaraktár-ellátottságának alakulása

RIEGER LÁSZLÓ

Meglepetésként ért, hogy az agrárközgazdasági tudománnyal foglalkozó közösség megtisztelt figyelmével. Szakmai munkásságomra visszatekintve elmondható, hogy viszonylag sok területen sikerült közreműködnöm az agrárökonómia, agrárközigazgatás témakörében. A kezdeti igen rövid vállalati szintű munkám után beleszőpönttem az egyetemi oktatás, kutatás területére, majd az agrár-közigazgatás következett, ahol az EU-hoz történő csatlakozás szövevényes munkáiban vehettem részt, itt kezdtem foglalkozni a közraktározás gyakorlati megvalósításával is. Már a 2004. évi EU-s csatlakozás előtt az agrártámogatások kifizetésében vehettem részt különböző feladatkörökkel. Majd 2011-ben kis agrárpolitikai kitérővel csatlakoztam az Agrárgazdasági Kutató Intézethez, ahol Kapronczai István főigazgató támogatásával visszatértem az agrárökonómia elméleti területéhez, amiben a Gazdálkodás tudományos folyóirat szerkesztése kimagasló élményt nyújtott számomra. Jó volt látni a különféle kutatóhelyek, egyetemek aktivitását az oktatásban és a kutatásban.

Nem készültem életpályám összefoglalására, ezért csak nagy vonalakban tekintek vissza az egyes fontosabbnak ítélt területekre. A rövid emlékezést követően a gabonaraktárkapacitás alakulásának utóbbi években megfigyelhető tendenciáját tekintem át. Vizsgálatom a korábbi tanulmányomra épül és arra irányul, hogy az elmúlt 4 évben a korábbi jó raktár-ellátottság megmaradt-e Magyarországon. Az eredmény előzetesen elmondható: a gabonaraktározásra alkalmas tárolóterek méretének növekedése meghaladja a termelés növekedésének ütemét. Az újonnan épített tárolóterek jelentős

része más áruk logisztikai támogatására is szolgálhat.

A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen az agrárközgazdasági tanulmányaim során érdeklődésem a mikroökonómia felé fordult, különösen a termelési függvények vonzották figyelmemet. Úgy éreztem, hogy korszerű módszertannal jobban megközelíthetők a gazdálkodás optimális dimenziói. A *lineáris programozási* modellek alkalmazását a takarmányadag-optimalizálásban sikerült megvalósítanom. A Taurina Szarvasmarhaterenyésztő Közös Vállalat kötelékében sok tehenészeti telep takarmányadag-optimalizációját végeztük el. A kalkulációk költségmegtakarítást mutattak, de a tehenek nem igazán teljesítették a teljesítményelvárásokat, így az állattenyésztő telepeknek sokszor kellett korrigálniuk az elméleti receptúrát.

A másik mikroökonómiai módszertani terület a technikai és gazdasági hatékonyság témája volt. Amerikai ösztöndíjam segítségével az USA észak-keleti részében tejlő farmok adatai alapján a technikai hatékonyság vizsgálatának alternatív módszereivel foglalkoztam. A különféle függvények közül a sztochasztikus frontfüggvényeket találtam a legjobban illeszthető modellnek. Ez a terület módszertanilag igen érdekesnek ígérkezett, de a tényleges következtetéseket hosszabb idődimenzióban igen korlátozottan lehetett alkalmazni.

Az európai uniós csatlakozás folyamatában az agrárközigazgatás igen dedikált feladatában vehettem részt. Szükség volt egy operatív szervezet kialakítására az agrárkifizetések lebonyolításához. A közigazgatás mindig nehezen teremti meg az újonnan felállított intézmények működési feltétele-

it, s ez az agrár-közigazgatásra is igaznak bizonyult. A kifizető ügynökség először Agrárrendtartási Hivatal néven a Földművelésügyi Minisztériumon belül, majd Agrárintervenciók Központ néven a minisztériumon kívül működött, igen korlátozott hatáskörrel. Ezzel párhuzamosan a vidékfejlesztéssel foglalkozó szervezet SAPARD Hivatal néven a minisztériumon belül látta el feladatát. A párhuzamosan működő szervezetek az EU-s csatlakozás időpontjában Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal néven a minisztérium felügyelete alatt egyesültek.

Az új intézményben a korábbi közraktározási tapasztalataim nagy segítségemre voltak a kimagasló európai uniós gabonaintervenció lebonyolításának megszervezésében. A nagy mennyiségű felajánlott gabona felvásárlásának és tárolásának biztosítása a megbízható és ellenőrizhető raktárkapacitás kialakítása volt. Nagy hangsúlyt helyeztünk a raktárkapacitások regisztrálására és nyilvántartására. Véleményem szerint a jelenlegi gabonapiaci helyzet a 15 évvel ezelőtti raktárfelmérés és az azóta folyamatos raktárépítési programoknak köszönhetően megfelelően jól kezelhető.

A felújított és újonnan épített gabonaraktárkapacitás stabil hátteret teremtett nemcsak a gabona, hanem az olajos és fehérjenövények, az úgynevezett GOF-növények számára is. Az EU-csatlakozást követő 19 év GOF-növény termelési és raktározási adatainak összefüggését kevés tanulmány elemezte, mivel a ténylegesen rendelkezésre álló fizikai raktározási kapacitások felmérése nehezen kivitelezhető. Ebben a munkában arra teszek kísérletet, hogy a korábbi elemzésem (Rieger, 2019) óta elmúlt 4 év során (2019–2022) a termelési, illetve raktárépítési változások hogyan hatottak a raktározási körülményekre.

A gabona, olaj- és fehérjenövények (GOF) termelését bizonyos kilengésekkel, de hosszabb távon stabilitás jellemzi. A

korábbi elemzés 2008 és 2018 között 15,9 millió tonnás, míg a mostani elemzés 4 évvel eltolt, 2012–2022 közötti időintervallumra 16,4 millió tonnás átlagtermést mutat.¹ A 2022. év kiugróan gyenge, 12,2 millió tonna termést adott, amit csak a 2012. év terméshozama múlt alul 11,3 millió tonnás értékkel. A kisebb kilengések ellenére tendenciájában szinte változatlan a 16 millió tonna körüli éves GOF-termésmennyiség.

Az elemzés a Magyar Államkincstár Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Részlege (MÁK MV), korábban Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal (MVH) által kialakított raktár-nyilvántartáson alapul, azzal a céllal, hogy értékelje a meglévő gabonaraktár- és logisztikai kapacitást országos, valamint megyei szinten. A raktár-nyilvántartás, illetve a raktárépítési adatok lehetőséget adnak az EU-ba történő belépésünket követő 2006. év, a 2016. év és a 2022. év helyzetének összehasonlítására. A raktárkapacitás elsősorban a szántóföldi növénytermesztést és az ehhez kapcsolódó feldolgozóipari, valamint kereskedelmi tevékenységet támogatja. A meglévő raktárkapacitások mellett a Vidékfejlesztési Program lehetővé tette kisméretű, 5000 tonnás terménytárolók, valamint állattenyésztési telepeken létesítendő takarmánytárolók építésének támogatását. Korábbi elemzés alapján ezen programok kb. 2 millió tonna pluszkapacitást eredményeztek, amihez 2020-tól további 1 millió tonna kapacitásbővülés prognosztizálható, szakértői becslés alapján. A megvalósult és tervezett beruházási adatok ismeretében értékelhető Magyarország 2023. évi raktárkapacitás-ellátottsága.

Az összehasonlító elemzés azt mutatta, hogy míg 2006-ban a 14,7 millió tonna raktárkapacitás a 15,9 millió tonnás átlagtermelés megfelelő raktározására csak részlegesen felelt meg, addig a 2016. évi 20,1 millió tonnás összes raktárkapacitás – mi jelentősen meghaladta az országos

¹ Forrás: a KSH és az MGT SZ 20012–2022. évi adatai alapján

termelés nagyságát – ellenére is még Komárom-Esztergom, Győr-Moson-Sopron, Vas, Zala, Baranya megyékben a megyei termelés meghaladta a rendelkezésre álló kapacitást. A EU-s vidékfejlesztési támogatások keretében megépült 3 millió tonna addicionális raktárkapacitás már biztonságos lefedettséget biztosít minden megyében a megtermelt gabona tárolására.

Nemzetközi adatok ismeretében (EC, 2017) is értékelhető a magyar raktárellátottság. Az EU-tagállamok 2013–2015. évi GOF-növény termelési és raktárkapacitási adatai azt mutatják, hogy a 346 millió tonna éves termelést 360 millió tonna raktározási kapacitással valósították meg, ami 103 százalékos átlagos raktárlefedettséget jelent. Már ebben az időszakban is a magyarországi raktárlefedettség 118% volt, ami a 2022. évre feltételezett vidékfejlesztési raktár bővítéssel 142%-ra növekszik. Ennek megfelelően elmondható, hogy a magyarországi piaci szereplők a gabonaraktározást az átlagosnál nagyobb kapacitással valósítják meg, ami nagyobb piaci biztonságot jelent a gabona-termelőknek, de összességében alacsonyabb technikai hatékonyságot eredményez, mint az EU-s átlag. A 2023. évre megvalósult raktárfejlesztések továbbra is jó hírként szolgálnak a gabonatermesztőknek, mivel további piaci kockázatcsökkentést eredményeznek, de ez az ágazati hatékonyság további gyengülésével párosulhat. Elmondható, hogy a jelenlegi raktárkapacitások továbbra is megfelelő állapot képeznek más hasznos termelő, illetve szolgáltató tevékenység végzésére.

ANYAG ÉS MÓDSZER

A téma jellegéből adódóan a magyar termelési adatok a Központi Statisztikai Hivatal (KSH), az Agrárgazdasági Kutató Intézet (AKI), a Gabona Szövetség (MGTSZ), valamint a Nemzeti Agrárgazdasági Kamara (NAK) éves, illetve megyei adatszolgáltatására épülnek. Raktározási szempontból három fő növénycsoport: a gabona, az olajos- és fehérjenövények (GOF) tekinthető

relevánsnak. Az utolsó 11 év (2012–2022) termelési adatai alapján kerültek meghatározásra a raktározási szempontból figyelembe veendő átlagtermelési értékek. A megyei adatok elemzése GOF-növénycsoportonként éves becsült ipari és takarmányozási igények alapján történt.

A raktárkapacitás-adatbázis a MÁK MV által kialakított raktár-nyilvántartáson alapult, amely nyilvántartás az EU gabona-intervenció felvásárlás során alakult ki. A gabonátároló üzemeltetők regisztráltak az adatbázisba. Az intervenció felvásárlás befejezése után is viszonylag nagy érdeklődés volt az adatbázisba történő bekerülés iránt, így a magyar nyilvántartás nemzetközileg is példaértékűen teljesnek tekinthető volt. A MÁK MV feladatkörébe tartozik a gabonaraktár-nyilvántartási rendszer, de jelenleg új adatgyűjtés nem történik. A raktárkapacitás növekedésének meghatározása az adatbázis 2006. és 2016. évi adatainak, valamint a raktárépítési programok során kimutatható raktárkapacitások összehasonlításával történt. Az egyes raktárakról a sok jellemző közül a tárolási, a közúti, vasúti és vízi kitérőkapacitás adatok lettek figyelembe véve és összehasonlítva a megyei termelési és logisztikai adatokkal.

A nemzetközi összehasonlításnál (EC, 2017) a 2005. és 2015. évi adatok álltak rendelkezésre a termelésről, illetve a raktározási kapacitásról EU-tagállamonként.

A 2022. évi hazai raktárkapacitás bővülés meghatározására egy részt a MÁK MV-től kapott pályázati összefoglaló adott lehetőséget, amely tartalmazta a Vidékfejlesztési Programon belül a Kisméretű Terménytároló, valamint Állattartó Telepek takarmánytároló-építésének adatait, másrészt szakértői becslés az utolsó három évre vonatkozóan.

A tanulmány megállapításai egyszerű összehasonlító elemzésre épülnek. A tanulmányban röviden áttekintem a GOF-növények elmúlt 11 évi termelési, feldolgozási és exporttrendjét, ami alapján

meghatározásra kerülnek a 11 éves átlagértékek, amelyek a raktárkapacitás-értékekhez hasonlíthatók. A 11 éves trend átlagértékei ismeretében megyei átlagértékek kerültek meghatározásra, amelyek viszonyíthatók az adatbázisában szereplő nyilvántartott, illetve becsült konkrét raktárkapacitásokhoz

TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

Magyarországon már az 1875. évben megjelent XXXVII. számú kereskedelmi törvényben, Európában elsők között külön rész foglalkozott a gabonaraktározási és közraktározási ügyletekkel (Rieger, 1996). Ennek következtében a magyar raktározási szakma megbecsülést élvezett a gabonatermékpályán. A közraktározás az áru fizikai meglétének tanúsításával jelentősen hozzájárult a piaci biztonság és a bizalom erősítéséhez. Az 1990. évi rendszerváltás után a közraktározás iránti igény újra felerledt, és az azóta elmúlt években segítette a gabonapiac szereplőit a biztonságos raktározásban, a kiegyensúlyozott áralkuk meghozatalában, és jelentős segítséget nyújtott az EU intervenció gabonafelvásárlásának lebonyolításában is. Ennek ellenére a piaci szereplők megbízhatóságának, valamint a digitális ellenőrzési és nyilvántartási technológiák gyakorlatban történő alkalmazásának köszönhetően az elmúlt 10 évben a közraktározási tevékenység mint szolgáltatás visszaszorult, és a fizikai raktározás került előtérbe.

A Magyarország Élelmiszergazdasági Programja 2016–2050 című agrárstratégiai anyag megállapítása szerint a magyar mezőgazdaság az EU mezőgazdasági kibocsátásának átlagosan 1,9 százalékát, hozzáadott értékének 1,55 százalékát adja. Az Európai Unió mezőgazdasági területének 3 százaléka található Magyarországon. Nemzetközi szintű összehasonlításban Magyarország mezőgazdasági, ezen belül különösen a szántóterületek aránya magasnak tekinthető. Az ország 9,3 millió hektáros területének 57 százaléka mezőgazdasági művelés alatt

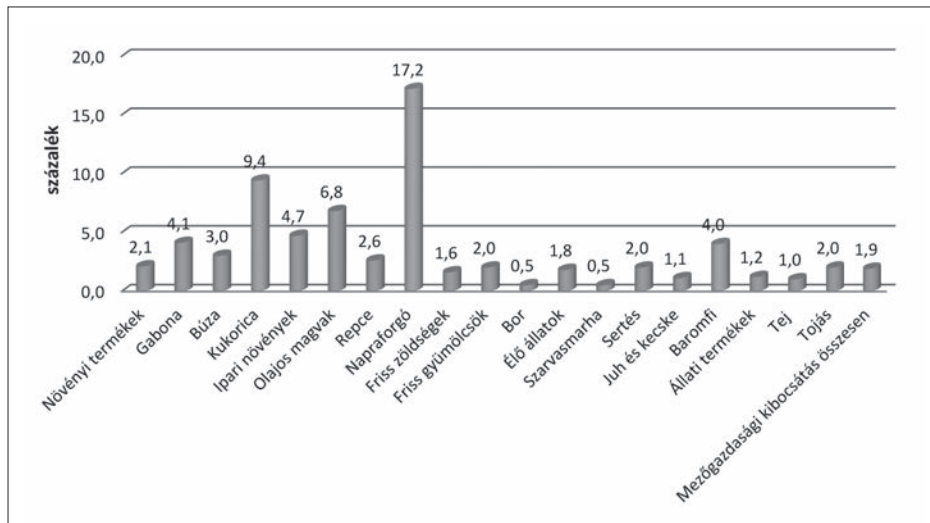
áll. A legjelentősebb művelési ág az összes mezőgazdasági terület mintegy négyötödét adó szántó (FM, 2016), amelynek meghatározó részén termelik a gabona, olajos- és fehérjenövényeket. Az 1. ábra szemlélteti, hogy Magyarország termelési aránya az EU-n belül különösen magas a gabona (főként a kukorica), a napraforgónak köszönhetően az olajos magvak és a baromfi termelésében az átlagos 1,9 százalékos kibocsátási arányhoz viszonyítva. Így ezen ágazatok működésének hatékonysága jelentős hatással van az egész magyar mezőgazdaság összes kibocsátására.

A 2. ábra mutatja, hogy 2022-ben Magyarország kukoricatermelési aránya milyen jelentős mértékben esett vissza az átlagos 9,4 százalékról 5,4 százalékra, míg a mezőgazdaság teljes kibocsátásának aránya továbbra is 1,9 százalékos szinten maradt.

Magyarország gabonaágazata különleges helyzetben volt az Európai Unióhoz történő csatlakozásakor, mivel az uniós intervenció gabonafelvásárlások az első két évben 2005-ben és 2006-ban meghaladták az éves gabonatermelés 25%-át. Ezekben az években Magyarország a termeléséhez viszonyítottan az Európai Unió történetében soha nem látott nagyságrendben, 8,1 millió tonna gabona felvásárlását valósította meg. Ennek a hatalmas mennyiségnek a piacról való kivonása jelentős pozitív árhatást is eredményezett a hazai gabonapiacon. A második év után a hatalmas készletállomány, amely megközelítette az éves termelés 50 százalékát, majdnem minden rendelkezésre álló és ismert tárolóhelyet betöltött. A gabonaraktározási kérdésekkel több tanulmány is foglalkozott (Cseke, 2011, Kozár, 2004, Nógrádi, 2014, Rieger, 2014), de ezek a munkák elsősorban az intervenció működését, a raktározás agrárpolitikai hatását, illetve a piacgazdaság működésének sajátosságait vizsgálták. A tényleges raktárkapacitás országos megoszlásának bemutatását, elemzését a MÁK MVH raktárkatasztere és a becsült raktárépítési adatok ismeretében célszerű megkísérelni.

1. ábra

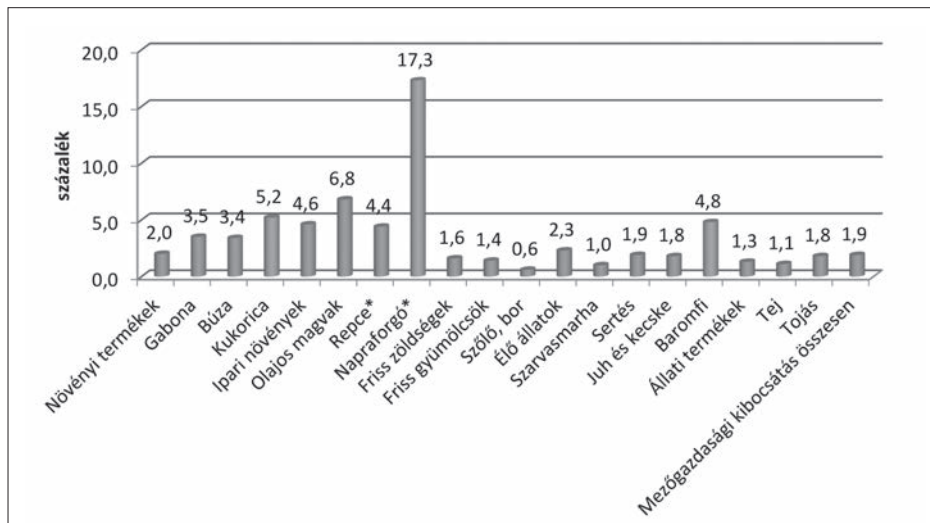
Magyarország részesedése az EU mezőgazdaságának kibocsátásából

Forrás: FM 2016, EUROSTAT alapján

2. ábra

Magyarország részesedése az EU mezőgazdaságának kibocsátásából 2022. évben

Forrás: AM, 2023, Eurostat alapján

Az EU-s csatlakozás előkészítése során Magyarország tisztában volt az intervenciós beavatkozási rendszer lehetőségével, de nem prognosztizált olyan nagy mennyiséget, mint amennyi a valóságban megtörtént.

Az előcsatlakozási SAPARD-programban mintegy 1,4 milliárd forint támogatást biztosítottak tárolókapacitások létesítésére, ami közel 200 ezer tonna tárolási kapacitást eredményezett. Csatlakozáskor Ma-

gyarország körülbelül 15 millió tonna tárolási kapacitással rendelkezett, amelyből jelentős arányú volt elavult (sokszor csupán szükségeltároló minőségű) technológiájú. Az akkori Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal (MVH) nehezen tudta megtalálni a megfelelő tárolási kapacitást a gazdák által felajánlott gabona tárolására. Magyarország 2004–2006. évi vidékfejlesztési programja (AVOP) keretében mintegy 20 milliárd forint támogatást nyújtottak 2,5 millió tonna modern acélsilós és síktároló építéséhez kapcsolódóan, valamint mintegy 400 ezer tonna kapacitás megújításához. Emellett a gazdálkodók saját forrásokból finanszírozott tárolási kapacitásokba fektettek be, beleértve a hitelt is. Így kb. 4 millió tonna raktárkapacitás-bővítés valósult meg. A 2007–2013-as vidékfejlesztési program csak korlátozott mértékben támogatta gabonátárolók és szárítók építését. A 2014–2020 közötti vidékfejlesztési program közel 23 milliárd forintot rendelt kisméretű terménytárolók (max. 5000 tonna) és szárítók építésére, valamint energiahatékonyságuk javítására irányuló beruházásokra és fejlesztésekre. Közel ilyen nagyságrendben állt rendelkezésre támogatás állattartó telepek takarmánytárolóinak építésére is. Ez a támogatás újabb 2 millió tonna tárolási kapacitást eredményezett Magyarországon 2020-ra. 2020 óta sajnos nincsenek nyilvántartások az újonnan épült raktárak kapacitásáról, de feltételezhető, hogy további 1 millió tonna addicionális raktárkapacitás-bővülés valósult meg.

GABONA, OLAJOS ÉS FEHÉRJENÖVÉNYEK TERMELÉSE

A GOF-termékpálya trendje

A magyarországi szántóterület több mint 70 százalékán GOF-növényeket termesztenek a gazdaságok. Az itt megtermelt termények hatékony tárolása kihatással van a termékek további feldolgozására, illetve a termékek kereskedelmi forgalmazására

is. Az elmúlt 11 év adatainak értékelése azt mutatja, hogy az időjárás okozta bizonyos kilengésektől eltekintve a termelés alapvetően kiegyensúlyozott, átlagosan 16,4 millió tonna. Az átlagtól való eltérés hatását a raktározás, illetve a külkereskedelem tudja tompítani.

Az 1. táblázat adataiból látható, hogy a GOF-export alapvetően stabilitást mutat, az egyes években az időjárás okozta terméseredmény-különbségek tűnnek ki. A fő kivételi lehetőségeket alapvetően a belföldi felhasználás kismérvű növekedése határozza meg. Az elmúlt évtizedekben folyamatosan termelési többlet volt jellemző. Átlagosan elmondható, hogy a 9161 ezer tonnás átlagos belső felhasználás az elmúlt 11 évben kismértékben változott. Az évjáráthatást nem lehet figyelmen kívül hagyni, ez is okoz bizonyos ingadozást. Az egyes növények összehasonlításakor nagyfokú azonosságot tapasztalhattunk. Az átlagos jellemző exporttöbblet 7207 ezer tonna, amiből 6139 ezer tonna gabona és 988 ezer tonna olajos mag. (A 2022. évi fehérjenövény-adatok további pontosítást igényelnek, mivel a fehérjenövények exportja meghaladja a hazai termelés értékét, amit csak jelentős importmennyiséggel lehetett kompenzálni.)

A GOF-termelés megyei megoszlása

Az országos szintű átlagos termelési belső felhasználási és exportadatok becslése után a megyei szintű becslésre került sor, ahol a termelés és belső felhasználási adatok alapján lett meghatározva a potenciális megyei export nagysága. A 2. táblázat mutatja a megyei adatokat. Megyei szinten 7 megye: Fejér, Baranya, Somogy, Tolna, Hajdu-Bihar, Bács-Kiskun és Békés megye termel több mint 1 millió tonna terményt, ezeken belül Fejér és Tolna megye belső felhasználása kimagasló és így meghaladja a megyei termelési volument. Különösen érvényes ez a kukoricafeldolgozó üzemek körzetére, ahol a kereslet koncentráltan jelentkezik, és így a termelő ki kívánja használni a helyzeti elő-

A GOF-termeelés, feldolgozás és export alakulása 2012 és 2022 között

I. táblázat

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Átlag 2012-2022
	E tonna	E tonna	E tonna	E tonna	E tonna	E tonna	E tonna	E tonna	E tonna	E tonna	E tonna	E tonna
Gabona												
termelés	9 508	12 841	15 662	13 251	16 595	13 957	14 823	15 698	15 616	14 018	10 315	13 844
belsőfelhaszn	6 555	7 205	7 805	8 172	8 645	7 746	9 285	9 526	7 259	7 007	5 550	7 705
export	2 953	5 636	7 857	5 079	7 950	6 211	5 538	6 172	8 357	7 011	4 765	6 139
Olajos növény												
termelés	1 731	2 017	2 297	2 147	2 800	2 954	2 832	2 619	2 575	2 492	1 762	2 384
belsőfelhaszn	580	1 242	1 310	1 297	1 859	1 881	1 715	1 253	1 488	1 668	1 063	1 396
export	1 151	775	987	850	941	1 073	1 117	1 366	1 087	823	699	988
Fehérje												
termelés	64	79	116	147	178	162	174	170	166	162	128	141
belsőfelhaszn	6	41	79	91	89	31	123	80	60	69	-8	60
export	58	38	37	56	89	131	51	90	105	93	136	80
GOF összes												
termelés	11 303	14 937	18 075	15 545	19 573	17 073	17 829	18 487	18 356	16 672	12 205	16 369
belsőfelhaszn	7 141	8 488	9 194	9 560	10 593	9 658	11 123	10 859	8 807	8 745	6 606	9 161
export	4 162	6 449	8 881	5 985	8 980	7 415	6 706	7 628	9 549	7 928	5 600	7 207

Forrás: KSH, AKI, MGT SZ

nyét. Ezt azonban legtöbbször csak akkor tudja elérni, ha folyamatosan és hosszabb távon is tud tárolni, és így a feldolgozóval szemben ki tudja használni azt a lehetőséget, hogy az exportkereslet által kínált árszint fölötti árat fizet a feldolgozó. Ezzel tudja biztosítani a folyamatos alapanyag-ellátását. Ezekben a megyékben sok esetben más megyékből történik a felvásárlás a belső felhasználáshoz.

A többi megyében 7,2 millió tonnányi termény áll rendelkezésre export céljára, így szükség van az exportot támogató raktárkapacitásra. Természetesen a 9,2 millió tonnányi belső felhasználás raktározását is biztosítani szükséges.

A GOF-növények külkereskedelménél földrajzilag az alábbi 3 fő irányt lehet megkülönböztetni, melyek hatással vannak a GOF-raktározás és logisztikai tevékenységre (Budagabona, 2022):

1. Északnyugat-Európa: Benelux államok, Németország, Ausztria átlag 40 százalékos részesedéssel az elmúlt öt év adatai alapján (előző öt évben átlag 36 százalékos részesedéssel).
2. Délnyugat: Olaszország és Szlovénia átlag 38 százalékos részesedéssel az elmúlt öt év adatai alapján (előző öt évben átlag 41 százalékos részesedéssel).

2. táblázat

A GOF-növények termelése megyei megoszlásban

	2012–2022. év közötti átlagos GOF-termelés	2012–2022. év közötti átlagos hazai GOF-felhasználás	2012–2022. év közötti átlagos GOF-export
Vármegye	E tonna	E tonna	E tonna
Budapest	35	0	100
Pest	760	451	312
Fejér	1 117	1 590	-309
Komárom-Esztergom	416	227	213
Veszprém	416	198	188
Győr-Moson-Sopron	918	336	502
Vas	718	164	383
Zala	543	182	328
Baranya	1 000	319	779
Somogy	1 099	313	789
Tolna	1 042	1 379	-168
Borsod-Abaúj-Zemplén	888	271	549
Heves	425	142	272
Nógrád	161	71	52
Hajdú-Bihar	1 272	576	767
Jász-Nagykun-Szolnok	1 108	689	306
Szabolcs-Szatmár-Bereg	976	517	456
Bács-Kiskun	1 196	712	451
Békés	1 518	547	932
Csongrád-Csanád	761	477	306
Ország összesen	16 369	9 161	7 207

3. Délkelet: Románia és Görögország és egyéb országok átlag 22 százalék részesedéssel az elmúlt öt év adatai alapján (előző öt évben átlag 23 százalékos részesedéssel).

A kialakult tendencia szerint Magyarország legjelentősebb exportrégiója az északnyugat-európai régió. Délnyugat-európai régió, Olaszország és Szlovénia mint felvevő piac kicsit visszaszorult: a korábbi piacainkon megjelent konkurencia (elsősorban az ukrán kukorica) csökkenti a lehetőségeket, főként a hagyományos logisztikai megoldással. A délkeleti irányon belül Románia a jelentősebb, és itt is jellemző az enyhe csökkenés, ami azért következett be, mert a görög piacon a magyar áru jelenlétét erősen korlátozta, hogy az importigényt a görög piac jórészt EU-n kívüli áruból fedezte.

GABONA, OLAJOS ÉS FEHÉRJENŐVÉNYEK TÁROLÁSA

A magyar élelmiszer-gazdaság érdeke, hogy kihasználja a földrajzi elhelyezkedésére és a meglévő infrastruktúrális lehetőségekből adódó szállítmányozási előnyöket, valamint fejlesszen hazai logisztikai elosztási központokat a nemzetközi tranzitszállítmányozás útvonalán (FM, 2016).

Tárolókapacítások főbb jellemzői megyénként

A MÁK MV adatbázisa szerint 2006-ban 1087, míg 2016-ban már 2672 raktár regisztráltatta magát a nyilvántartásban. A tárolási és logisztikai kapacitásadatok a regisztrált raktárak bevallása alapján kerültek meghatározásra. A tárolási adatok tonna, a logisztikai kitérési adatok tonna/óra értékben lettek egységesítve. Az éves kapacitásértékek becslése 200 munkanap és napi 8 órás munkaidő feltételezésével történt. A 3. táblázat szerint az országos GOF-tárolókapacitás 2016-ban 20,1 millió, míg 2022-ben már 23,2 millió tonna nagyságrendű volt. A 2016. évben összesített bejelentett közúti kitérési kapa-

citás 200,4 millió, a vasúti kitérési kapacitás 18,5 millió és a vízi kitérési kapacitás 5,5 millió tonna/év. Sajnos azóta nem történt szisztematikus felmérés. Ennek ellenére kijelenthető, hogy megyei szinten a raktárak bejelentett tároló- és kitérési kapacitásai szinkronban vannak. Közúti és vasúti kitérési kapacitásban Békés megye adata kiemelkedő 24,4 millió és 3,6 millió tonna értékkel, de elmondható, hogy a keleti megyék kitérési kapacitásai jelentősen meghaladják a nyugati megyék szintjét. Vízi kitérési kapacitásban Bács-Kiskun megye és Fejér megye rendelkezik 1 millió tonnánál nagyobb éves kitérési képességgel, amit a dunai víziút tesz lehetővé.

Az országos raktárkapacitás jelentős növekedése mellett a szállítási lehetőségek területén is átrendeződés történt. A terménykereskedelemben alapvetően a tárolótól a végfelhasználóig a közúti szállítási mód volt a meghatározó. Ez a tendencia akkor is működött, amikor az áru exportra került – a kiszállítások döntő többsége kamionban, illetve a dunai kikötőig kamionnal, majd onnan folyami úton, hajókkal történt.

Az EC (2017) tanulmány előkészítéseként a 2017-ben raktározási, közraktározási, kereskedelmi és logisztikai piaci szereplők körében végzett felmérés és az MÁK MV adatbázisa alapján az alábbi következtetéseket lehet levonni a magyar raktározási helyzetről.

- A raktárak fejlődésével a kiszolgáló infrastruktúra nem tartott lépést, a rakodások időtartama elhúzódott, a szűk keresztmetszet jellemzően a telepi kiszolgálási kapacitás jelentette.
- A belső logisztika és az exportlogisztika nem volt egységes rendszerbe szervezve, a belföldi szállítás a nagyobb volumenű egységes szállítási igényekre csak rászállított.
- Az exportkiszállítások döntő többségét, mintegy 60 százalékát a dunai uszályos szállítások jelentették, további 30 százalékos szintet ért el a kamionos export és

3. táblázat

GOF tárolók kapacitásának jellemzői megyénként

	2016. évi gabona-tároló kapacitás	2022. évi gabona-tároló kapacitás	2016. évi kitérő-kapacitás között	2016. évi kitérő-kapacitás vasút	2016. évi kitérő-kapacitás vízi út
Vármegye	E tonna	E tonna	E t/200 nap	E t/200 nap	E t/200 nap
Budapest	211	211	912	128	192
Pest	789	857	5 768	224	0
Fejér	2 012	2 175	16 405	1 568	1 184
Komárom-Esztergom	283	373	3 216	320	0
Veszprém	434	549	4 706	488	80
Győr-Moson-Sopron	684	821	6 110	160	192
Vas	468	576	2 848	240	0
Zala	371	458	3 066	352	0
Baranya	962	1 155	12 382	640	560
Somogy	1 208	1 289	9 440	1 040	0
Tolna	1 166	1 317	14 509	1 440	752
Borsod-Abaúj-Zemplén	905	1 197	7 920	608	0
Heves	487	571	3 928	288	0
Nógrád	277	318	2 736	96	0
Hajdú-Bihar	1 927	2 172	19 635	1 616	0
Jász-Nagykun-Szolnok	1 725	1 877	16 485	864	0
Szabolcs-Szatmár-Bereg	1 927	2 378	22 362	1 221	0
Bács-Kiskun	1 518	1 730	16 112	2 408	1 728
Békés	1 885	2 112	24 378	3 613	208
Csongrád-Csanád	908	1 034	7 448	1 216	560
Ország összesen	20 145	23 169	200 365	18 530	5 456

Forrás: MÁK MV (2017), szakértői becslés

alig 10 százalékkal részesedett a vasúti kivitel.

A rendszer változását kiváltó tényezők közül kiemelhetők az alábbi okok:

- Az exportpiacok átrendeződése.
 - Az északnyugat-európai uszályos szállítási lehetőségekkel elérhető piacok hátterbe szorulása.
 - A gazdasági környezet változása, ideértve a tudatosuló környezetvédelmi szempontokat.
 - A vasutak liberalizációja.
- A fejlődés eredményeként az exportvo-

lumen legalább 60-70 százaléka vasúton kerül kiszállításra (kukorica és búza együtt), további 10-15 százaléka dunai uszályos rész és 20-25 százaléka kamionos kiszállítás.

A fejlesztési irányokat is a logisztikai felkészültség határozza meg:

- A dunai kikötők fejlesztése folyamatban van, multifunkcionális és multimodális logisztikai központok jöttek, jönnek létre a nagy dunai kikötőkben (Csepel, Baja, illetve Gönyű)
 - o A Duna melletti tárolási lehetőségek kiszolgálják a hajózási igényeket, a

tárolókapacitás megfelelő a gyors és hatékony rakodásokhoz. Ide tartoznak az Adonyban, a Dunaföldváron, a Pakson, Mohácson, Baján található tárolók, melyek közül az adonyi önmagában is 600 ezer tonnás kapacitású.

- o Folyamatban van a dunai hajózási irányítás fejlesztése, a közlekedési utak biztonsági javítása.
- o Korlát a hajózhatósági idő rövidülése. Az elvárható 250-300 nappal szemben az elmúlt években 150-200 nap volt hajózható. Ennek oka részben az aldunai szakasz szabályozatlansága, de szerepet játszik ebben a Duna felső szakaszának és a Duna–Rajna–Majna-csatorna hajózhatóságának korlátozottsága is.
- A vasúti szállítások iránya Nyugat-Európa – Németország északi irányba, illetve Olaszország déli irányba, de jelentős korlátokkal.
- o A kiszolgálás tipikusan és kevés kivételtől eltekintve több évtizedes módszerrel történik: közúti rászállítás az állomásra, mobil berakógépek alkalmazása, jelentős élőmunkaigénnyel és környezeti kár okozásával.
- o Az elvártnál lényegesen lassabb rakodási idők jellemzőek: a napi 500 tonnás rakodási kapacitás jelentős költség-többletet okoz.
- o A vasút szervezettsége és rugalmatlansága egyrészt biztonsági okok miatti követelmény, másrészt gátja a kapacitások jobb kihasználásának.

A logisztikai/shállítványozási feladatok hatékonyabb végzéséhez javasolt megoldások:

- Logisztikai központok kialakítása, közvetlen vasúti kapcsolattal.
- Meglévő, de nem használt iparvágányok kedvezményes, (pályázatokkal) támogatott felújításának lehetővé tétele.
- Új rakodási helyek kialakítása.
- Vasúti forgalmi rend további liberalizá-

ciója, a rendszerek kapacitásainak összehangolt fejlesztése (pl. magyar–horvát–szlovén–olasz vasúti vonal, vagy magyar–osztrák–olasz vasútvonalak).

- A vasúti berakási lehetőségek közforgalmú biztosítása: tranzitkapacitások kialakítása közforgalmú berakóhelyeken, a vasúti kocsik gyorsabb, min. 1000 tonna/16 óra, illetve 1800 tonna/2 munkanap teljesítményű berakódásának elősegítése érdekében.
- Kombinált fuvarozási módok fejlesztése, elsőként a konténeres szállítás kiszolgáló eszközeinek elterjesztése révén: közút-vasút-közút vagy közút-hajó-közút.

A logisztikai folyamatok követése és ellenőrzése a rendelkezésre álló informatikai eszközökkel megoldott, a szállítóeszközök mozgását folyamatosan nyomon lehet követni. Fejlesztendő terület azonban az előre jelző, a tervezést segítő informatikai rendszer, amely a szállítóeszközök rakodásához történő felkészülést, a rakodás haladéktalan megkezdését teszi biztonságosabbá.

2023. évre várható raktárkapacitás-növekedés

A MÁK MV raktárkataszterében nyilvántartott raktárkapacitások mellett a Vidékfejlesztési Program lehetővé tette kisméretű (max. 5000 tonnás) terménytárolók, valamint állattenyésztési telepeken létesítendő takarmánytárolók építésének támogatását. A pályázatok célja a magyar mezőgazdaság versenyképességének erősítése a megtermelt szántóföldi termények tárolási és szárítási kapacitásainak és erőforrás-hatékonyságának biztosítása által. A tárolók műszaki színvonalának biztosítása, illetve a betárolt termények állagát megóvó technológiák fejlesztése is fontos szempontként szerepelt pályázati felhívásokban (VP2-4.1.1.1-16, VP2-4.1.2-16). Ezen programok befejezési ideje 2020 volt. Míg a VP kisméretű tárolók esetében a kapacitásadatokat pályázatonként kalkulálni lehetett, a VP állattenyésztési telepek esetében a kisméretű

4. táblázat

A GOF-raktárkapacitás várható növekedése a 2022. évben

Megye	2006. évi gabonátároló kapacitás		2016. évi gabonátároló kapacitás		Nyilvántartott tároló kapacitás növekedése 2016–2019 között		Becsült tárolókapacitás növekedése 2020–2022 között		Összes tárolókapacitás növekedése 2016–2022 között		2022. évi gabonátároló kapacitás	
	E tonna	E tonna	E tonna	E tonna	E tonna	E tonna	E tonna	E tonna	E tonna	E tonna	E tonna	E tonna
Budapest	196	211	0	0	0	0	0	0	0	0	211	211
Pest	567	789	45	23	45	23	23	68	68	68	857	857
Fejér	1 478	2 012	109	55	109	55	55	164	164	164	2 175	2 175
Komárom-Esztergom	241	283	60	30	60	30	30	90	90	90	373	373
Veszprém	368	434	76	38	76	38	38	115	115	115	549	549
Győr-Moson-Sopron	583	684	91	46	91	46	46	137	137	137	821	821
Vas	390	468	72	36	72	36	36	109	109	109	576	576
Zala	279	371	58	29	58	29	29	87	87	87	458	458
Baranya	575	962	129	64	129	64	64	193	193	193	1 155	1 155
Somogy	871	1 208	54	27	54	27	27	81	81	81	1 289	1 289
Tolna	801	1 166	101	51	101	51	51	152	152	152	1 317	1 317
Borsod-Abaúj-Zemplén	735	905	195	97	195	97	97	292	292	292	1 197	1 197
Heves	422	487	56	28	56	28	28	84	84	84	571	571
Nógrád	220	277	27	14	27	14	14	41	41	41	318	318
Hajdú-Bihar	1 451	1 927	163	82	163	82	82	245	245	245	2 172	2 172
Jász-Nagykun-Szolnok	1 187	1 725	101	51	101	51	51	152	152	152	1 877	1 877
Szabolcs-Szatmár-Bereg	1 215	1 927	301	150	301	150	150	451	451	451	2 378	2 378
Bács-Kiskun	1 256	1 518	142	71	142	71	71	213	213	213	1 730	1 730
Békés	1 199	1 885	151	76	151	76	76	227	227	227	2 112	2 112
Csongrád-Csanád	681	908	84	42	84	42	42	126	126	126	1 034	1 034
Ország összesen	14 714	20 145	2 016	1 008	2 016	1 008	1 008	3 024	3 024	3 024	23 169	23 169

Forrás: MÁK MV, Vidékfejlesztési Támogatások Főosztály kimutatása, szakértői becslés

tárolók kapacitásának a fele lett megbecsülve és arányosítva megyei megoszlásba.² A központi nyilvántartás hiánya miatt 2020-tól a raktárkapacitás-bővülés szakértői kalkuláció alapján 1 millió tonna nagyságban került meghatározásra. A várható kapacitásbővülés a 4. táblázat adatai alapján így 3 millió tonna

körüli. Megyei szinten kimagasló Szabolcs-Szatmár-Bereg (451 ezer tonna), Borsod-Abaúj-Zemplén (292 ezer tonna), Hajdú-Bihar (245 ezer tonna) és Békés (227 ezer tonna) tárolókapacitás-növekedése, míg a nyugati megyék kapacitásváltozása ehhez viszonyítva jóval kisebb mértékű.

5. táblázat
GOF növények átlagtermése és a rendelkezésre álló raktárkapacitások megyénként

	2012–2022. év közötti átlagos GOF- termelés	2016. évi tá- rolóka- pacitás	2022. évi gabona- tároló kapacitás	2016. évi ka- pacitás vi- szonyítása az átlagos GOF- termeléshez	2022. évi ka- pacitás vi- szonyítása az átlagos GOF- termeléshez
Vármegye	E tonna	E tonna	E tonna	E tonna	E tonna
Budapest	35	211	211	177	177
Pest	760	789	857	28	96
Fejér	1 117	2 012	2 175	894	1 058
Komárom-Esztergom	416	283	373	-133	-43
Veszprém	416	434	549	18	132
Győr-Moson-Sopron	918	684	821	-234	-96
Vas	718	468	576	-250	-142
Zala	543	371	458	-172	-85
Baranya	1 000	962	1 155	-38	155
Somogy	1 099	1 208	1 289	109	190
Tolna	1 042	1 166	1 317	123	275
Borsod-Abaúj-Zemplén	888	905	1 197	17	309
Heves	425	487	571	62	146
Nógrád	161	277	318	116	157
Hajdú-Bihar	1 272	1 927	2 172	655	900
Jász-Nagykun-Szolnok	1 108	1 725	1 877	617	769
Szabolcs-Szatmár-Bereg	976	1 927	2 378	950	1 401
Bács-Kiskun	1 196	1 518	1 730	321	534
Békés	1 518	1 885	2 112	368	595
Csongrád-Csanád	761	908	1 034	147	273
Ország összesen	16 369	20 145	23 169	3 776	6 800

Forrás: MÁK MV, MGT SZ

² A kapacitásértékek az ügyfelek által megadott adatokból – amennyiben nem tonnában, hanem m²-ben vagy m³-ben szerepelt a nyilvántartásban – 3 m-es tárolási magassággal és a búza (0,773 t/m³) fajsúlyával lettek meghatározva. Tekintettel arra, hogy a nyilvántartást az ügyintézők egyedileg gyűjtötték ki a kérelmekből, az adatok csak tájékoztató jellegűek. A VP-ÁTK jogcímei, illetve a 2020 utáni raktárépítések esetében a rendelkezésre álló adatok bonyolult struktúrája miatt hasonló kimutatás elkészítésére nem volt lehetőség, itt a megyei arányosított becslés módszere volt alkalmazva.

6. táblázat

AZ EU-tagállamok GOF-raktárrelátottságának változása

Ország	2004–2006. évi átlag GOF-termelés		2013–2015. évi átlag GOF-termelés		Válto- zás		2005. évi GOF- raktárkapa- citás		2015. évi GOF-raktár- kapacitás		Válto- zás		2005. évi GOF-raktár- lefedettség		2015. évi GOF- raktárlefe- dettség	
	E. tonna	%	E. tonna	%	%	E. tonna	%	E. tonna	%	E. tonna	%	%	%	%	%	%
Ausztria	4 803		5 298	10		4 421	5 066	14	92	95						
Belgium	2 860		3 257	13		3 636	3 821	5	127	117						
Bulgária	7 351		11 340	54		7 291	14 033	92	99	123						
Honvátország	3 280		3 305	0		2 277	2 505	10	69	75						
Ciprus	83		49	-41		95	311	227	114	634						
Csehország	8 568		9 616	12		10 436	11 427	9	121	118						
Dánia	9 375		10 325	10		8 939	9 955	11	95	96						
Észtország	730		1 414	93		1 055	1 471	39	144	104						
Finnország	3 882		3 976	2		6 540	7 560	15	168	190						
Franciaország	70 498		76 848	9		82 686	90 870	9	117	118						
Németország	51 979		55 159	6		46 521	48 105	3	89	87						
Görögország	4 070		4 127	1		2 166	3 144	45	53	76						
Magyarország	17 305		17 018	-2		14 714	20 145	36	85	118						
Írország	2 187		2 585	18		1 993	2 594	30	91	100						
Olaszország	20 816		17 759	-15		14 650	15 684	7	70	88						
Lettország	1 274		2 624	105		1 569	2 378	51	123	90						
Litvánia	2 656		5 662	113		4 815	5 615	16	181	99						
Luxemburg	181		186	2		56	171	205	30	91						
Málta	0		0	n.a.		0	88	n.a.	n.a.	n.a.						
Hollandia	1 766		1 775	0		2 165	2 276	5	122	128						
Lengyelország	23 753		30 057	26		15 494	24 368	57	65	81						
Portugália	988		1 152	16		1 755	1 914	9	177	166						
Románia	21 744		23 777	9		16 138	23 377	44	74	98						
Szlovákia	3 908		4 606	17		5 698	5 875	3	145	127						
Szlovénia	555		588	5		573	610	6	103	103						
Spanyolország	19 076		22 079	15		22 465	29 906	33	117	135						
Svédország	5 041		5 929	17		4 385	6 498	48	86	109						
Egyesült Királyság	23 099		25 482	10		17 099	19 517	14	74	76						
EU28	311 828		345 993	10		299 632	359 284	19	96	103						

Forrás: EC (2017)

A GOF-termés és a tárolókapacitás összehangjának értékelése

Összességében elmondható, hogy 2006-ban a 14,7 millió tonna raktárkapacitás a 15,9 millió tonnás éves átlagtermelésnek megfelelő raktározására csak részlegesen felelt meg (lásd 4. táblázat). Az 5. táblázat már azt mutatja, hogy a 2016. évi 20,1 millió tonnás összes raktárkapacitás – ami jelentősen meghaladta az országos termelés nagyságát – ellenére is még Komárom-Esztergom, Győr-Moson-Sopron, Vas, Zala, Baranya megyékben a megyei termelés meghaladta a rendelkezésre álló kapacitást. Az EU-s vidékfejlesztési támogatások keretében 2022-ig épült 3 millió tonna új raktárkapacitás majdnem teljes lefedettséget biztosított minden megyében a megtermelt gabona tárolására. A nyugati megyékben Komárom-Esztergom, Győr-Moson-Sopron, Vas megyékben továbbra is kis raktárhány, míg a keleti megyékben jelentős raktártúlkínalat figyelhető meg.

A MAGYARORSZÁGI GOF-TÁROLÁS NEMZETKÖZI ÖSSZEHASONLÍTÁSA

EU-s adatok ismeretében (EC, 2017) értékelhető a magyar raktárellátottság nemzetközi összehasonlításban. Jelentős különbségek vannak a GOF-tárolási kapacitás rendelkezésre állása terén a tagállamok között. A 6. táblázat mutatja, hogy Franciaország messze a legnagyobb tárolási kapacitással rendelkező tagállam (2015-ben körülbelül 91 millió tonna), ezt követi Németország (48 millió tonna) és Spanyolország (30 millió tonna). A keleti tagállamok közül Lengyelország (24 millió tonna), Románia (23 millió tonna) és

Magyarország (20 millió tonna) is jelentős volumen.

A tanulmány megállapítja, hogy három keleti tagállam – különösen Magyarország, Románia és Bulgária – jelentős mértékben növelte GOF-exportját a tárolási kapacitás jelentős beruházásainak köszönhetően. A GOF-kereskedők ezekben a tagállamokban főleg a Rajna–Duna folyosót használják a célpiacok eléréséhez mind a belső, mind a külkereskedelem számára. Az értékelés kimutatta, hogy ennek a víziútnak a továbbfejlesztése erősítheti ezen tagállamok pozícióját az Európán belüli nemzetközi GOF-kereskedelemben.

Összességében az EU-tagállamok 2004–2006. évi GOF-növény termelési és raktárkapacitási értékei szerint a 312 millió tonna éves termelést 300 millió tonna raktárkapacitással, míg a 2013–2015. évi 346 millió tonna éves termelést 359 millió tonna raktározási kapacitással valósították meg, ami 96 százalékos, illetve 103 százalékos átlag-raktárlefedettséget jelent. Ebben az időszakban a tanulmány adatai alapján a magyarországi raktárlefedettség 85 és 118% volt. Vagyis az EU-csatlakozásunk időpontjában Magyarország GOF-termelésének raktár lefedettsége EU-s átlag alatt volt, de a jelentős raktárkapacitás-bővítés következtében mostanra már az EU-s átlaglefedettséget jóval túlszárnyalta. A 2022. évi 23,2 millió tonnás becsült raktárkapacitás a 16,4 millió tonnás átlagos GOF-termeléshez viszonyítva 142 százalékos raktárlefedettséget jelent. Így a relatív raktártúlkínalat következtében mindenképpen tovább erősödött a GOF-termelők piaci alkuereje. Ez egyben az EU-átlagnál alacsonyabb technikai hatékonyságot jelez a magyar raktározási ágazat működésében.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- Agrotrain Szállítmányozási és Tömegáru fuvarozó Kft. (2017). www.agrotrain.hu/hu
- AKI, Agrárgazdasági Statisztikai Zsebkönyv 2021, AKI Agrárközgazdasági Intézet Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság <https://www.aki.gov.hu/termek/agrargazdasagi-statisztikai-zsebkonyv-2021/>
- Budagabona Kft. elemzések (2022). <http://budagabona.hu/#Budagabona>
- Cseke Z. (2011). A közösségi piacsabályozás eszközei és hazai alkalmazási lehetőségei, különös tekintettel az intervencióra. (PhD-dolgozat, Pannon Egyetem Georgikon Kar Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola.)
- EC – DG Agriculture (2016). Cereals, Oilseeds and Protein Crops – Storage and Transport Infrastructure in the EU (internal working document).
- EC (2017). Study on Storage Capacities and Logistical Infrastructure for EU Agricultural Commodities Trade (with a Special Focus on Cereals, the Oilseed Complex and Protein Crops (COP). Written by Areté s.r.l. November – 2017. <https://doi.org/10.2762/62642>
- FM (2016). Magyarország Élelmiszergazdasági Programja 2016–2050. Minőségi élelmiszert Magyarországnak és a világnak. FM 2016. szeptember. pp. 4–5. <https://2015-2019.kormany.hu/download/7/30/do000/C3%89lelmiszergazdas%C3%A1gi%20strat%C3%A9gia%202016-2050.pdf>
- FM (2017). Jelentés az agrárgazdaság 2016. évi helyzetéről. Budapest. <http://www.efosz.hu/wp-content/uploads/2017/12/Az-agr%C3%A1rgazdas%C3%A1g-2016.-%C3%A9vi-helyzet%C3%A9r%C5%91sz%C3%B3%C3%B3-jelent%C3%A9s.pdf>
- Kozár L. (2004). A közraktár és az árutőzsde szerepe a magyarországi gabonapiacra. (PhD dolgozat, Debreceni Egyetem Ihrig Károly Gazdálkodás-és Szervezéstudományok Doktori Iskola.)
- KSH. Agrárcenzusok – Agrárium 2016 gazdaságszerkezeti összeírás.
- MÁK MV. Magyar Államkincstár Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Részleg Piaci és Nemzeti Támogatások Főosztálya (PNTF) feladatkörébe tartozó Gabonaraktár Adatbázis. 2017.05. 12.
- MGTSZ, Magyar Gabonafeldolgozók, Takarmánygyártók és Kereskedők Szövetsége. <http://www.gabonaszovetseg.hu/informaciobazis.php> 2019
- NAK (2018). Nemzeti Agrárgazdasági Kamara jelentései. <https://www.nak.hu/kiadvanyok/kiadvanyok/>
- Nógrádi J. (2014). Az európai unió intervenció rendszerének hatásai a kukorica és az étkezési búza piacon Magyarországon. (PhD dolgozat, Pannon Egyetem Georgikon Kar Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola.)
- Rieger L. (1996). A Közraktározás Gyakorlata (kézikönyv). Concordia Közraktár Kereskedelmi Rt.
- Rieger L. (2013). Merre tovább? A gabonapiaccal kapcsolatos intézményi kérdések. Az előadás elhangzott az 55. Georgikon Napok konferencián, Keszthely, 2013. szeptember 26–27.
- Rieger L. (2014). A magyar gazdák agrárstratégiai lehetőségei. Az előadás elhangzott az XIV. Nemzetközi Tudományos Napok konferencián, Gyöngyös, 2014. március 27–28.
- Rieger L. (2019). Magyarország gabonaraktár-ellátottságának értékelése. *Gazdálkodás*, 63(4), 307–323.
- VP2-4.1.1-16 Felhívás! Állattartó telepek korszerűsítése, mezőgazdasági üzemek összteljesítményének és fenntarthatóságának javítására. <https://www.palyazat.gov.hu/vp2-411-16-llattart-telepek-korszerstse>
- VP2-4.1.2-16 Felhívás! A kisméretű terménytárolók és szárítók építésére és energiahatékonyságuk javítására irányuló projektek támogatására. <https://www.palyazat.gov.hu/vp2-412-16-kismret-termnytrol-szrt-s-tiszt-ptse-korszerstse>

OPERATIONAL ANALYSIS OF THE MAJOR COMMODITY-PRODUCING SHEEP FARMS IN HUNGARY

By: Madai, Hajnalka – Vida, Viktória – Jávor, Bence – Nábrádi, András

Keywords: slaughter lamb production, production value, reproduction, market prices

JEL: O12, Q12

Since joining the EU, the sheep sector has been characterized by negative profitability, uncompetitive technological indicators, single-market export sales and stagnant herd numbers. The 2020-2022 lamb sales price increase could have been an outstanding opportunity for high-quality farms, if the input prices had not risen even more. Based on the production and export-import data of the sheep sector, our goal was to examine which factors influenced the results achieved in the last 18 years. The investigated farms are found to be of good quality in the domestic context, therefore, through the evaluation of the data, the results can be considered well-founded. During the analysis, we revealed the determining elements of the total production cost in an average of 18 years, such as feed costs, labor costs, the depreciation value of breeding animals, and animal health costs, which accounted for 81%. According to the published methodological approach, we demonstrated the effects of changes in feed, labor, breeding animal value differences and changes in animal health costs. Over the years, they accounted for nearly 53% of the total production cost. Wages and contributions accounted for an average of 15.25% of total production costs in the 18 years examined. Animal health costs accounted for 4.47% of total production costs in an average of 18 years. *Our hypothesis* is that the profitability of domestic sheep farms is low, unprofitable on average in the years examined, which can be traced back primarily to the disproportionality of low reproduction indicators and high production costs.

Knowing the factors affecting revenues, we examined in which areas it is possible to improve the sector's result, which is primarily based on the producer and not on the free market mechanism. Accordingly, we carried out break-even calculations, which were used to examine by what percentage the revenues should increase at least - with special emphasis on the growth rate - so that the sector does not become unprofitable (with or without subsidies). In an average of 18 years, we showed that in the case of the factors influencing the production value, the value calculated after live lambs gave 67.44% of the income. The income accounted for after subsidies is the second largest, exceeding 16% of the total production value. Regarding the evolution of the results, we found that in 18 years, only in 2006 was the result - without support - positive even then in the value of only HUF 295/ewe. Based on the performed sensitivity test and the margin calculations, the data show that in order to avoid the loss, the reproductive index should be increased by at least 23% on average, which corresponds to a minimum of 1.27 instead of the 1.03 lamb/ewe index. A higher ratio than this must be achieved if prices do not rise, if the subsidy does not change or even decreases, assuming that production costs do not change either. Due to the state of the economy, it is also reasonable to consider the need for growth in the case of cost factors, that is, knowing the figures, we can assume that the reproduction index of 1.5 is the value that sheep farms should reach on average in order to start expanded reproduction, and then they can make it happen.

CONSUMER ASSOCIATIONS AND BUYING HABITS CONCERNING SHORT SUPPLY CHAINS

By: T. Nagy-Pető, Dorka – Szakály, Zoltán – Kiss, Virág Ágnes

Keywords: local products, short supply chain, consumer habits

JEL: Q13

As a result of the ethnocentric way of thinking and the improvement in the quality and popularity of local products, the role and importance of short supply chains are starting to increase in Hungary as well. The best way to make a local product known and recognized in your community is through these forms of sales and/or trademarks. In the present study, we sought to answer what consumers consider to be local and which short sales channels they know and choose the most. Our primary research was conducted in a representative survey of 500 people, the results of which revealed that consumers have specific ideas about what they consider local food. The most important keywords in this connection were the Hungarian producer and workforce, as well as the traditional production technology. However, we have already obtained quite different numbers regarding the distance of the origin of local foods. Furthermore, the awareness of each type of short supply chain is also highly dispersed, as only three types live in the minds of consumers as a potential purchase option they use.

CONSUMER PERCEPTION OF FOP NUTRITION LABELS

By: Tóth, Ildikó – Szakály, Zoltán

Keywords: food marketing, nutrition labels, food choices

JEL: R20

One of the most important pillars of a healthy lifestyle is healthy nutritional value, in which FOP nutrition labels can support consumers in making the right decision. Nutrition-related diseases of civilization are a worldwide problem. A healthy diet is essential for the overall well-being and the prevention of many chronic diseases. Special attention must be paid to the use of FOP nutrition values in order to prevention and healthy decision-making. It is important that people can interpret the nutritional quality of foods as easily as possible. The packaging has to provide realistic and accurate information about the product. Nutrition labelling systems on packaging are supported by the public as a way of informing consumers and are accepted as an authentic source of information. Based on research, nutritional labelling systems placed on food packaging encourage consumers to prefer the “healthier” version, thus supporting a healthy diet and lifestyle.

Based on the focus group interviews, it can be stated that consumers with different health behaviours have different opinions not only about nutrition, but also about foods, their packaging and labels. The members of the preventive health group already behave more consciously when shopping, they spend more time looking at food labels, and they find the nutritional value labels on the front of the packaging familiar and a reliable source. In the non-aware group, they spend less time checking the labels, they are not familiar with the FOP nutrition labels on the front of the package, but they evaluate the labels positively. Based on the focus group interviews, it can be concluded that the introduction of front-of-pack labelling systems needs to be accompanied by a broad consumer education campaign to inform the public about how to understand and use the labels.

DILEMMAS OF EUROPEAN AND DOMESTIC RURAL DEVELOPMENT**By: Szörényiné Kukorelli, Irén****Keywords: rural development, rural policy, impact of CAP, local development****JEL: Q18, R11**

Attention and will to the rural areas were present at the level of politics, yet the current principles, strategic objectives of rural development and the system of tools assigned to achieve the objectives are weak enough to increase, realize rural well-being and the quality of life of the people living in the countryside (and not only the farmers). To achieve this, I recommend that the development of agriculture and the development of the rural areas be separated, and that the latter be much more harmonized with policies such as education policy, social policy, and employment policy. Development resources and subsidies require much closer coordination, but in such a way that the principles of community-led integrated rural development, the importance and will of the local level, a population capable of accepting social innovation, strong civil organizations and strong human capital prevail. This requires an institutional system, development and action plans that strengthen the local level and harmonize with regional, national and EU plans.

CONTENTS

STUDIES

- Madai, Hajnalka – Vida, Viktória – Jávora, Bence – Nábrádi, András: Operational Analysis of the Major Commodity-producing Sheep Farms in Hungary* 291
- T. Nagy-Pető, Dorka – Szakály, Zoltán – Kiss, Virág Ágnes: Consumer Associations and Buying Habits Concerning Short Supply Chains* 315
- Tóth, Ildikó – Szakály, Zoltán: Consumer Perception of Front Side Nutrition Labels* 325

DEBATE

- Szörényiné Kukorelli, Irén: Dilemmas of the European and the Domestic Rural Development*..... 338

CHRONICLE

- Mezőszentgyörgyi, Dávid: Birthday Greeting at MATE's Gödöllő Campus* 344
- Kapronczai, István: The Life Journey of a Hungarian Agricultural Economist - from the Inside* 346
- Rieger, László: The Evolution of Hungary's Grain Warehouse Supply*..... 360
- Summary.....376
- Contents.....379

A bírálókat során alkalmazott szempontok

A folyóirathoz beküldendő kéziratok elkészítéséhez segítségképpen közöljük azokat a szempontokat, amelyeket a tanulmányok lektorálásakor a bírálóknak vizsgálniuk kell.

Tartalom, mondanivaló (kifejtős válaszok):

1. Van a tervezetnek érdemi mondanivalója?
2. A tervezet mondanivalója összhangban van a címmel?
3. A tervezet szerkezete áttekinthető és logikus felépítésű?
4. A tervezet bevezető összefoglaló részében megfogalmazott állítások megfelelnek a tudományos közleményektől elvárható követelménynek?
5. A tervezet tartalmi része megfelelően alátámasztja az összefoglaló részben megfogalmazott tudományos állításokat?

Módszer, forma (igen, nem, részben válaszlehetőségek):

1. A szerzők a kutatási témához kapcsolódó mérvadó szakirodalmat feldolgozták és azt megfelelő módon interpretálták?
2. A szakirodalmi hivatkozások megfelelőek?
3. A felhasznált adatbázis megfelelő a kutatás célkitűzéseinek eléréséhez és/vagy a hipotézisek teszteléséhez?
4. A szerzők a kutatáshoz megfelelő elemzési, modellezési stb. módszertani eszközöket alkalmaztak?
5. A szerzők következtetései logikailag, illetve egzakt módon kellően alátámasztottak?
6. A táblázatok és ábrák kellően segítik a mondanivaló megértését?
7. A szöveg, illetve a táblázatok és az ábrák aránya megfelelő?
8. A szerzők az egyes szakkifejezéseket helyesen használták?
9. A táblázatok és az ábrák címei és forrásai megfelelően vannak feltüntetve?
10. A mértékegységek használata megfelel a nemzetközi előírásoknak?

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS

A Gazdálkodás előfizetőihez, olvasóihoz, szerzőihez

A **Gazdálkodás** több mint 60 éve hazánk egyetlen olyan agrárgazdasági tudományos folyóirata, amely helyt ad az agrárpolitikai, gazdálkodási, üzleti, marketing, vidékfejlesztési, üzem- és munkaszervezési, élelmiszer-feldolgozási kérdéseknek, valamint a korszak hazai és nemzetközi kihívásainak.

A **Gazdálkodás** szerzői a mező-erdőgazdaságban, az élelmiszer-feldolgozásban, a vidék- és területfejlesztésben tevékenykedő szakemberek, oktatók, kutatók, menedzserek, doktoranduszok, egyetemi és főiskolai hallgatók. A folyóirat nélkülözhetetlen segítséget nyújt a PhD-hallgatók publikációs tevékenységéhez, és ezáltal a fokozat megszerzéséhez.

A **Gazdálkodás** hozzájárul az EU agrár- és vidékfejlesztési politikájának keretében a nemzeti agrárstratégia tudományos igényű formálásához is.

A **Gazdálkodás** publikációi gyakran elsődleges forrásai új felismeréseknek, gondolatoknak, tananyagoknak és gyakorlati megoldásoknak. A megjelent cikkek aktualitásukat hosszasan megőrzik, *s az egyes lapszámok könyvszerűen újra elővehetők.*

A **Gazdálkodás** gondolkodásra, mérlegelésre és cselekvésre ösztönöz!

A **Gazdálkodás** nemcsak *tudástárház*, hanem *tudásközösség* is! A **Gazdálkodás** – mint minden más tudományos folyóirat – rangját, elismertségét nemcsak a megjelent közlemények színvonala, érdekes újszerűsége, a szerzők, lektorok, szerkesztők munkája fémjelzi, hanem az előfizetések, olvasók, interneten érdeklődők száma is, ami egyúttal az adott szakmai körhöz való tartozást, az előfizetők identitását is tükrözi. Ezért is örömmel üdvözöljük előfizetőink körében.

A **Gazdálkodás** rendkívül olcsó, előfizetési díja 7200 Ft/év (áfával). Ennek fejében az évi hat számot kapja kézhez az előfizető. Kérésére megrendelőlapot küldünk!

A folyóirat előfizethető készpénz-átutalási megbízással vagy átutalással, amiről számlát küld a Kiadó (Herman Ottó Intézet, 1123 Budapest, Park u. 2., tel.: 1/362-8100, e-mail: info@agrarlapok.hu, Bajner Ibolya osztályvezető), továbbá a Magyar Posta alábbi webshoprendelési oldalán: <https://eshop.posta.hu/storefront/hirlapok/szakmai-lap/gazdalkodas/prodB041612.html>.

**A Gazdálkodás Szerkesztőbizottsága
és Szerkesztősége**

A megrendelőlap visszaküldhető

Postán: Herman Ottó Intézet, 1223 Budapest, Park u. 2.

A borítékra kérjük írja rá: „Folyóirat-rendelés”

Faxon: +36/1362-8104

E-mailen: info@agrarlapok.hu

Gazdálkodás

MEGRENDELŐLAP

Előfizetési díj 2023. évre: **7.200 Ft.** Példányonkénti ár: **1200 Ft**

Megrendelem a Gazdálkodás c. folyóiratot 2023 . évre ... példányban.

Megrendelő**Kézbesítés helye**

Neve: Név:

Számlázási címe:
.....

Cím:

Telefon:

E-mail:

Kiadja a Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft.

1223 Budapest, Park u. 2.

Tel.: +36 1 362 8100

Web: www.agrarlapok.hu

E-mail: info@agrarlapok.hu

Az előfizetési díjat a Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft.

10032000-00286662-00000017 számú számlájára való átutalással egyenlítheti ki.

GAZDÁLKODÁS

AGRÁRÖKONÓMIAI TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT
SCIENTIFIC JOURNAL ON AGRICULTURAL ECONOMICS

TÁMOGATÓINK:
AGRÁRMINISZTERIUM
HERMAN OTTÓ INTÉZET NONPROFIT KFT.

GAZDÁLKODÁS SZERKESZTŐSÉGE:
1093 Budapest, Zsil utca 3–5.
Telefon: +3670-501-1156
E-mail: gazdalkodas@aki.gov.hu
www.agrarlapok.hu

Kéziratokat a szerkesztőségbe szíveskedjenek küldeni, ahol a folyóirattal kapcsolatban minden más kérdésben is szívesen állnak rendelkezésére.

KIADJA ÉS TERJESZTI:

1223 Budapest, Park utca 2.
Felelős kiadó: Bozzay Péter ügyvezető

LAPTULAJDONOS:

A folyóirat éves előfizetési díja 7200 Ft/év, amely az áfát is tartalmazza.
A folyóirat előfizetése történhet: készpénzátutalási megbízással
Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft.
1223 Budapest, Park utca 2. „Gazdálkodás” jelöléssel. Átutalással
(megrendelésre számlát küldünk).

ISSN 0046-5518 (Nyomtatott)
ISSN 3003-9894 (Online)

Nyomtatás:
Zemplén-Vektor Kft.
3900 Szerencs, Csalogány köz 5.

E SZÁMUNK SZERZŐI:

Jávor Bence, a Hód-Mezőgazda Zrt. területi képviselője, Debrecen, javorbence0804@gmail.com

Kapronczai István, a Gazdálkodás agrárökonómiai tudományos folyóirat főszerkesztője, Budapest, kapronczai.ist@gmail.com

Kiss Virág Ágnes, a Debreceni Egyetem GTK Marketing és Kereskedelem Intézet adjunktusa, Debrecen, kiss.virrag.agnes@econ.unideb.hu

Madai Hajnalka, a Debreceni Egyetem GTK Gazdálkodástudományi Intézet adjunktusa, Debrecen, madai.hajnalka@econ.unideb.hu

Mezőszentgyörgyi Dávid, a MATE stratégiai és fejlesztési rektorhelyettese, egyetemi docens, Gödöllő, david.mezoszentgyorgyi@uni-mate.hu

Nábrádi András, a Debreceni Egyetem GTK Gazdálkodástudományi Intézet egyetemi tanára, Debrecen, nabradi.andras@econ.unideb.hu

Rieger László, a Gazdálkodás agrárökonómiai tudományos folyóirat felelős koordinátora, Budapest, rieger.laszlo@t-online.hu

Szakály Zoltán, a Debreceni Egyetem GTK Marketing és Kereskedelem Intézet egyetemi tanára, Debrecen, szakaly.zoltan@econ.unideb.hu

Szörényiné Kukorelli Irén, a Széchenyi István Egyetem KRTK professor emeritája, Győr, sziren@sze.hu

T. Nagy-Pető Dorka, a Debreceni Egyetem GTK Marketing és Kereskedelem Intézet PhD-hallgatója, Debrecen, peto.dorka@econ.unideb.hu

Tóth Ildikó, a Debreceni Egyetem GTK Marketing és Kereskedelem Intézet PhD-hallgatója, Debrecen, toth.ildiko@econ.unideb.hu

Vida Viktória, a Debreceni Egyetem GTK Gazdálkodástudományi Intézet adjunktusa, Debrecen, vida.viktoria@econ.unideb.hu